

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Θ. ΖΩΡΑ

Τακτικού καθηγητοῦ τῆς Μεσαιωνικῆς καὶ Νεωτέρας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας
Διευθυντοῦ τοῦ Σπουδαστηρίου Βυζαντινῆς καὶ Νεοελληνικῆς Φιλολογίας

Γ. ΤΕΡΤΣΕΤΗΣ ΚΑΙ Ν. ΘΩΜΑΖΑΙΟΣ

(Ἀνέκδοτος ἀλληλογραφία.

Ἀγνωστον πολιτικὸν δοκίμιον τοῦ Τερτσέτη)*

Ἀπὸ νεαρᾶς ἡλικίας ὁ Γεώργιος Τερτσέτης¹ ἐγνώρισε καὶ συνεδέθη διὰ στενοτάτης φιλίας μὲ τὸν ἐκλεκτὸν Δαλματὸν φιλόλογον καὶ θερμὸν φιλέλληνα Νικόλαον Θωμαζαῖον². Ὁ Ζακύνθιος ποιητὴς ἔτρεφε βαθεῖαν ἀφοσίωσιν καὶ εἰλικρινῇ θαυμασμὸν πρὸς τὸν ἐνθουσιώδη μελετητὴν τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν μας³, ὁ τελευταῖος δὲ ἡγάπα καὶ ἐξετίμα τὸν Τερτσέτην καὶ διὰ τὸ λογοτεχνικὸν αὐτοῦ ἔργον καὶ διὰ τὸν ἀδέκαστον χαρακτῆρα καὶ τὸ εὐγενὲς αὐτοῦ ἦθος⁴. Τὴν ἐκτίμησιν ταύτην ἐξεδήλωσε πολλὰ πλῶς, ἰδίᾳ δὲ ἀποδεχθεὶς μετὰ προθυμίας νὰ προτάξῃ ἐπαινετικὸν πρόλογον εἰς τὴν ἱταλόγλωσσον τραγωδίαν τοῦ φίλου του «*La morte di Socrate*», ἐκδοθεῖσαν τῷ 1866⁵. Ἡ γνωριμία καὶ ἡ ἀγάπη εἶχον ἐπεκταθῇ καὶ εἰς τὰ λοιπὰ μέλη τῶν δύο οἰκογενειῶν, μάλιστα δὲ τὰς συζύγους αὐτῶν, τὴν ἀπλὴν

* Περὶ τῆς ἀνεκδότου ἀλληλογραφίας τοῦ Θωμαζαίου μετὰ συγχρόνων Ἑπτανησίων λογίων καὶ λογοτεχνῶν βλ. Γ. Θ. Ζώρα, Ἑπτανησιακὰ Μελετήματα, τόμ. Β', Ἀθῆναι 1959, σελ. 248 ἐπ.

1. Πληροφορίας περὶ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Γ. Τερτσέτη, μετὰ σχετικῆς βιβλιογραφίας, βλ. ἐν Γ. Θ. Ζώρα, Ἑπτανησιακὰ Μελετήματα, τόμ. Α', Ἀθῆναι 1960, σελ. 155 ἐπ. Τὰ ἔργα τοῦ ποιητοῦ ἐξεδόθησαν εἰς τρεῖς τόμους ὑπὸ τὸν τίτλον: <Τερτσέτης: Ἀπαντα> Ἀναστύλωσε Γ. Βαλέτας, Ἀθῆνα 1953 - 1954>.

2. Βλ. προχείρως Γ. Θ. Ζώρα, Ἑπτανησιακὰ Μελετήματα, τόμ. Β', ἐνθ' ἀν., σελ. 291 ἐπ. Ὁ Νικόλαος Θωμαζαῖος καὶ ἡ Ἑλλὰς ἀπέτελεσε θέμα ἐναισίσμου ἐπὶ διδακτορίᾳ διατριβῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Ρώμης τῆς μαθητείας μου Augusta Busico (Ρώμη 1960).

3. Τὰς περὶ τῆς δημοτικῆς ποιήσεως κρίσεις αὐτοῦ ὁ Θωμαζαῖος διετύπωσε κυρίως εἰς τὴν γνωστὴν συλλογὴν του δημοτικῶν μας τραγουδιῶν <Canti popolari toscani, corsi, illirici e greci. Edit. Girolamo Tasso, Venezia 1841 - 1842> καὶ εἰς τὰ ὑπὸ τὸν τίτλον <Scintille> δοκίμια αὐτοῦ. Βλ. Γ. Θ. Ζώρα, Ἑπτανησιακὰ Μελετήματα, τόμ. Β', ἐνθ' ἀν., σελ. 300 ἐπ.

4. Περὶ τοῦ Τερτσέτη ὁ Θωμαζαῖος ἔγραψε καὶ βραχὺ βιογραφικὸν σημεῖωμα, ὅπερ δημοσιεύομεν κατωτέρω.

5. Giorgio Terzetti, *La morte di Socrate*. Drame, con proemio di Niccolò Tommaseo. Firenze, 1866. Ἑλληνικὴ μετάφρασις περιελήφθη ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν Ἀπάντων τοῦ ποιητοῦ, ἐνθ' ἀν., τόμ. Α', σελ. 211 - 236.

και ἀγαθὴν συμβίαν τοῦ Θωμαζαίου Διαμάντω Παβέλλο - Ἀρτάλε¹ καὶ τὴν εὐγενῇ καὶ μορφωμένῃ συντροφον τῆς ζωῆς τοῦ Τερτσέτη Ἀδελαΐδα Ζερμαίν², ὡς μαρτυροῦν ἐν πολλοῖς καὶ αἱ κατωτέρω ἐκδιδόμεναι ἐπιστολαί³.

Δὲν γνωρίζομεν πότε ἀκριβῶς ἤρχισεν ἡ μεταξὺ τῶν δύο ἀνδρῶν ἀλληλογραφία· ἡ πρώτη ἐπιστολή, σταλεῖσα ἐκ Παρισίων ὑπὸ τοῦ Τερτσέτη, φέρει ἡμερομηνίαν τῆς 15ης Φεβρουαρίου 1838⁴, ἡ τελευταία δέ, σταλεῖσα ἐξ Ἀθηνῶν, ἐγράφη τὴν 10ην Νοεμβρίου 1873, ὀλίγους μῆνας πρὸ τοῦ θανάτου ἀμφοτέρων τῶν φίλων. Κατὰ τὸ μακρὸν τοῦτο χρονικὸν διάστημα διεσώθησαν συνολικῶς εἴκοσι ὀκτὼ σημειώματα καὶ ἐπιστολαί, γραφεῖσαι ὑπὸ τοῦ Τερτσέτη, τοῦ Θωμαζαίου καὶ τῆς Ἀδελαΐδος Τερτσέτη· εἶναι ὅμως βέβαιον ὅτι θὰ ἐγράφησαν καὶ ἄλλαι καταστραφεῖσαι ἢ ὁπωσδήποτε μὴ ἀνευρεθεῖσαι⁵.

Τὸ περιεχόμενον τῶν ἐπιστολῶν παρουσιάζει σημαντικὸν ἐνδιαφέρον, ἀφορᾷ δ' εἰς ποικίλα σύγχρονα θέματα φιλολογικοῦ, ἱστορικοῦ καὶ πολιτικοῦ χαρακτῆρος, ὡς καὶ εἰς πολλὰς καθαρῶς βιογραφικὰς πληροφορίας, διὰ τινος τῶν ὁποίων οὐδεμία ὑπάρχει ἄλλοθεν μαρτυρία.

Ἰδιαιτέραν σημασίαν παρουσιάζει ἄγνωστον σχεδιάγραμμα μελέτης τοῦ Τερτσέτη, ἀφορώσης εἰς τὴν ἐθνικὴν στάσιν τοῦ βασιλέως Ὁθωνος, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὁ συγγραφεὺς διατυπώνει σαφῶς καὶ κατηγορηματικῶς τὰς περὶ τῆς συγχρόνου πολιτικῆς καταστάσεως ἰδέας αὐτοῦ⁶. Ἡ μελέτη αὕτη — περὶ τῆς ὁποίας οὐδεμία μέχρι τοῦδε ὑπῆρχεν εἴδησις — προσλαμβάνει μείζονα ἀξίαν, διότι περιέχει πολυτίμους περὶ τῶν τότε πραγμάτων πληροφορίας, ἀποτελεῖ δὲ μίαν εἰσέτι μαρτυρίαν περὶ τῆς ἀγνῆς φιλοπατρίας τοῦ ποιητοῦ.

Ἄπασαι αἱ ἐπιστολαὶ ἔχουν γραφῇ εἰς ἰταλικὴν γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν ὁ Τερτσέτης — ὡς καὶ οἱ λοιποὶ Ἑπτανήσιοι — ἐχειρίζετο μετὰ μεγάλης εὐχε-

1. Βλ. Γ. Θ. Ζώρ α, Ἑπτανησιακὰ Μελετήματα, τόμ. Β', ἐνθ' ἄν., σελ. 344 ἐπ.

2. Ἡ Ἀδελαΐς Ζερμαίν (Adélaïde Germain) ἦτο Γαλλίς λογία, ἥτις, παρὰ τὴν μεγάλην διαφορὰν τῆς ἡλικίας, ἐνυμφεῦθ' τὸν ποιητὴν τῷ 1867. Θανούσα τοῦ σπινθηροβόλου πνεύματος τοῦ Τερτσέτη, ἀφιερῶθ' εἰς τὸν σύζυγόν της, βοηθοῦσα αὐτὸν εἰς τὰς ἐργασίας του καὶ μεταφράζουσα ἔργα αὐτοῦ εἰς τὴν γαλλικὴν.

3. Βλ. κατωτέρω, ἰδίᾳ ἐπιστολὰς τῆς 7ης Σεπτεμβρίου 1861, 20ης Μαρτίου 1862, 21ης Μαΐου 1864, Δεκεμβρίου 1864, 29ης Ἰανουαρίου 1867, 6ης Ὀκτωβρίου 1867, 14ης Ὀκτωβρίου 1867, 25ης Νοεμβρίου 1867, 20ης Δεκεμβρίου 1867, 2ας Μαρτίου 1868, 4ης Μαρτίου 1868, 4ης Αὐγούστου 1869, 26ης Μαΐου 1872, 10ης Νοεμβρίου 1873.

4. Ὁ Τερτσέτης ἔζη ἀπὸ διетίας εἰς Παρισίους, ἐκεῖ δὲ πολὺ πιθανῶς ἐγνωρίσθη τὸ πρῶτον μὲ τὸν Θωμαζαῖον.

5. Δὲν ἀποκλείεται ἐπιστολαὶ τινες νὰ σφῶνται εἰς ἰδιωτικὰς βιβλιοθήκας καὶ ἀρχεῖα.

6. Ἡ μελέτη αὕτη ἐπισυνάπτεται εἰς τὴν ἐπιστολὴν τῆς 10ης Σεπτεμβρίου 1865, περὶ ἧς βλ. κατωτέρω.

ρείας¹. Τὰ χειρόγραφα τοῦ Τερτσέτη ἀποτελοῦν τὰ πρωτότυπα τῶν ἀποσταλειῶν ἐπιστολῶν, ἐνῶ τὰ χειρόγραφα τοῦ Θωμαζαίου ἀποτελοῦν τὰ πρόχειρα δοκίμια τῶν ἐπιστολῶν, τὰς ὁποίας ὁ τελευταῖος ἀπέστειλεν ἀντιγράψας αὐτά².

**

Ἡ πρώτη σωζομένη ἐπιστολὴ ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Τερτσέτη ἐκ Παρισίων καὶ φέρει ἡμερομηνίαν 15ης Φεβρουαρίου 1838. Ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Θωμαζαῖον εἰς Νάντην, ἐνθα ὁ τελευταῖος εἶχε μεταβῇ ἀπὸ τινος. Ἐν αὐτῇ ὁ ἀποστολεὺς ζητεῖ συγγνώμην διὰ τὴν βραδύτητα, μεθ' ἧς ἀπαντᾷ εἰς ἀπολεσθεῖσαν ἐπιστολὴν τοῦ Θωμαζαίου, καὶ βεβαίῳ ὅτι θὰ φροντίσῃ διὰ τὴν ἀσφαλῆ ἀποστολὴν τῶν πρὸς τὸν Ρενιέρην καὶ Τυπάλδον ἐπιστολῶν τοῦ φίλου του. Τέλος διατυπώνει τὴν εὐχὴν νὰ ἐπισκεφθῇ καὶ πάλιν τὴν Ἰταλίαν. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Τερτσέτη ἐπισυνάπτεται σημεῖωμα τοῦ κοινοῦ φίλου Γ. Οἰκονομίδου, ὅστις ἐκφράζει τὴν λύπην του διὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Θωμαζαίου ἐκ Παρισίων, ὡς καὶ διὰ τὴν μακρὰν σιωπὴν τοῦ Αἰμιλίου Τυπάλδου.

Ἴδου τὸ περιεχόμενον τῆς ἐπιστολῆς ἐν μεταφράσει :

« Ἀξιότιμε φίλε,

Συγχωρήσατέ μοι, ἂν δὲν σᾶς ἔγραψα οὔτε προτοῦ λάβω τὴν ἐπιστολήν σας οὔτε καὶ μετὰ τὴν λήψιν αὐτῆς³. Ὁ βαρύτατος χειμὼν μὲ εἶχε σχεδὸν ἀποναρκῶσει, καὶ ἰδοὺ ὁ λόγος τῆς ἴσως ἐνόχου ἀδρανεῖας μου⁴. Δὲν παρέλειψα ὅμως νὰ συνεχίσω τὰς προκαθορισθείσας μελέτας, ὅμοιος πρὸς τὸν ἐλέφαντα ἐκείνον, ὁ ὁποῖος ὠνειρεύετο τὴν νύκτα ὅτι ἐπανελάμβανε τὰ μαθήματα τοῦ ὀδηγοῦ του. Τοιοῦτοτρόπως καὶ ἐγὼ, κατὰ τὸ μακροχρόνιον δοριμὺ ψῦχος τῆς ἐποχῆς, ἡσχολούμην πάντοτε μὲ τὰς μελέτας, διὰ τὰς ὁποίας, πρὸς μεγάλην μου ὠφέλειαν, εἶχον ζητήσῃ τὰς συμβουλὰς σας⁵. Σᾶς βεβαίῳ

1. Ὡς γνωστόν, ὁ Τερτσέτης εἶχε σπουδάσει ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Παδοῦης νομικὰ (1816 - 1820). Τὴν ἰταλομάθειάν του πιστοποιεῖ καὶ ἡ συγγραφὴ τῆς ἰταλοφώνου τραγωδίας του « La morte di Socrate », ἐνθ' ἂν.

2. Εἰς τὸ κείμενον τῶν ἐπιστολῶν ὑπάρχουν διαγραφαὶ τινες, διορθώσεις, προσθήκαι καὶ σπάνια ὀρθογραφικὰ σφάλματα, ἐκρίνανεν ὅμως περιττὸν νὰ ἀναγράψωμεν ταῦτα ἐν κριτικῷ ὑπομνήματι, ὡς ὅλως ἐπουσιώδη.

3. Ἡ παρατήρησις αὕτη τοῦ Τερτσέτη μαρτυρεῖ ὅτι καὶ ἄλλαι ἐπιστολαὶ εἶχον ἀνταλλαγῇ μεταξὺ τῶν δύο φίλων.

4. Ὁ Τερτσέτης εἶχε μεταβῇ εἰς Παρισίους τῷ 1836, παρήμενε δ' ἔκει ἐπὶ μακρόν. Εἰς τὴν γαλλικὴν πρωτεύουσιν, πέννης σχεδόν, ὑπέφερε πολὺ καὶ ἐδοκίμασε πολλὰς στερήσεις.

5. Κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ Θωμαζαίου εἰς Παρισίους, οἱ δύο ἄνδρες συνην-

ὅτι ὀλίγαι ὑπῆρξαν αἱ ἡμέραι, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ σκέψις μου δὲν προσέτρεχε πρὸς σὰς καὶ πρὸς τὰς ἀγνωστάτας ἐκείνας ἀρχὰς τῆς ἀληθείας ποῦ ἤκουσα ἀπὸ τὸ στόμα σας. Διὰ τὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ρενιέρην¹, ἥτις μοῦ ἤρесе πολὺ, ἐνήργησα κατὰ τὴν ὑπόδειξιν σας· τὴν ἔδωσα εἰς τὸν πρεσβευτὴν μας καί, ἀσφαλέστατα, θὰ φθάσῃ εἰς τὸν προορισμόν της². Πρέπει νὰ σὰς εἶπω ὅτι ὁ Ἄγγλος, διὰ τὸν ὁποῖον μοῦ ἐδώσατε τοὺς φακέλλους ἐκείνους διὰ τὸν Τυπάλδον³, ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν, μὲ τὴν ἰδέαν νὰ ἐπανέλθῃ ἔδῳ, μέχρι σήμερον ὅμως δὲν τὸν εἶδον. Δὲν συνήντησα ἄλλον τινὰ ἐκ τῶν συμπατριωτῶν μου ἢ ἄλλους, πρὸς τοὺς ὁποίους θὰ ἠδυνάμην νὰ ἐμπιστευθῶ μετὰ πάσης ἀσφαλείας τὰ χαρτιὰ ἐκεῖνα καί, διὰ τοῦτο, τὰ κρατῶ ἄθικτα καὶ σφραγισμένα ὅπως μοῦ τὰ ἀφήσατε. Εἰδοποίησα ἐπίσης τὸν Οἰκονομίδην⁴, ἂν τυχὸν συναντήσῃ κανένα φίλον. Οὗτος τρέφει πλήρη

τῶντο συχνάκις καὶ συνωμῶν περὶ λογοτεχνικῶν καὶ γενικωτέρων φιλολογικῶν ζητημάτων. Περὶ τῶν συναντήσεων τούτων ὁμιλεῖ ὁ Θωμαζαῖος εἰς τὸ ἀτομικὸν τοῦ ἡμερολόγιον. Οὕτω ἀναφέρει : 19 Ἀπριλίου 1837 : « Vienne il Terzetti, Greco », 22 Ἰουλίου 1837 : « Vengono il Terzetti ed il San Quintino », 7 Αὐγούστου 1837 : « Desino coll'Economides e col Terzetti, Greci », 27 Αὐγούστου 1837 : « Ieri vengono il Cannonnieri, il Guarmani, il Terzetti... Col Terzetti si parla delle cose di Grecia », 6 Σεπτεμβρίου 1837 : « Viene il Terzetti : m'invita ad andare in Grecia, e scrivere per essa » (Niccolò Tommaseo, Diario intimo, Einaudi, 1946, σελ. 271, 272, 273, 275).

1. Μάρκος Ρενιέρης, νομομαθὴς καὶ φιλόλογος (1815-1897), σπουδᾶσας ἐν Παδούῃ. Κατέλαβεν ὑψηλὰς θέσεις ἐν τῇ διοικήσει, τῷ δὲ 1861 ἐστάλῃ ὡς πρεσβευτῆς τῆς Ἑλλάδος εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ βραχὺ χρονικὸν διάστημα. Μὲ τὸν Ρενιέρην ὁ Θωμαζαῖος συνεδέετο διὰ στενῆς φιλίας. Εἰς τὸ « Diario intimo » (ἔνθ' ἄν., σελ. 131) τὸν ἀποκαλεῖ « εἰλικρινέστερον τῶν Ἑλλήνων », εἰς αὐτὸν δὲ ἀφιέρωσε τὸ ἔργον τοῦ « Scintille » καὶ εἰδικώτερον πρὸς αὐτὸν ἀπευθύνεται εἰς ἀποσπάσματα τινα (Γ. Θ. Ζώρ α, Ἑπτανησιακὰ μελετήματα, τόμ. Β', ἔνθ' ἄν., σελ. 301 ἐπ., σελ. 318 ἐπ.). Ἡ ἀφιέρωσις ἰταλιστὶ ἔχει ὡς ἑξῆς : « A Silvestro Centofanti, italiano, a Marco Renieri, greco, ad A. Mignet, francese, a Francesco Salghetti, dalmata, con riverente affetto, l'autore ».

2. Τῷ 1838 ὁ Ρενιέρης εὐρίσκει εἰς Ἀθήνας ἀσκῶν τὸ δικηγορικὸν ἐπάγγελμα.

3. Πρόκειται περὶ τοῦ στενοτάτου φίλου τοῦ Θωμαζαίου Αἰμιλίου Τυπάλδου, βλ. Γ. Θ. Ζώρ α, Ἑπτανησιακὰ Μελετήματα, τόμ. Β', ἔνθ' ἄν., σελ. 245.

4. Γ. Οἰκονομίδης, φίλος τοῦ Θωμαζαίου, διαμένων εἰς Παρίσιους. Περὶ αὐτοῦ ὁ Δαλματὸς φιλόλογος ὁμιλεῖ εἰς τὸ ἀτομικὸν ἡμερολόγιόν του : 4 Αὐγούστου 1837 : « Ieri viene l'Economides, affettuoso », 7 Αὐγούστου 1837 : « Desino coll'Economides e col Terzetti, Greci », 20 Αὐγούστου 1837 : « L'Economides s'avvede un po' del mi'affetto », 10 Σεπτεμβρίου 1837 : « Coll'Economides traduco dal greco moderno » (Niccolò Tommaseo, Diario intimo, ἔνθ' ἄν., σελ. 272, 273, 275). Πρόκειται προφανῶς περὶ τοῦ Γεωργίου Οἰκονομίδου — ἀδελφοῦ τοῦ καθηγητοῦ τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας Ἰωάννου — ὅστις ἐξῆσεν ἐπὶ μακρὰ ἔτη εἰς Παρίσιους, διετέλεσε δὲ καθηγητὴς τῶν τέκνων τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου τοῦ Α' τῆς Γαλλίας.

εὐγνωμοσύνην καὶ ἐκτίμησιν πρὸς σᾶς. Δὲν ἐγνώρισα τὸ πρόσωπον μὲ τὸ ὁποῖον μοῦ εἶπατε, ὅτι μοῦ ἐστείλατε χαιρετίσματα.

Ἐνα ἀπόσπασμα τῆς ἐπιστολῆς σας, ἐκεῖνο ποῦ μὲ προέτρεπε νὰ μεταβῶ εἰς τὴν Ἰταλίαν δι' ἑξ μῆνας, μοῦ διήγειρε ζωηροτάτην ἐπιθυμίαν καὶ θερμότατον πάθος :

*quis talia fando
Myrmidonum Dolopumve aut duri miles Ulixi
temperet a lacrimis ?*¹

Ποῖος θὰ ἠδύνατο νὰ μὴ θρηνῇ, σκεπτόμενος τὴν κατάστασιν τῆς γενετῆρας τῶν ἡρώων καὶ τῶν μεγαλοφυῶν ; Ποῖος δύναται νὰ τὴν γνωρίσῃ καὶ νὰ μὴ τὴν ἀγαπήσῃ ;² Ἐκεῖ ἀκριβῶς, καὶ σᾶς παρακαλῶ μὴ μοῦ ἐναντιωθῆτε, θὰ ἐπεθύμουν νὰ γνωρίσω ὅλας τὰς τοπικὰς ἰδιοτυπίας διὰ νὰ σχηματίσω ἐν συνεχείᾳ μίαν γενικὴν καὶ νικηφόρον ἰδέαν.

Παρίσιοι, 15 Φεβρουαρίου 1838³

Ὁλος ὑμέτερος

Τερτσέτης⁴

Ξενοδοχεῖον (ὄνομα δυσανάγνωστον) »⁵.

« Ἀγαπητὲ Θωμαζαῖο⁶,

Δεδομένου ὅτι εὐηρεστήθη ὁ φίλος νὰ μοῦ παραδώσῃ τὴν παροῦσαν, δραττομαι τῆς εὐκαιρίας διὰ νὰ παρεμβάλω γραμμὰς τινὰς πρὸς ἱκανοποίησιν καὶ ἰδικὴν σας καὶ ἰδικὴν μου. Οὔτε δύναμαι νὰ ἀποσιωπήσω τὴν κατάστασιν μου τῆς βαθείας λύπης, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ ἀναχώρησίς σας⁷ καὶ ἡ σιωπὴ τοῦ ἀγαπητοῦ μας Αἰμιλίου μὲ ἔρριψαν⁸. Κενά, τὰ ὁποῖα δὲν θὰ δυνηθῶ ἐγὼ νὰ ἀναπληρώσω ποτὲ μέσα εἰς τὴν ψυχὴν μου ἢ ὁπωσδήποτε νὰ τὰ ἀντικαταστήσω. Εἶναι δὲ τόσον ἀπροσδόκητον τὸ δεύτερον, ὅσον καὶ ἀσύμφωνον πρὸς τὴν μεγίστην ἀγάπην ποῦ ἐκεῖνος ἔτρεφε πρὸς ἐμὲ καὶ μοῦ ἐξεδήλωσε, μὲ τεκμήρια ὅχι ἀμφίβολα, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς παραμονῆς

1. Βιργιλίου, Αἰνείας, βιβλ. Β', 6-8.

2. Ὁ Τερτσέτης, ὅστις ἐγνώριζε τὴν Ἰταλίαν, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε σπουδάσει, ἐκφράζει τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἐπισκεφθῇ καὶ πάλιν τὴν χώραν ταύτην τὴν ἐπιθυμίαν του ἐπραγματοποίησε βραδύτερον.

3. Ὡς ἐλέχθη, ὁ Τερτσέτης εὐρίσκετο εἰς Παρισίους ἀπὸ τοῦ 1836.

4. Ὁ Τερτσέτης, λόγφ οἰκονομιῶν, ἔζησεν ἐπὶ μακρὸν εἰς τὸ προάστιον τῶν Παρισίων Πασσύ.

5. Ὁ Θωμαζαῖος ἔζησεν εἰς Παρισίους ἀπὸ τοῦ 1834 μέχρι τοῦ 1837, ὁπότε μετέβη ἐπὶ τινα χρόνον εἰς Νάντην.

6. Μετὰ τὸ πέρας τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Τερτσέτη, ἔγραψε γραμμὰς τινὰς καὶ ὁ Γ. Οἰκονομίδης, φίλος τοῦ Θωμαζαῖου, περὶ τοῦ ὁποίου βλ. ἄνωτέρω.

7. Ὁ Θωμαζαῖος ἀνεχώρησεν ἐκ Παρισίων κατὰ μῆνα Νοέμβριον 1837.

8. Πρόκειται περὶ τοῦ Αἰμιλίου Τυπάλδου.

μου εἰς τὴν Βενετίαν, ὅπου μοῦ ἐφαίνετο ὅτι εὕρισκόμεν μέσα εἰς τοὺς κόλπους τῆς οἰκογενείας μου. Τοῦ ἔγραψα ἄλλας δύο ἐπιστολάς μετὰ τὴν ἀναχώρησίν σας, καί, μὴ δυνάμενος νὰ ἐξέλθω ἐκ τῆς οἰκίας διὰ τὰς συνήθεις ἀδιαθεσίας μου, πολλάκις φανταστικὰς μᾶλλον παρὰ πραγματικὰς — ἐν τῷ μεταξύ ὅμως ἡ δοριμύτης τοῦ χειμῶνος μοῦ προσέθεσεν ἀδιαθεσίας πολὺ μᾶλλον πραγματικὰς ἢ φανταστικὰς — ἠναγκάσθην νὰ τὰς ἐμπιστευθῶ εἰς τὴν φροντίδα ἐνὸς φίλου, ὅστις εἶχεν ἔλθει διὰ νὰ μὲ εὔρη. Δὲν εἶμαι ὅμως ἀκόμη βέβαιος, ἐὰν αὐταὶ περιῇλθον εἰς χεῖράς του. Νὰ ἐχάθην μήπως; Ἀλλ' ἡ ἀκρίβεια τοῦ ταχυδρομείου! Νὰ τὰς ἐκράτησεν ὁ φίλος; Ἀ! εἶναι τελείως ἀδύνατον· ἐγὼ δὲ δὲν θέλω νὰ σκεφθῶ κακὸν δι' οἶονδήποτε, διὰ νὰ μὴ συνηθίσω νὰ τὸ κάμω καὶ δι' ὅσους δὲν τὸ ἀξίζουν. Μία μόνον σκέψις μοῦ ὑπολείπεται ἀκόμη διὰ νὰ μὴ ἐνοχοποιήσω κανένα, καὶ τοῦτο χωρὶς σοβαρὰς δυσκολίας λόγῳ τῶν ἐλαφρυντικῶν περιστάσεων: τὸ ὅτι δηλ. ὁ Αἰμίλιος δὲν μετέβη ἴσως εἰς τὸ Λουγκάνο; Εἶναι ὅμως τοῦτο δυνατόν; Σᾶς παρακαλῶ, ἀπαλλάξατέ με ἀπὸ τὴν βάσανον ταύτην, ἀπὸ τὴν ὅποιαν ὑποφέρω πολὺ.

Τὴν ἐπιστολήν σας νὰ ἀπευθύνετε, Ὅδὸς Mathuraines St. Jacques, ἀρ. 21' ἐγὼ ἐπέστρεψα καὶ παραμένω πάλιν εἰς τὸ ἴδιον δωμάτιον, ὅπου μὲ εἶχετε εὔρει κλινήρη.

Βιβλ. S. Geneviève 21 Φεβρουαρίου 1838

Ὑμέτερος

Γ. Οἰκονομίδης.

Γράφατέ μου πῶς περνάτε εἰς τὴν πόλιν αὐτήν, ἂν εἴσθε εὐχαριστημένος, ἐὰν αἰσθάνεσθε καλύτερα εἰς τὴν ὑγίαν σας καὶ ἐὰν ὑπεχώρησεν ἡ λαρυγγίτις, ἀπὸ τὴν ὅποιαν ὑπεφέρατε τόσον ἐδῶ »¹.

1. Παραθέτομεν τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς ἐν τῷ πρωτοτύπῳ:

« Pregiatissimo Amico

Mi perdonerete se non vi ho scritto, e prima di ricevere la vostra lettera, e dopo averla ricevuta. L'inverno crudissimo mi aveva come istupidito, ed ecco il motivo della mia forse colpevole inerzia. Non neglessi però di continuare i studj prefissi, simile all'elefante, che di notte in sogno andava ripetendo le lezioni del suo conduttore. Così anch'io nel lungo rigor della stagione mi occupavo sempre dei studj, pe'quali con tanto mio giovamento avevo chiesto i vostri consigli. Vi assicuro, che rari furono i giorni, ne'quali il mio pensiero non correva a voi ed a quei principj di verità purissime che udii dalla bocca vostra. Della lettera per il Renieri che mi piacque assai, feci secondo l'avviso vostro; la diedi al nostro Ambasciatore, ed anderà sicuriissima. Vi devo dire che l'Inglese per il quale mi avevate dato quei *plichi* per il Tipaldo, parti per l'Inghilterra coll'idea di ritornare di qui, ma finora non lo vidi. Non incontrai altra persona de'miei compatriotti od altri, a'quali potessi fidare con tutta sicurezza quelle carte ed è per questo, che le ho intatte e sigillate come me le lasciate. Ho avvertito anco l'Iconomidis se gli capita qualche amico. Egli è pieno di riconoscenza e di stima per voi. Non feci conoscenza colla persona con cui mi diste avermi inviati de'saluti.

Ἐπὶ τοῦ φακέλου ὑπάρχει ἡ διεύθυνσις :

Monsieur Tommaseo

chez Mr Lecadre

Nantes.

Ἡ ταχυδρομικὴ σφραγὶς φέρει ἡμερομηνίαν 25 Φεβρουαρίου 1838, ἐξ οὗ προκύπτει ὅτι ὁ Τερτσέτης ἐβράδυνε νὰ ταχυδρομήσῃ τὴν ἐπιστολήν.

Un passaggio della vostra lettera, quello di andare in Italia per 6 mesi, mi eccitò la più viva simpatia e la passione più ardente

quis talia fando

Myrmidonum Dolopumve aut duri miles Ulixi

temperet a lacrimis?

Chi non può gemere pensando ai casi della patria degli Eroi? e degli ingegni? Chi può conoscerla e non amarla? È là precisamente, e non mi siate avverso, che vorrei osservare tutte le particolarità locali per desumere poi un'idea generale forte e vittoriosa. Sono

tutto vostro

Terzetti

Hôtel

Parigi 15 Febbraio 1838

Amato Tommaseo

Compiaciutosi l'amico di offerirmi la presente, colgo l'opportunità di inserirvi alquante linee per vostra e mia soddisfazione, nè devo però tacere lo stato mio di perfetta desolazione in che la partenza vostra ed il silenzio del nostro amato Emilio m'han posto. Vacui che nel mio cuore io non potrò giammai supplire e rimpiazzare in alcun modo. E tanto meno atteso il secondo, quanto incompatibile col sommo affetto ch'ei mi portava e che non ad equivoci segni mi appalesò durante il mio soggiorno a Venezia, ove parevami essere nel seno della mia famiglia. Io gli scrissi altre due lettere dopo la vostra partenza, e non potendo uscire di casa per le solite mie indisposizioni, sovente fantastiche piuttosto che reali, senonchè in questo frattempo la rigidità dell'inverno vi aveva aggiunto assai più del vero che dell'immaginario, dovetti commetterle alla cura di un amico venutomi a trovare, ma io sono ancora nell'incertezza se sieno esse pervenute nelle sue mani. Che sieno esse smarrite? Ma l'esattezza della posta! Che le abbia l'amico t(enute)? Ah! non è possibile assolutamente ed io non voglio pensare male di chichessia per non apprendere a farlo di chi non merita. Un sol pensiero mi rimane ancora per non incolpare alcuno, e questo non senza gravi difficoltà per le circostanze attenuanti: che non siasi Emilio recato a Lugano? Ma come è possibile! Togliete, ve ne priego, da questo tormento che io soffro molto.

La vostra lettera dirigetela Rue de Mathuraines St. Jacques n. 21; io son tornato ad abitare la stessa stanza ove mi avete trovato a letto.

Bibl. S. Geneviève 21 Febr. 1838.

Vostro

G. Economides

E scrivetemi come ve la passate in quella città, se siete contento, se

*
* *

Ἡ δευτέρα ἐπιστολὴ ἐγράφη μετὰ εἴκοσι τρία ὅλα ἔτη. Εἶναι τοῦ Τερτσέτη καὶ ἐστάλη τὴν 1^ην Μαρτίου 1861 ἐκ Τουρῖνου¹ πρὸς τὸν Θωμαζαῖον, ἐγκατεστημένον πλέον, μέχρι τοῦ θανάτου του, εἰς Φλωρεντίαν. Ὁ Τερτσέτης ἀναγγέλλει εἰς τὸν σεβαστὸν φίλον του τὴν ἱκανοποίησίν του, διότι ἐπέτυχεν νὰ παρακολουθήσῃ τὴν πρώτην συνεδρίαν τοῦ Κοινοβουλίου εἰς τὴν τότε πρωτεύουσαν τοῦ νεοσυστάτου Ἰταλικοῦ Βασιλείου Τουρῖνον καὶ νὰ ἴδῃ τὸν « πολεμιστὴν βασιλέα » Βίκτωρα Ἐμμανουὴλ τὸν Β'. Ὁμιλεῖ περὶ τῆς εὐγενοῦς πρὸς αὐτὸν συμπεριφορᾶς τοῦ τότε ὑπουργοῦ τῶν Ἑσωτερικῶν τῆς Ἰταλίας Minghetti καὶ περὶ τῶν περιπετειῶν του πρὸς ἐξασφάλισιν στέγης εἰς τὴν πρωτεύουσαν κατὰμεστον κόσμον, συρρεῦσαντος ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ εἰς Τουρῖνον. Ἐν συνεχείᾳ, ὁ Τερτσέτης ἀναφέρει ναυούρισμα, τὸ ὁποῖον ἔψαλλον αἱ Τουρκο-αθηναῖαι καὶ περιγράφει τὴν θλίψιν, τὴν ὁποίαν ἠσθάνοντο αὗται, ὅτε εὐρέθησαν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἐγκαταλείβουν τὰ ἑλληνικὰ χῶματα. Αἱ πληροφορίες αὗται, ὡς περιγράφονται ὑπὸ τοῦ Τερτσέτη, παρουσιάζουν σημαντικὸν ἐνδιαφέρον.

Ἰδοὺ τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς :

« Τουρῖνον 1 Μαρτίου 1861

Ἀξιότιμε φίλε,

Ἐβράδυνα νὰ σᾶς γράψω, διότι ἐνόμιζον ὅτι θὰ ἐπέστρεφον σύντομα εἰς τὴν Φλωρεντίαν, ἐπειδὴ ὁμως ἀργῶ, σᾶς γράφω ἀπευθύνων πρὸς σᾶς ἕνα Ave (χαῖρε).

*Mitto tibi navem prora puppique carentem*².

Μετὰ τὴν ἀποστολὴν τοῦ χαιρετιστηρίου πλοίου, σᾶς ἀνακοινῶ, ὅτι εἶχον τὸ εὐτύχημα νὰ παραστῶ εἰς τὴν ἐναρκτήριον συνεδρίαν τοῦ Κοινο-

vi sentite meglio della vostra salute e se siasi diminuito il mal di gola che vi tormentava tanto qui ».

Ἐπὶ τοῦ φακέλλου ἡ διεύθυνσις

Monsieur Tommaseo

chez Mr Lecadre

Nantes

1. Ὁ Τερτσέτης μετέβη βραδύτερον ἐπανειλημμένως εἰς Τουρῖνον δι' ἔθνικους λόγους, ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ Ἑλληνο-ιταλικοῦ Συλλόγου, πρὸς ἐπίτευξιν στενῆς ἑλληνο-ιταλικῆς συνεργασίας ἐν τῇ πολιτικῇ πεδίῳ. Βλ. Π. Καρολίδου, Σύγχρονος ἱστορία τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν λοιπῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι 1921, τόμ. Ε', Ἀθῆναι 1926, σελ. 288.

2. Ὁ Τερτσέτης ἀναφέρεται εἰς τὸ γνωστὸν λογοπαῖγνιον : ἂν ἐκ τῆς λέξεως navem ἀφαιρεθῇ ἡ πρῶρα καὶ ἡ πρύμνη, δηλ. τὸ πρῶτον καὶ τὸ τελευταῖον γράμμα, παραμένει ὁ χαιρετισμὸς Ave.

βουλίου¹ και να ακούσω την φωνήν του Πολεμιστοῦ βασιλέως². Σᾶς ἀναφέρω ὅμως ὅτι μετὰ τὴν ἀφιξίν μου ἐδῶ ἀντελήφθην ὅτι ἡ ἐξεύρεσις ἐνὸς δελτίου εισόδου³ ἦτο, ὅχι μόνον δύσκολος, ἀλλὰ σχεδὸν ἀδύνατος. Ὅλίγα ἦσαν τὰ πρὸς διανομὴν δελτία εισόδου καί, ἔπειτα, κάθε βουλευτῆς καὶ γερουσιαστῆς εἶχε τοὺς ἰδικούς του, τοὺς ἀμέσους πελάτας του. Δὲν μετέβην ἐπομένως νὰ συναντήσω τὸν κύριον Ντὲ Γκόρι⁴, διότι δὲν ἤθελα νὰ διακινδυνεύσω τὴν ἐπιστολήν σας, ὡς συναλλαγματικὴν μὴ πληρωτέαν ἐν ὄψει, ἀλλὰ ὑπὸ διαμαρτυρήσιν. Πρὸ τριῶν ἡμερῶν μετέβην πρὸς συνάντησίν του, κατὰ καλὴν δὲ τύχην, ἀπεδείχθη ὅτι ἐγνωρίζομεθα. Ἡ τοιαύτη γνωριμία μεταξὺ ἐμοῦ καὶ τοῦ εὐγενοῦς ἐκείνου κυρίου εἶχε πραγματοποιηθῇ κατὰ τὰς ἱστορικὰς⁵ ἐσπερίδας τοῦ ἀρίστου κυρίου Βιεσσέ⁶. Ὡς προκαταβολὴν ὅμως τῆς εὐγνωμοσύνης μου, ὀφείλω νὰ σᾶς γνωρίσω, ὅτι ἐν μέρει ἡ ἐξ ὁλοκλήρου σείς εἰσθε ἡ αἰτία νὰ ἐπιτύχω τὸ ἐπιθυμητὸν προνομιούχον δελτίον εισόδου, καὶ ἰδοὺ πῶς : Διεπίστωσα ὅτι μόνον ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἑσωτερικῶν, ὁ κ. Μιγκέτι⁷, ἐκ Βολωνίας, διένεμεν εἰσιτήρια εἰς σημαίνοντα πρόσωπα, μαρκησίους ἢ κόμιστας. Ἴδου τί ἐμηχανεύθην ! Διεπίστωσα μετὰ λύπης τὴν ἐπαίσχυντον εἰς τίτλους γυμνότητά μου, ἀλλὰ τί νὰ προβάλλω ; Μοῦ ἤλθεν εἰς τὸν νοῦν ἡ ἀρχὴ μιᾶς ἐπιστολῆς σας, ποὺ μοῦ ἐγγράψατε εἰς Ἀθήνας : *Δὲν σᾶς γράφω εἰς τὴν αἰτικὴν διάλεκτον, τὴν ὁποίαν δὲν ἠξέυρω, ἀλλ' εἰς τὴν λακωνικὴν*⁸. Σᾶς

1. Πρόκειται περὶ τῆς πρώτης συνεδρίας τῆς Βουλῆς ἀντιπροσώπων τῶν ἐπαρχιῶν ὁλοκλήρου σχεδὸν τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου, ἣτις συνήλθεν εἰς Τουρίνον τὴν 17ην Φεβρουαρίου 1861. Ἐνα μῆνα βραδύτερον ἔλαβε χώραν ἡ ψηφοφορία τῆς Γερουσίας καὶ τῆς Βουλῆς, διὰ τῆς ὁποίας ἀνεκηρύσσετο ἡ σύστασις τοῦ « Βασιλείου τῆς Ἰταλίας ».

2. Προσωπικία τοῦ βασιλέως τῆς Ἰταλίας Βίκτωρος Ἐμμανουὴλ τοῦ Β', ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐπετεύχθη ἡ ἔνωσις τῆς Ἰταλίας.

3. Δηλ. ἀδείας εισόδου εἰς τὴν Βουλὴν.

4. Φίλος τοῦ Θωμαζαΐου, πρὸς τὸν ὁποῖον εἶχε συστήσει δι' ἐπιστολῆς τὸν Τερτσέτην μεταβαίνοντα εἰς Τουρίνον.

5. Ἡ λέξις ἐν τῷ πρωτοτύπῳ δυσανάγνωστος.

6. Ὁ Giovan Pietro Vieusseux (1779 - 1863) ἐπέδωκε ἀπὸ νεαρᾶς ἡλικίας εἰς τὰ γράμματα καί, ἐγκατασταθεὶς ἀπὸ τοῦ 1819 εἰς Φλωρεντίαν, ἐγνωρίσθη καὶ συνέδεδωκε μετὰ τῶν σημαντικωτέρων λογοτεχνῶν καὶ ἀνθρώπων τῶν γραμμάτων τῆς ἐποχῆς του, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ὁ Θωμαζαΐος. Ἀνεμίχθη εἰς τὴν ἐκδοσὶν ἐπιστημονικῶν καὶ λογοτεχνικῶν περιοδικῶν καὶ συμμετέσχεν εἰς τὴν δρᾶσιν πνευματικῶν ἰδρυμάτων καὶ συλλόγων.

7. Ὁ Marco Minghetti (1818 - 1886) διεκρίθη ὡς πολιτικὸς κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα. Τῷ 1860 διετέλεσεν ὑπουργὸς τῶν Ἑσωτερικῶν εἰς τὴν Κυβέρνησιν τοῦ Καβούρ, τὸ ἀξίωμα δὲ τοῦτο διετήρησε καὶ μετὰ θάνατον τοῦ τελευταίου εἰς τὴν διάδοχον Κυβέρνησιν Ricasoli, μέχρι τῆς 1ης Σεπτεμβρίου 1861. Βραδύτερον διετέλεσε πολλάκις ὑπουργὸς καὶ πρωθυπουργός.

8. Ἡ φράσις περιείχετο εἰς ἀπόλεσθεῖσαν ἐπιστολήν τοῦ Θωμαζαΐου πρὸς τὸν Τερτσέτην.

ἔκλεψα χωρὶς τύψιν τὴν ἔκφρασιν ταύτην καὶ ἔγραψα πρὸς τὸν ὑπουργόν : Δὲν σὰς γράφω εἰς τὴν ἀττικὴν, μολονότι ἔρχομαι ἐξ Ἀθηνῶν, ἀλλ' εἰς τὴν λακωνικὴν. Δύνασθε νὰ μοῦ δώσητε ἐν δελτίον εἰσόδου διὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς αὔριον ; Θὰ εἶμαι ὁ μόνος ἀπὸ τὸ ἔθνος μου, ὅστις θὰ παραστῇ εἰς τὴν ἱστορικὴν αὐτὴν συνεδρίασιν. Δὲν εἶχον παρῆλθαι πέντε λεπτά, καὶ ἰδοὺ ἕνας νεαρὸς ὑπάλληλος ἔρχεται πρὸς συνάντησίν μου κρατῶν τὸ δελτίον. Ὁ ὑπουργός, μοῦ εἶπεν, δὲν ἔχει τὴν εὐχαρίστησιν νὰ σὰς γνωρίξῃ, οἱ λόγοι ὅμως τοὺς ὁποίους προβάλλετε εἶναι ἀνεπίδεκτοι ἀρνήσεως κτλ.

Ἐγραψα ἀμέσως εἰς τὰς Ἀθήνας, διηγούμενος τὴν καλὴν ἰδέαν, τὴν ὁποίαν ἔχουν δι' ἡμᾶς οἱ « καλοκάγαθοι Ἴταλοί »¹. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν μου ὑπέγραψα ὡς Βιβλιοθηκᾶριος², ὅμως πολὺ συνεσταλμένος, θεωρῶν τὴν ὑπογραφὴν ταύτην ὡς ἐστερημένην παντὸς διαδήματος³ τὸ λακωνικὸν ὕφος σας ὅμως ἐθριάμβευσεν ἐπὶ τοῦ ὑπουργοῦ. Δεύτερον ἀγαθὸν ἐπέτυχον ἀπὸ σᾶς μετὰ τὴν ἐπιστολὴν σας πρὸς τὸν κύριον Κόστα³. Εἰς τὸ βαγόνι τοῦ σιδηροδρόμου ἐγένετο λόγος διὰ τὰς μεγάλας δυσκολίας πρὸς ἐξεύρεσιν δωματίου εἰς τὸ Τουρίνον ἐξ αἰτίας τῆς μεγάλης συρροῆς ξένων⁴. Φθάσας εἰς Τουρίνον, ἐπιβαίνω μιᾷς Τσιτταντίνας⁵ μετὰ τὰς ἀποσκευάς μου. Καταβαίνω εἰς τοῦ Ροπόλι⁶ διὰ νὰ εὗρω τὸν κ. Κόστα καὶ νὰ ζητήσω τὴν συμβουλὴν του. Ζητῶ τὸν κ. Κόστα ! Εἶναι δύο χρόνια τώρα — μοῦ ἀπήντησεν ὁ θυρωρὸς — ποῦ ἔφυγε ! Γιὰ ποῦ ; Διὰ τὴν Σαρδηνίαν, ὡς ὑπάλληλος. Δὲν ἐσκέφθην νὰ τρεῖω ὀπίσω του εἰς τὴν Σαρδηνίαν, διατρέχων ὅμως διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τὴν εἴσοδον τοῦ οἴκου Ροπόλι, εἶδον ὅτι ἐνοικιάζετο ἕνα δωμάτιον. Ἀνέρχομαι τὴν κλίμακα, τὸ βλέπω : ἐξαίσιον ! Τὸ ἐνοικιάζω ἀμέσως εἰς τὸ εὐτελές, λόγῳ τῶν περιστάσεων, ἐνοίκιον ἐνδὸς φράγκου τὴν ἡμέραν. Δὲν ἠμπόρεσα ἀκόμη νὰ μάθω εἰς ποίαν πόλιν τῆς Σαρδηνίας εὐρίσκεται ὁ κ. Κόστα, ὅμως εὐθὺς ὡς τὸ πληροφορηθῶ, θὰ τοῦ στείλω τὸ γράμμα διὰ νὰ λάβῃ τὴν εὐχαρίστησιν νὰ διαβάσῃ τὸ ὄνομά σας.

Εὐλογῶ τὴν ὥραν τοῦ ταξιδίου μου εἰς τὴν Ἰταλίαν, διότι, μεταξὺ τῶν ἄλλων πραγμάτων, τὰ ὁποῖα μετέφλησαν καὶ μετὰ εὐχαρίστησαν, ἦτο

1. Αἱ λέξεις « καλοκάγαθοι Ἴταλοί » γράφονται ἐν τῇ ἐπιστολῇ διὰ ἑλληνικῶν καὶ λατινικῶν γραμμάτων.

2. Ὁ Τερτσέτης εἶχε διορισθῇ ἀρχαιοφύλαξ τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς ἀπὸ τοῦ 1846.

3. Φίλος τοῦ Θωμαζαίου, πρὸς τὸν ὁποῖον εἶχε συστήσει δι' ἐπιστολῆς τὸν Τερτσέτην.

4. Πολλοὶ Ἴταλοὶ ἀλλὰ καὶ ξένοι εἶχον συρρεῦσαι εἰς Τουρίνον, ἵνα παραστοῦν εἰς τὴν τελετὴν τῶν ἐγκαινίων τῆς Βουλῆς τοῦ νέου Βασιλείου τῆς Ἰταλίας.

5. Τσιτταντίνα, μέσον συγκοινωνίας.

6. Ροπόλι : οἰκία ἐν τῇ ὁποίᾳ διέμενεν ὁ φίλος τοῦ Θωμαζαίου Κόστα. Ὁ τελευταῖος ὅμως εἶχεν ἀπὸ διετίας μεταβῇ εἰς Σαρδηνίαν ὡς ὑπάλληλος.

καὶ ἡ συναναστροφὴ μου μὲ σᾶς. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι εἶμαι ὀφειλέτης διὰ τοῦτο εἰς τὸν δραστήριον, ἵνα μὴ εἴπω τρομερόν, 'Αρισταῖον'· ἐννοῶ τὸν κόμιτα Μαρεσκόττι², διὰ τὰ ὠραιότατα πράγματα ποὺ ἤκουσα ἀπὸ τὸ στόμα σας. 'Εγὼ βεβαίως δὲν ἠδυνάμην νὰ ἐκτελέσω τὴν πτῆσιν τοῦ κόμιτος Μαρεσκόττι, αὐτὸς ὅμως εἶναι Ρωμαῖος, ἐνῶ ἐγὼ εἶμαι Ἕλλην, καὶ ἔχει ἔναντι ἐμοῦ τὸ πλεονέκτημα τῆς ἀνδρείας, ἀφοῦ οἱ πρόγονοι αὐτοῦ διέσπασαν τὴν μακεδονικὴν φάλαγγα. Ἀλλὰ τελειῶνω, διότι ἀντιλαμβάνομαι ὅτι αἱ παραπομπαὶ μου θὰ καταλήξουν εἰς σχολαστικότητα, ἔστω καὶ κλασσικὴν· διὸ σᾶς παρακαλῶ νὰ διαβιβάσῃτε τὰ σέβη μου εἰς τὴν κυρίαν σύζυγόν σας καὶ νὰ μοῦ φιλήσετε τὰ παιδιὰ σας. Σᾶς παρακαλῶ, προσφέρετε τοὺς χαιρετισμούς μου πρὸς τὸν κ. Μαρεσκόττι, τοῦ ὁποῖου ζηλεύω τὴν εὐτυχίαν, διότι εἶναι κοντὰ σας. Μετὰ πάσης ἀγάπης καὶ ἐκτιμῆσεως.

Ὁ ὑμέτερος
Τερτσέτης

Ὁ Γκόρι σᾶς χαιρετίζει. Ὁ Καῖσαρ Καντού³ διαμένει εἰς Μιλάνον.

Εἰς τὴν οἰκίαν, ὅπου μένω, ἡ σπιτονοικοκυρὰ ἔχει τέκνα εἰς τρυφεράν ἡλικίαν. Προχθὲς, ἐνῶ τὴν ἤκουον νὰ νανουρίζῃ τὸ μικρότερον τέκνον της, ἤλθον εἰς τὴν μνήμην μου τέσσαρες ἑλληνικοὶ δημῳδαὶ στίχοι, ποὺ θὰ σᾶς ἀρέσουν, εἶμαι βέβαιος, πολὺ, διὰ τὸν ρυθμόν. Ὅ,τι ὅμως θὰ σᾶς κάμῃ τούτους περισσότερον ἐνδιαφέροντας εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι πρόκειται περὶ στίχων, τοὺς ὁποίους τραγουδοῦσαν ἤδη Τούρκισσαι γεννηθεῖσαι εἰς τὰς Ἀθήνας⁴, πιθανῶς δὲ αὐτοσχεδίων, μὲ τοὺς ὁποίους ἐκοίμιζαν τὰ μωρὰ των, ἣ ἐκεῖνα τῶν κυρίων των :

*"Ελα, ὕπνε μου, καὶ πάρε το καὶ στείλτο στοὺς μπαξέδες
Καὶ γύμιστον τὸν κόρφον του ρόδα καὶ μενεξέδες.*

1. Ὁ 'Αρισταῖος ἢ 'Αριστεὺς ἦτο υἱὸς τοῦ 'Απόλλωνος καὶ τῆς νύμφης Κυρήνης, ὅστις, τραφεὶς μὲ ἀμβροσίαν, κατέστη ἀθάνατος. Περὶ αὐτοῦ ὑπάρχουν πολλοὶ μῦθοι.

2. Ὁ Angelo Marescotti (1825 - 1892) ἀνῆκεν εἰς τὴν ὁμώνυμον παλαιὰν καὶ εὐγενῇ οἰκογένειαν τῆς Βολωνίας. Μετέσχεν ἐνεργῶς εἰς τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς ἰταλικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ κατέλαβε σημαντικὰς δημοσίας θέσεις, διετέλεσε δὲ κατ' ἀρχὰς βουλευτὴς καὶ κατόπιν γερουσιαστής τοῦ ἰταλικοῦ κοινοβουλίου.

3. Ὁ Καῖσαρ Καντού (Cesare Cantù) ὑπῆρξεν διάσημος ποιητής, μυθιστοριογράφος, πολιτικὸς καὶ ἱστορικὸς συγγραφεὺς τῆς Ἰταλίας (1804 - 1895), διακριθεὶς διὰ τὰς πατριωτικὰς καὶ φιλελευθέρους ἰδέας, διὰ τὰς ὁποίας καὶ κατεδικάσθη εἰς φυλάκισιν τῷ 1832 ὑπὸ τῶν Αὐστριακῶν. Ἐνωρὶς κατέστη διεθνῶς γνωστὸς καὶ δι' ἄλλα συγγράμματα αὐτοῦ, κατ' ἐξοχὴν δὲ διὰ τὴν μνημειώδη « Παγκόσμιον ἱστορίαν » του ἐκ 32 τόμων, κατανεμημένων εἰς 72 μέρη.

4. Κατωτέρω ὁ Τερτσέτης παρέχει ἐνδιαφέρουσαν περιγραφὴν τοῦ πόνου, τὸν ὁποῖον αἱ εἰς Ἀθήνας διαμένουσαι Τούρκισσαι ἠσθάνθησαν, ὅτε ὑπεχρεώθησαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν Ἑλλάδα, ἵνα μεταβοῦν εἰς Τουρκίαν καὶ ἀναφέρει ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια, τὰ ὁποῖα ἐκεῖναι συνήθιζον νὰ τραγουδοῦν.

*Τοὺς μενεξέδες νὰ κρατῇ, νὰ δώσῃ τῆς νενές του
Καὶ τὰ χρυσὰ τριαντάφυλλα νὰ δώσῃ τοῦ μπαμπᾶ του*¹.

Αἱ Τούρκισσαι, αἱ γεννηθεῖσαι εἰς Ἀθήνας, δὲν ὠμίλουν τὴν τουρκικὴν, διετῆρουν ὅμως τὴν τουρκικὴν προφορὰν, εἰς δὲ τὴν ἀττικὴν τῶν γλῶσσαν ἀνεμείγνουν ἐθνικὰς τῶν λέξεις. Μέσα εἰς τοὺς τέσσαρας στίχους θὰ ἴδῃτε τέσσαρας τουρκικὰς λέξεις: μπαξέδες (κῆποι), μενεξέδες (εἶδος ἴων), νενέ (μητέρα), μπαμπᾶ (πατέρα). Ἦτο πραγματικὴ ἀπελπισία (μοῦ ἔλεγεν ἡ σπιτονοικοκυρά μου εἰς τὰς Ἀθήνας), ὅταν αἱ Τουρκο-αθηναῖαι αὐταὶ γυναῖκες, αἱ ὁποῖαι ἐπέζησαν τοῦ πολέμου καὶ τῆς πολιορκίας, ἠναγκάσθησαν νὰ ἀναχωρήσουν εἰς τὴν Σμύρνην καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Διὰ τί, ἔλεγον, πρέπει νὰ ἐγκαταλείψωμεν τὴν γῆν αὐτήν, ὅπου ἐγεννήθημεν; Δὲν εἴμεθα Ἀθηναῖαι; Δὲν ὀμιλοῦμεν καὶ ἡμεῖς τὴν γλῶσσάν σας; Ἡ θρησκεία μας εἶναι διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν ἰδικὴν σας (ἔλεγον πρὸς τὰς Ἑλληνίδας, φίλας τῶν κατὰ τὸ παρελθόν, καὶ αἱ ὁποῖαι Ἑλληνίδες μετέβαινον τώρα νὰ τὰς χαιρετίσουν, τρόπον τινὰ νὰ δώσουν τὸν τελευταῖον χαιρετισμόν, μεταξὺ δὲ αὐτῶν ἦτο καὶ ἡ σπιτονοικοκυρά μου), ἡ θρησκεία μας εἶναι διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν ἰδικὴν σας, ἀλλὰ κατὰ τί μᾶς ὑπερβάλλετε; Σεῖς ἔχετε πάρα πάνω ἀπὸ ἡμᾶς τὴν Παρθένον Μαρίαν. Αὐτὰ ἐπαναλαμβάνω κατὰ λέξιν. Ὅπως μεταξὺ τῶν Ἑλληνίδων τῶν Ἀθηνῶν, τοιοῦτοτρόπως καὶ μεταξὺ τῶν Τουρκισσῶν, ἐπεκράτει μεγάλῃ εὐγένεια τρόπων συμπεριφορᾶς. Πολλοὶ ἐκ τῶν Τουρκισσῶν αὐτῶν παρέμειναν εἰς Ἀθήνας, ἐνυμφεύθησαν μὲ Χριστιανούς, ὅταν ἐδουλώθησαν, οὔτε ἠθέλησαν νὰ τοὺς ἐγκαταλείψουν. Συχνά, συνωμίλησα μὲ αὐτάς, καί, ὅταν ἔλθω εἰς τὴν Φλωρεντίαν, θὰ σᾶς εἶπω πράγματα, τὰ ὁποῖα θὰ ἦτο μακρὸν νὰ σᾶς περιγράψω. Εἶμαι βέβαιος ὅτι, κάποτε, σᾶς εἶχα στείλει εἰς τὴν Κέρκυραν ἢ εἰς τὴν Βενετίαν ἢ καὶ ἀλλαχοῦ μικρὰν συλλογὴν τῶν ἀθηναϊκοτουρκικῶν τραγουδιῶν. Σᾶς τὰ ἔστειλα διὰ τὴν ἰδιότητιαν τῶν. Ἄν δὲν τὰ ἐλάβετε, ἴσως ἡ ἀποστολὴ ἐγένεν εἰς στιγμὰς πολιτικῶν ἀναβρασμῶν.

Τερτσέτης »².

1. Οἱ στίχοι ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ Τερτσέτη παρατίθενται καὶ ἐν ἰταλικῇ μεταφράσει.

2. Ἴδου τὸ κείμενον τοῦ ἰταλικοῦ πρωτοτύπου τῆς ἐπιστολῆς:

« Torino 1 Marzo 1861

Pregiato Amico

Ho tardato di scrivervi, perchè credevo di ritonar presto in Firenze, ma siccome tardo, così vi scrivo mandandovi un Ave

Mitto tibi navem prora puppique carentem

Dopo l'invio della nave salutoria vi fo noto, che ebbi il vantaggio di assistere alla prima seduta del Parlamento ed udire la voce del Re Marziale. Vi partecipo però, che venuto qui ho considerato che avere biglietto d'intro-

*
* *

Ἡ τρίτη ἐπιστολὴ ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Τερτσέτη ἐκ Τουρίνου τῷ 1861, δύο ἑβδομάδας μετὰ τὴν προηγουμένην. Ὁ ποιητὴς εἶχε παρακληθῆ ὑπὸ τοῦ φιλέλληρος Δαλματοῦ, ὅπως ἐπιμεληθῇ τῆς ἐκτυπώσεως εἰς τὴν ἐφημερίδα τοῦ Τουρίνου *Il Mondo Illustrato* ἐκτενοῦς κριτικοῦ σημειώματός του, ἀφορῶντος εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Τερτσέτη ἐκδοθέντα Ἀπομνημονεύματα τοῦ

duzione era non solo difficile, ma quasi impossibile ; pochi i biglietti da distribuirsi e poi ogni deputato e senatore aveva i suoi propri, immediati clienti. Non andai quindi a trovare il Signor De Gori, perchè non volevo compromettere la vostra lettera, come cambiale non pagabile a vista, ma protestata. Tre giorni fa sono andato a trovarlo, e per buona fortuna ci siamo trovati conoscenti. Tale conoscenza ebbe luogo fra me e quel gentile Signore nelle veglie storiche dell'ottimo Signor Vieusseux. Per isconto di gratitudine devo però significarvi che in parte o in tutto siete cagione che ho avuto il desiderato biglietto privilegiato, ed ecco il come. Rilevai che il solo Ministro dell'Interno Signor Minghetti, bolognese, dispensava biglietti a persone ragguardevoli, marchesi o conti. Di che mi avviso ! Considerai pur troppo la mia nudità vergognosa di titoli, ma di che mi avviso ? Mi venne in mente il principio di una vostra lettera scrittami in Atene : *Non vi scrivo attico, che non so, ma laconico*. Vi derubai senza rimorso questo giro di frase, e scrissi al Ministro : Non le scrivo attico, quantunque venga da Atene, ma laconico. Può essa darmi un biglietto d'introduzione per la seduta di domani ? Sarò l'unico della mia nazione che assisterà a questa storica seduta ! Cinque minuti non scorsero ed ecco un giovine funzionario venirmi incontro col biglietto in mano. Il Ministro, mi disse, non ha il bene di conoscerla, ma le sue ragioni sono perentorie ec.

Scrissi subito in Atene narrando il buon concetto che hanno di noi i (καλοκάγαθοι Ἰταλοί) calocagati Itali. Nella mia lettera mi sottoscrissi come bibliotecario, molto timidamente però, considerando questa sottoscrizione sfregiata di ogni corona, ma il vostro laconismo trionfò del Ministro. Un'altro bene ottenni da voi colla lettera del Signor Costa. Nel vagone della strada ferrata si parlava già della somma difficoltà di trovare alloggio in Torino, vista l'affluenza molta di forestieri. Arrivato in Torino, monto in una Cittadina col mio bagaglio ; discendo in casa Ropoli (per) trovare il Sig. Costa ed averne consiglio. Domando del Signor Costa ! Sono due anni mi rispose il portinajo, che è partito ! Per dove ? Per la Sardegna impiegato. Non veniva al mio divisamento di corrergli dietro in Sardegna, ma percorrendo cogli occhi l'ingresso di casa Ropoli, vidi che si affittava una stanza. Monto le scale, la vedo, eccellente ; l'affitto tosto per il modico prezzo, viste le circostanze, di un franco al giorno. Non ho potuto ancora sapere in che città della Sardegna si trova il Signor Costa ; tosto che lo saprò, gli invierò la lettera perchè abbia il piacere di leggere il vostro nome.

Io benedico l'ora del mio viaggio in Italia, chè fra le altre cose di mio

Κολοκοτρώνη. Ὁ Τερτσέτης πληροφορεῖ τὸν φίλον του ὅτι πράγματι μετέβη μὲ τὸν διευθυντὴν τῆς ἐφημερίδος εἰς τὸ τυπογραφεῖον καὶ ὅτι, ἐκτὸς τῆς διορθώσεως τυπογραφικῶν τινῶν σφαλμάτων, ἔκρινεν ἀναγκαῖον νὰ προβῇ εἰς τὴν προσθήκην καὶ μιᾶς σημειώσεως πρὸς εὐχερεστέραν κατανόησιν τῶν πραγμάτων. Εἰς τὸ ἄρθρον του, τὸ ὁποῖον ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ μνημονευθείσῃ ἐφημερίδι τὴν 16ῃν Μαρτίου 1861, ὁ Θωμαζαῖος προτάσσει βραχέας βιογραφικὰς εἰδήσεις περὶ τοῦ Τερτσέτη, τὰς ὁποίας παραθέτομεν κατωτέρω.

Ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ ὁ Τερτσέτης ὁμιλεῖ περὶ ἐνὸς μαθήματος ἱερωμέ-

giovamento e delizia furono i miei trattenimenti con voi. È vero che sono debitore all'energico, per non dir feroce Aristeo; intendo il conte Marescotti delle più belle cose, che ho sentito dalla bocca vostra. Certo io non potevo fare il volo del conte Marescotti, ma lui è Romano ed io son Greco ed ha su di me la preminenza della bravura, i suoi proavi ruppero la falange macedone; ma termino perchè mi accorgo che le mie citazioni degenerano in pedanteria, quantunque classica, e vi prego di riverirmi la vostra Signora Consorte e baciarmi i vostri figli. I miei saluti vi prego anco al Signor Marescotti a cui invidio il bene di esservi vicino. Sono con tutto affetto e stima

Il vostro

Terzetti.

Il Gori vi saluta, Cesare Cantù dimora in Milano.

Nella casa ove sto, la padrona ha figli in tenera età; ier l'altro nel sentirla dondolare il più piccolo, mi corsero nel ricordo quattro versi di greco volgare, che vi piaceranno molto, son certo, per la mossa. Ma quello, che ve li renderà pure interessanti si è che sono versi cantati già dalle donne Turche native di Atene, probabilmente composti da esse, con cui addormentavano i loro bamboli, o dei loro padroni:

Ἔλα, ὕπνε μου, καὶ πάρε το καὶ στείλτο στοὺς μπαξέδες

Καὶ γίμιστον τὸν κόρπον του ρόδα καὶ μενεξέδες.

Τοὺς μενεξέδες νὰ κρατῇ, νὰ δώσῃ τῆς νεῆς του,

Καὶ τὰ χρυσὰ τριαντάφυλλα νὰ δώσῃ τοῦ μπαμπᾶ του.

Traduzione

Vieni oh sonno e prendilo, portalo ne'giardini,

Empi il suo seno di rose e di violette.

Tenga le viole per darle alla madre

E le auree rose le dia al padre.

Le donne Turche nate Ateniesi non parlavano turco, conservavano però la pronuncia turca e nel loro attico mescolavano parole loro nazionali; nei quattro versi vedrete quattro parole turche: μπαξέδες, giardini-μενεξέδες, sorta di viole-νεῆς, madre-μπαμπᾶ, padre. Era una desolazione (mi diceva la mia padrona di casa in Atene) quando queste donne Turchi-Ateniesi sopravissute alle vicende della guerra e dell'assedio dovettero partire per Smirne e Costantinopoli. Perchè dicevano esse dobbiamo lasciare questa terra dove siamo nate? Non siamo noi Ateniesi? Non parliamo noi la vostra lingua?

νου καθηγητοῦ, ὅστις, κατὰ τὴν διδασκαλίαν του εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Τουρίνου, ἀνέφερεν ἀποσπάσματα ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ Θωμαζαίου, πρὸς μεγάλην ἱκανοποίησιν καὶ χαρὰν τοῦ φίλου του.

Τέλος ὁ Τερτσέτης πληροφορεῖ τὸν Θωμαζαῖον, ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος, τὸν ὁποῖον ὁ τελευταῖος εἶχε γνωρίσει, ἦτο ἀνεψιὸς τοῦ Σχινᾶ, ὑπουργοῦ τῆς Δικαιοσύνης κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς περιφήμου δίκης κατὰ τοῦ Κολοκοτρώνη.

Ἰδοὺ τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς ἐν μεταφράσει :

« 15 Μαρτίου 1861, Τουρίνον.

Ἀγαπητὲ Θωμαζαῖο,

Εὐθὺς ὡς ἔλαβον τὴν ἀγαπητὴν ἐπιστολήν σας, μετέβην πρὸς τὸν κ. Στέφανι¹, ὅστις μοῦ εἶπεν ὅτι θὰ μὲ ὠδήγει εἰς τὸ τυπογραφεῖον, διότι τὸ ἄρθρον σας εἶχε στοιχειοθετηθῇ καὶ σελιδοποιηθῇ². Ἐπῆγα· μοῦ ἐφάνη ὅτι

La nostra religione è differente dalla vostra (dicevano alle donne Greche, loro amiche nel tempo passato, e che allora esse Greche erano andate per salutarle, come per dar loro l'ultimo addio, tra le quali era la mia padrona di casa), la nostra religione è differente dalla vostra, ma in cosa voi ci superate? Voi avete più di noi la Vergine Maria. Questo è ad litteram. Come nelle donne Greche di Atene, così fra le Turchie regnava molta urbanità di maniere. Di queste Turchie molte restarono in Atene, si maritarono con Cristiani, quando caddero schiave, nè vollero lasciarli. Ho sovente tenuto discorsi con esse, e quando verrò in Firenze vi farò parola, chè sarebbe lungo lo scrivervi. Sono certo di avervi mandato una volta in Corfù o in Venezia, o altrove una piccola raccolta di queste canzoni Ateniesi-Turche. Ve le mandavo in grazia della loro singolarità. Se non le avete ricevute, forse l'invio accade nei momenti di combustioni politiche.

Terzetti ».

1. Ὁ Guglielmo Stefani (1819 - 1861) διεκρίθη ὡς δημοσιογράφος. Ὑπῆρξεν ἰδρυτὴς καὶ διευθυντὴς πολλῶν ἐφημερίδων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τοῦ *Il Mondo Illustrato*, ποὺ διηύθυνε κατὰ τὰ ἔτη 1860 - 1861.

2. Πρόκειται περὶ βιβλιογραφικοῦ σημειώματος τοῦ Θωμαζαίου, ἀναφερομένου εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ Κολοκοτρώνη. Τὸ ἄρθρον ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν ἐφημερίδα *Il Mondo Illustrato* τοῦ Τουρίνου (ἔτος Δ', ἀριθ. 11, τῆς 16ης Μαρτίου 1861, σελ. 170 - 172) καὶ ἀρχίζει μὲ τὴν ἐξῆς εἰσαγωγὴν: « Ὁ Γεώργιος Τερτσέτης ἐκ Ζακύνθου, μαθητὴς τοῦ Ἰωσήφ Barbieri, βραδύτερον δὲ σύντροφος καὶ φίλος τῶν γενναίων πολεμιστῶν, οἵτινες ἠγωνίσθησαν κατὰ τὴν ἐπανάστασιν εἰς Ἑλλάδα, δικαστὴς τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη κατὰ τὴν κατηγορίαν εἰς θάνατον, ὅστις διὰ τοῦ θάρρους του, μὲ ἕνα ἄλλον ἐκ τῶν πέντε δικαστῶν, ἀνθιστάμενος εἰς τὰ ἀπειλητικὰ ἔξοφ, ἔσωσεν, ὅχι τόσον ὀλίγα ἔτη ζωῆς εἰς τὸν ἥρωα, ὅσον τὴν τιμὴν εἰς τὴν πατρίδα, ἦτο ἐνδεδειγμένος νὰ γράψῃ, καθ' ὑπαγόρευσιν ἐκεῖνου, τὰ Ἀπομνημονεύματα ταῦτα, τὰ ὁποῖα ἐμπνέονται ἀπὸ τὰ δάση καὶ τοὺς κάμπους, ταυτοχρόνως ὁμως ἐνίοτε καὶ ἀπὸ τὴν εἰλικρινὴ καὶ ἡρεμὸν αὖραν τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἐγὼ περιορίζομαι νὰ ἐκλέξω ἀποσπάσματα τινὰ περισσότερα σημαντικὰ δι' ἡμᾶς καὶ νὰ τὰ

ὅλα ἦσαν σύμφωνα πρὸς τὸ χειρόγραφόν σας· μερικὰ ὀνόματα ἦσαν λανθασμένα, ὅπως Scinà ἀντὶ Schinà, Caliopulo ἀντὶ Coliopulo καὶ ἄλλα, τὰ ὁποῖα διώρθωσα. Δὲν διαθέτω πλοῦτον λέξεων διὰ νὰ σᾶς εὐχαριστήσω καὶ σᾶς ἐκφράσω τὴν χαρὰν μου διὰ τὴν εὐμενῇ σκέψιν πού εἶχατε νὰ συνδυάσετε τὸ ὄνομά μου μὲ ἐκεῖνο τοῦ σεβαστοῦ μου διδασκάλου G. Barbieri¹. Δὲν περίμενα ποτέ, ὅτι ὁ ἐπιφανὴς καθηγητὴς μου θὰ μὲ ἔπαιρνε ἀπὸ τὸ χέρι καὶ θὰ μὲ ὠδήγει εἰς τὴν πόλιν ταύτην, ὅπως πρὸ τεσσαράκοντα ἐτῶν μὲ ἔπαιρνε, σχεδὸν κάθε Σάββατον, μὲ τὸ ἀμάξι του καὶ μὲ ὠδήγει εἰς τὴν ἀγαπητὴν του Τορρέγλια². Ὡδήγει ὁ ἴδιος, καὶ ἐπειδὴ συνήθως τὸ ταξίδιον μας ἐγένετο μὲ τὴν πρώτην αὐγὴν, ἐνθυμοῦμαι ὅτι, ἐνῶ μοῦ ἐδείκνυε τὸν ροδόχρουν οὐρανόν, ἐμουρουρίζε μετὰξὺ τῶν χελείων του· ἡ αὐγὴ μὲ τὰ ρόδινα δάκτυλα ἦ, κατὰ προτίμησιν, νομίζω ὅτι ἔλεγε dittarosata, ἐπανελάμβανε δὲ καὶ τὸ ἑλληνικόν, ροδοδάκτυλος ἡώς³. Σᾶς βεβαιῶνω, ἀγαπητὲ Θωμαζαῖο, ὅτι, ἂν θέλῃ ὁ Θεὸς νὰ προηγηθῶ ἐγὼ ὑμῶν εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν — καὶ τὸ κατ' ἐμὲ δὲν ἀντιτίθεται εἰς τοῦτο — ἐγὼ καὶ ὁ γερο-Κολοκοτρώνης θὰ ἔλθωμεν πρὸς συνάντησίν σας μετὰ χαρᾶς καὶ δακρύων...

μεταφράσω τὸ κατ' ἐμὲ καλύτερον, διότι ἡ ἔκφρασις δὲν ἀνήκει εἰς ἐμέ, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν Κολοκοτρώνην > (Ἀκολουθεῖ ἡ μετάφρασις ἱκανῶν ἀποσπασμάτων ἐκ τῶν Ἀπομνημονευμάτων). Ἀνάλογον πρὸς τὸ ἀνωτέρω, εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ Θωμαζαίου σφύζεται καὶ ἔξτερον σύντομον βιογραφικὸν σημεῖωμα περὶ τοῦ Τερτσέτη (βλ. κατωτέρω, ἐπιστολὴ Τερτσέτη τῆς 14ης Ὀκτωβρίου 1867). Ἴδου καὶ τὸ ἰταλικὸν κείμενον :

BIOGRAFIA

*Memorie della vita di Teodoro Colocotroni dettate da lui stesso
a Giorgio Terzetti.*

Giorgio Terzetti di Zante, discepolo a Giuseppe Barbieri, poi compagno, amico ai valenti che combatterono la guerra di Grecia; guidice di Teodoro Colocotroni in un'accusa di morte, e che col suo civile coraggio, egli e un altro de'cinque, resistendo alle baionette minaccianti, salvò non tanto, al prode pochi anni di vita, quanto alla patria l'onore, era degno di scrivere sotto la dettatura di lui, queste Memorie, che sentono della foresta e del campo, ma spirano eziandio qua e là l'aura schetta e serena dell'Ellade antica. Io non fo che scegliere talune delle cose a noi più notabili, e recare alla lettera il meglio ch'io so, talchè non mia la dicitura può dirsi, ma d'esso Colocotroni ».

1. Εἰς τὸ ἀνωτέρω σημεῖωμα τοῦ Θωμαζαίου ἀναφέρεται ὅτι ὁ Τερτσέτης ἦτο μαθητὴς τοῦ G. Barbieri (1774 - 1852), διαδόχου τοῦ μεγάλου φιλόλογου Cesarotti εἰς τὴν ἔδραν τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς φιλολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Παδούης, εἰς τὴν ὁποίαν ἐδίδαξε κατὰ διάφορα χρονικά διαστήματα.

2. Ὁ Barbieri εἶχεν ἰδιόκτητον ἔπαυλιν εἰς Torreglia ἐπὶ τῶν Colli Euganei, ἐκεῖ δὲ εὐρισκόμενος ἐπεδόθη ἰδίᾳ εἰς τὴν μελέτην τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ λαϊκῆς ρητορικῆς.

3. Ροδοδάκτυλος ἡώς, ἑλληνιστὶ ἐν τῷ κειμένῳ.

εὐγνωμοσύνης — καὶ περισσότερον ὁ Γέρος παρὰ ἐγὼ — διότι καὶ παρὰ τὴν μεγαλοφυχίαν του καὶ τὴν ἀπεριόριστον φυσικὴν ἱλαρότητά του, ὅμως τὸν κατεβασάνιζε κατὰ καιροὺς τὸ παράπονον, ὅτι ὑπέφερε τόσον πολὺ εἰς τὴν ζωὴν του ἐξ αἰτίας τῆς χαμερποῦς συκοφαντίας. Τὸ ἄρθρον σας θὰ διαβασθῇ, θὰ ἐκτιμηθῇ καὶ θὰ εἶναι ὠφέλιμον διὰ τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ Γέρου λόγῳ τῆς ἐκτιμήσεως καὶ τῆς ἀγάπης, τὴν ὁποίαν τρέφει πρὸς σᾶς ἡ Ἰταλία.

Διὰ νὰ ἀφήσω κατὰ μέρος τὸ ἐλεγειακὸν καὶ εἰδυλλιακὸν ὕψος, καὶ νὰ ὑπογραμμίσω τὴν συνεχῆ ἀνάμνησιν, τὴν ὁποίαν διατηροῦν δι' ὑμᾶς οἱ συμπατριῶταί σας, σᾶς λέγω ὅτι τὴν παρελθοῦσαν Κυριακὴν, εἰς τὰς 2 μ.μ., μετέβην εἰς τὸ Πανεπιστήμιον διὰ νὰ ἀκούσω ἓνα ἱερωμένον καθηγητὴν, τὸν Μαζόνε¹, ὁ ὁποῖος σᾶς ἀνέφερε δις εἰς τὸ μάθημά του. Ὁ Θωμαζαῖος — εἶπεν ὁ καθηγητὴς — ὑποστηρίζει ὅτι ὁ ἄνθρωπος διανύει ἐβδομάδας πνευματικότητος καὶ ἐβδομάδας ὕλισμοῦ (κατόπιν, ἡρμήνευε)· ἐπικρότησις τῶν πολλῶν ἀκροατῶν. Ἀκόμη, ὁ Θωμαζαῖος εἶπεν (συνεχίζει ὁ καθηγητὴς) ὅτι ὑπάρχουν ἡμέραι, κατὰ τὰς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος ρυπαίνεται (νομίζω, ὅτι ἐχρησιμοποίησε τὴν λέξιν αὐτὴν) ὥς ρυπαρὸν ζῶον, καὶ ὅτι κατ' ἄλλας ἡμέρας τραγουδεῖ ὥς ἄγγελος. Γέλωτες καὶ χειροκροτήματα. Τὸ μάθημά του διήρκεσεν ἐπὶ τρεῖς ὥρας, τὸ δὲ θέμα του ἦτο « Ὁ Θεὸς ποιητής ». Διὰ νὰ σᾶς εἰπῶ τὴν ἀλήθειαν, δὲν κατῴρθωσα νὰ συλλάβω τὸ νόημα τοῦ μαθήματός του· ἦτο πλήρες συστημάτων φυσικῶν ἐπιστημῶν· λάθος μου ἔαν δὲν ἡνθόουν, ὅμως δὲν ἐχασμώμην. Τὸ μάθημά του μ' ὅλον τοῦτο μοῦ ἐδημιούργησε τὴν ἐντύπωσιν ἐνὸς στροβίλου, ὅστις ἐστροβίλιζεν ἄλλους στροβίλους.

Τὸ ἄρθρον σας θὰ ἴδῃ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος αὐρίου, Σάββατον². Ὅπως σᾶς εἶπον, δὲν διώρθωσα εἰμὴ ὀνόματά τινα ἐσφαλμένα, ἐκεῖ ὅμως ὅπου ἀπαντᾷ τὸ ὄνομα Κολιόπουλος, ἐνῶ ὁ Κολοκοτρώνης λέγει: Ἐλυπούμην τὸν Κολιόπουλον κτλ. κτλ., προσέθεσα, ὅχι εἰς τὸ κείμενον, ἀλλ' ἐν σημειώσει, κάτω: « Συγκατηγορούμένος του, σήμερον γερουσιαστής καὶ ὑπασπιστῆς τοῦ Βασιλέως »³. Ἡ σημείωσις αὕτη μοῦ ἐφάνη ἀπαραίτητος καὶ ἔλαβα τὸ θάρρος νὰ τὴν προσθέσω, διότι, χωρὶς τὴν σημείωσιν, ὁ Κολιόπουλος παρέμενεν ἓνας οἰοσδήποτε ἄγνωστος, ἀπολύτως ἀφανής, ἡ δὲ διή-

1. Ὄνομα δυσανάγνωστον ἐν τῷ χειρογράφῳ τοῦ Τερτσέτη· πάντως πρόκειται περὶ ἱερωμένου, καθηγητοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Τουρίνου.

2. Πράγματι τὸ ἄρθρον ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ *Il Mondo Illustrato* τὸ Σάββατον, 16 Μαρτίου 1861, σελ. 171 - 172.

3. Ἀναφερόμενος εἰς τὴν ἐν σελ. 171 φράσιν τοῦ ἁρθρου « *Compriangevo il Coliopo* », ὁ Τερτσέτης προσθέτει τὴν ἐξῆς ὑποσημείωσιν: « *Suo coaccusato, ora senatore ed aiutante del Re* » (Συγκατηγορούμενος τοῦ Κολοκοτρώνη, σήμερον γερουσιαστής καὶ ὑπασπιστῆς τοῦ βασιλέως).

γῆσι τοῦ γερο - Κολοκοτρώνη καθίστατο ἀσφαλές, διότι οὗτος ὠμίλει εἰς τὸν πληθυντικὸν καὶ δὲν ἠδύνατο κανεῖς νὰ ἐννοήσῃ τὸ διατί. Τέλος, μὲ τὴν διευκρίνησιν ὅτι ὁ Κολιόπουλος οὗτος εἶναι σήμερον γερουσιαστὴς καὶ ὑπασιστής τοῦ βασιλέως μετὰ τὴν καταδίκην ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ, καθίσταται ἐμφανὲς τὸ ἀστήρικτον τῆς κατηγορίας καὶ ἡ ἀτιμία τῆς καταδίκης.

Σὰς εἰδοποιῶ, ὅτι ὁ ἀγαθὸς κύριος Μανροκορδάτος, ὅστις ἦλθε μαζί μου νὰ σὰς ἐπισκεφθῇ εἰς τὸ σπίτι σας, εἶναι ἀνεψιὸς τοῦ ὑπουργοῦ Σχινᾶ¹, υἱὸς δηλ. τῆς ἀδελφῆς του. Εἶμαι βέβαιος ὅτι οὗτος καταδικάζει τὸ μέρος ποῦ διεδραμάτισεν ὁ θεὸς του εἰς τὴν θλιβεράν ἐκείνην ὑπόθεσιν², ἐκ λεπτότητος ὅμως δὲν ἔκαμα ποτὲ λόγον μαζί του εἰς τὴν Φλωρεντίαν σχετικῶς μὲ τὰ μιστὰ ἐκεῖνα γεγονότα.

Δὲν ἐξετέλεσα ἀκόμη τὴν παραγγελίαν σας νὰ μεταβῶ εἰς τοῦ κ. Τριβέριο³. Θὰ μεταβῶ αὐριον ἢ τὴν προσεχῇ ἐβδομάδα. Τὴν ἐβδομάδα αὐτὴν ἤμην ἀπασχολημένος, καὶ διὰ νὰ γράψω ἐπιστολὰς εἰς Ἀθήνας καὶ διὰ νὰ παρακολουθῇ τὴν Βουλὴν. Ὁ συνάδελφός μου Flechia καὶ ὁ Fea, ὁ ἄλλος συνάδελφός μου⁴, σὰς χαιρετίζουν μετ' ἀγάπης.

Ῥυμέτερος
Τερτσέτης⁵.

1. Ὁ Κωνσταντῖνος Σχινᾶς (1801 - 1857) εἶναι ὁ γνωστὸς Ἑλλήν ιστορικός καὶ πολιτικός, ὅστις, ἐντὸς ἄλλων ἀνωτάτων ἀξιωματίων τὰ ὅποια κατέλαβε, διετέλεσε καὶ ὑπουργὸς Δικαιοσύνης κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς περιφήμου δίκης κατὰ τοῦ Κολοκοτρώνη.

2. Ὁ Τερτσέτης ἀναφέρεται εἰς τὰ γεγονότα τῆς δίκης κατὰ τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τὴν ἐναντίον τούτου τηρηθεῖσαν στάσιν τοῦ Σχινᾶ.

3. Φίλος τοῦ Θωμαζαίου.

4. Στενοὶ φίλοι τοῦ Τερτσέτη. Ὁ Giovanni Flechia (1811 - 1892) ἦτο διάσημος γλωσσολόγος, ὅστις τῷ 1853 διωρίσθη ἐντεταλμένος καθηγητὴς, τῷ δὲ 1860 τακτικὸς καθηγητὴς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Τουρίνου. Ὁ Fea ἦτο συγγενὴς τοῦ ἀρχαιολόγου Carlo Fea (1753 - 1836).

5. Ἴδου τὸ κείμενον τοῦ ἰταλικοῦ πρωτοτύπου :

« 15 Marzo 1861, Torino

Caro Tommaseo

Ricevuto che ebbi la cara vostra, andai dal Sigr Stefani, il quale mi disse di portarmi alla tipografia, perchè l'articolo era impresso, e messo già in colonne. Andai, tutto mi parve conforme al vostro manoscritto; alcuni nomi erano sbagliati, come Scinà invece di Schinà, Caliopulo invece di Coliopulo, ed altri, e corressi. Non ho sufficienti parole da ringraziarvi, ed esprimervi la mia allegrezza, per la benevola idea, che vi è venuta di accoppiare il mio nome a quello del mio venerato maestro G. Barbieri. Non mi aspettavo mai che il mio illustre Professore mi avrebbe preso per mano e servito d'introduttore in questa Città, come 40 anni fa mi prendeva quasi Sabbato nella sua biga, e mi conduceva nella sua Torreglia; egli guidava, e siccome ordinariamente il nostro viaggio era ai primi albori, mi ricordo che mostrandomi il cielo rosato, mormorava fra le labbra: l'aurora dalle ditta di rose, o secondo il suo gusto, credo, che dicesse dittirosata, diceva pur l'ellenico ροδοδάκτυλος

Εἶναι, ἀσφαλῶς, εὐτυχὲς τὸ τέλος πὺν ἐδώσατε εἰς τὴν χεῖρα τοῦ γερο-Κολοκοτρώνη, τοποθετήσαντες τὴν γραφὴν τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν χεῖρά του. Θὰ

ἦός. Vi assicuro, caro Tommaseo, che se piace a Dio, che io vi preceda nella vita eterna, e per me non metto ostacolo, io ed il vecchio Colocotroni verremo ad incontrarvi con gioia e lagrime... di riconoscenza, e più il vecchio, che io, perchè malgrado la sua magnanimità e l'inestinguibile ilarità naturale, pure lo pungeva di tratto in tratto il rammarico di essere stato così malmenato in vita sua dalla vile calunnia. Il vostro articolo sarà letto, stimato, proficuo alle Memorie del vecchio, per la riverenza ed affezione che ha per voi e l'Italia. Per uscire dal suono dell'elegia e dell'idillio, e toccare del ricordo costante che hanno di voi i vostri compatriotti, vi dico che la Domenica scorsa alle ore 2 andai all'Università a sentire un Professor Sacerdote Massone, il quale vi citò due volte nella sua lezione. Il Tommaseo asserisce, disse il Professore, che l'uomo ha delle settimane di spirito e delle settimane di materia (spiegava poi); assenso de' numerosi uditori. Il Tommaseo ancor disse (continua il Professore) che vi sono dei giorni in cui un'uomo gruffola (credo, adoperò questa parola) come animalaccio, canta in altri giorni come angelo. Ilarità ed applausi. La sua lezione durò tre ore, il suo tema era Iddio poeta. Per dirvi il vero, non ho potuto raccogliere il contenuto della sua lezione, era zeppo de' sistemi di scienze naturali; è mia colpa se non capivo, non sbadigliavo però, ma la sua lezione mi lasciò l'impressione di un turbine che turbinava altri turbini.

Il vostro articolo uscirà alla luce domani Sabato. Come vi dissi non ho corretto che alcuni nomi sbagliati; dove però è il nome di Coliopulo, dove dice il Colocotroni, compiangevo Coliopulo ecc. ecc., ho aggiunto non nel testo, ma in nota giù « suo coaccusato, ora Senatore ed ajutante del Re »; questa nota mi parve indispensabile, e mi presi l'ardire di apporla, perchè senza la nota il Coliopulo restava un ignoto, ignotissimo, il racconto del vecchio Colocotroni si rendeva oscuro, perchè parlava in plurale, e non si poteva bene comprendere il perchè. Finalmente dichiarando che questo Coliopulo è ora Senatore ed ajutante del Re, dopo la condanna di alto tradimento, si rende manifesta la fandonia dell'accusa e l'infamia della condanna.

Vi prevengo che il buon Signor Mavrocordato, che venne con me a visitarvi in casa vostra, è nipote del Ministro Schinà, figlio di sua sorella. Son certo che egli deplora la parte che ebbe suo zio in quel tristo affare, ma per delicatezza non mai feci parola in Firenze con lui di quegli odiosi avvenimenti.

Non ho ancora eseguito la vostra commissione di andare dal Sigr Trivierio, anderò domani, o la settimana ventura. Ero occupato in questa settimana e per scrivere lettere in Atene, e per frequentare il Parlamento. Il mio confratello Flechia e il Fea, l'altro mio confratello, vi salutano con affetto.

Il vostro
Terzetti

Felice è certo la fine che avete dato alla mano del vecchio Colocotroni, collocando la scritta di Dio nella sua mano; la stringerà forte, e sarebbe uomo da negarla a Dio se volesse riprenderla e ripeterebbe le scene sopra l'In-foglio del Volfio ».

τὴν σφίξει δυνατά, καὶ θὰ ἦτο ἱκανὸς νὰ τὴν ἀρνηθῇ καὶ εἰς τὸν Θεόν, ἂν τυχὸν οὗτος θὰ ἤθελε νὰ τὴν ἀποσύρῃ, καὶ θὰ ἐπανελάμβανε τὰς σκηνὰς in - foglio del Volfio ¹.

*
* *

Ἡ τετάρτη ἐπιστολὴ ἐστάλη τὴν 17^{ην} Μαρτίου 1861 ὑπὸ τοῦ Τερτσέτη, εὐρισκομένου τότε εἰς Τουρίνον (ἐν τῇ ἐπιστολῇ δὲν ἀναγράφεται ὁ τόπος διαμονῆς, οὗτος ὅμως ἦτο γνωστὸς εἰς τὸν παραλήπτην).

Πρόκειται μᾶλλον περὶ συντόμου σημειώματος, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ Τερτσέτης παρέχει βιβλιογραφικὰς τινὰς πληροφορίας εἰς τὸν φίλον του καὶ τοῦ ἀγγέλλει τὴν ἀποστολὴν ζητηθέντων βιβλίων.

Τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς ἐν μεταφράσει ἔχει ὡς ἑξῆς :

« Ἀγαπητὲ φίλε ²,

Σὰς στέλλω ὅλα ὅσα κατὰ τύχην ἔχω σχετικῶς μὲ τὸν μαγνητισμὸν ³ ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ μοῦ ἐπιστρέψῃτε συντόμως τὸν Ὁριόλι ⁴ καὶ νὰ μοῦ στειλετε ἀμέσως τὸ ἔργον τοῦ Dolenze πού μοῦ χρειάζεται.

Ὁ τίτλος τοῦ ἔργου πού ἐπέστρεψα εἶναι : Ἱστορία τῆς Ὑπνοβασίας ὑπὸ τοῦ κ. Γκωτιέ.

Σὰς χαιρετίζω καὶ εἶμαι εὐγνώμων.

17 Μαρτίου

Ὁ φίλος σας

Γ. Τερτσέτης » ⁵.

1. Γραφὴ δυσανάγνωστος ἐν τῷ χειρογράφῳ τοῦ Τερτσέτη. Δὲν ἠδυνήθην νὰ διαλευκάνω τὸ νόημα τῆς φράσεως.

2. Καίτοι ἐν τῇ ἐπιστολῇ δὲν ἀναφέρονται ἡ πόλις καὶ τὸ ἔτος τῆς ἀποστολῆς, δυνάμεθα εὐκόλως νὰ καθορίσωμεν ὅτι πρόκειται περὶ τῆς πόλεως τοῦ Τουρίνου καὶ περὶ τοῦ ἔτους 1861.

3. Δηλ. ἔργα ἀναφερόμενα εἰς τὸν μαγνητισμὸν.

4. Γνωστὸς καθηγητὴς τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας (βλ. Γ ε ρ. καὶ Β. Σ α λ β ά ν ο υ, Ἡ Ἰόνιος Ἀκαδημία, ὁ ἰδρυτὴς αὐτῆς κόμης Γύλφορδ, οἱ καθηγηταὶ καὶ σπουδασταὶ αὐτῆς, Ἀθῆναι 1949, σελ. 75 ἐπ.).

5. Ἰδοὺ τὸ κείμενον τοῦ πρωτοτύπου :

« Caro amico

Vi mando tutto quello che mi trovo avere sul magnetismo, col patto che mi restituiate presto l'Orioni, e che mi mandiate subito l'opera di Dolenze che mi occorre.

Il titolo di quell'opera che restituii è l'Hystoir de Sonnambulisme par Mr Gauthier.

Vi saluto e grato sono.

17 Marzo

Il vostro amico

G. Terzetti ».

*
* *

Ἡ ἐπομένη ἐπιστολὴ ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Τερτσέτη ὀλίγας μόνον ἡμέρας βραδύτερον, ἵνα πληροφορήσῃ τὸν Θωμαζαῖον περὶ τῆς παρατάσεως τῆς παραμονῆς του εἰς Τουρῖνον καὶ τῆς ἀποστολῆς ἐνὸς δέματος διὰ τοῦ καθηγητοῦ Βιλλάρι.

Ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ προσέθεσεν ὀλίγας γραμμὰς ὁ κοινὸς φίλος Ἀ. Μοράντι, ὅστις, ἐκτὸς τῶν ἰδικῶν του χαιρετισμῶν, διαβιβάζει τοὺς χαιρετισμούς καὶ τοῦ Μάρκου Ρενιέρη, διορισθέντος πρὸ μικροῦ πρεσβευτοῦ τῆς Ἑλλάδος εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Ἡ ἐπιστολὴ ἔχει ἐν μεταφράσει ὡς ἑξῆς :

« Ἀγαπητὲ καὶ πολυπόθητε Θωμαζαῖο,

Ἐπειδὴ πρόκειται νὰ παρατείνω ἀκόμη τὴν παραμονήν μου εἰς τὸ Τουρῖνον καί, δεδομένου ὅτι ἐχρειάσθηκα νὰ συναντήσω ἐδῶ τὸν καθηγητὴν Βιλλάρη¹, ὁ ὁποῖος ἐντὸς ὀλίγου θὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Φλωρεντίαν, τὸν παρεκάλεσα νὰ πάρῃ τὸ μικρὸν ἐκεῖνο δέμα τοῦ νέου Arteora². Ὁ Βιλλάρι μοῦ εἶπεν ὅτι θὰ μοῦ γνωρίσῃ τὴν ἡμέραν τῆς ἀναχωρήσεώς του διὰ νὰ τοῦ τὸ παραδώσω. Ὁ κ. Στέφανι³ μὲ παρεκάλεσε θερμῶς νὰ σᾶς χαιρετίσω.

Μετὰ πάσης ἀγάπης καὶ ἐκτιμήσεως

Ὁ ὑμέτερος

Τερτσέτης.

Τουρῖνον 11 Ἀπριλίου⁴.

Ἦνοιξα ἐκ νέου τὴν ἐπιστολήν διὰ νὰ σᾶς διαβιβάσω τοὺς χαιρετισμούς τῆς κυρίας Κόστα καὶ τῆς θυγατρὸς της. Ἡ κυρία Κόστα μεταβαίνει πρὸς συνάντησιν τοῦ κ. Κόστα⁵ εἰς τὴν Σαρδηνίαν.

Πολλοὺς - πολλοὺς χαιρετισμούς ἐκ μέρους τοῦ ἀφωσιωμένου φίλου σας

Ἀ. Μοράντι⁶.

1. Ὁ Pasquale Villari (1826 - 1917) διεκρίθη ὡς ἱστορικὸς καὶ διετέλεσε καθηγητὴς τῆς ἱστορίας κατ' ἀρχὰς μὲν εἰς Πίζαν (1859 - 1865), ἀπὸ δὲ τοῦ 1865 μέχρι τοῦ 1913 εἰς τὸ R. Istituto di Studi superiori τῆς Φλωρεντίας. Ὑπῆρξεν ἐπίσης γεροϋσιαστὴς καὶ ὑπουργὸς τῆς Παιδείας.

2. Ἡ γραφὴ τοῦ ὀνόματος δὲν εἶναι σαφής.

3. Διευθυντὴς τῆς ἐφημερίδος Il Mondo Illustrato, περὶ τοῦ ὁποῖου ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω.

4. Δὲν ἀναγράφεται τὸ ἔτος· πρόκειται περὶ τοῦ 1861.

5. Φιλικὴ οἰκογένεια τοῦ Θωμαζαῖου, περὶ τῆς ὁποίας ἐγένετο λόγος καὶ ἀνωτέρω.

6. Εἰς τὴν ἐπιστολήν τοῦ Τερτσέτη προσέθεσεν ὀλίγας γραμμὰς καὶ ὁ Α. Morandi ἐπωφελοῦμενος, ἵνα ἀποστείλῃ τοὺς χαιρετισμούς του καὶ πληροφορήσῃ τὸν

Ἐπιστρέφω ἔξ Ἀθηνῶν. Εἶδον ἐκεῖ τὸν παλαιὸν κοινὸν φίλον Μάρκον Ρενιέρην, ὅστις μοῦ ἀνέθεσε νὰ σᾶς διαβιβάσω τοὺς χαιρετισμούς του καὶ μοῦ εἶπεν ὅτι περιεπλάκη, ἐκὼν ἄκων, εἰς τὴν διπλωματίαν καὶ ὅτι ἡγνόνει πῶς θὰ κατέληγεν ἡ ἀποστολὴ του εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν¹. Τοῦ εὐχομαι ἐπιτυχίαν, διὰ μίαν ὅμως τόσον καλὴν ψυχὴν [ἡ διπλωματία] δὲν ἦτο "ψωμὶ γιὰ τὰ δόντια του". Χαῖρε»¹.

Ἡ ἐπιστολὴ φέρει τὴν διεύθυνσιν :

Κον Νικόλαον Θωμαζαῖον
Φλωρεντίαν².

Θωμαζαῖον περὶ τῶν τελευταίων εἰδήσεων ἔξ Ἀθηνῶν, ὁπότεν εἶχεν ἐπιστρέψει πρὸ μικροῦ. Πρόκειται, προφανῶς, περὶ τοῦ Ἀντωνίου Μοράντι (1801 - 1883), πατριῶτου καὶ φιλελευθέρου ἀνδρός, ὅστις ἡγωνίσθη εἰς Ἑλλάδα (ἐφθασε μέχρι τοῦ βαθμοῦ τοῦ συνταγματάρχου), τελικῶς δὲ ἐγκατεστάθη εἰς Ἰταλίαν.

1. Περὶ τοῦ Μάρκου Ρενιέρη ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω.

2. Ἴδου τὸ ἰταλικὸν πρωτότυπον τῆς ἐπιστολῆς :

< Caro e desiderato Tommaseo

Siccome prolungherò ancora il mio soggiorno in Torino, così essendomi occorso di incontrare qui il Professore Villari, che fra breve sarà di ritorno in Firenze l'ho pregato di prendere quel piccolo involto del giovane Arteora. Il Villari mi disse che mi farebbe noto il giorno della sua partenza per consegnarglielo. Il Sigr Stefani mi raccomandò caldamente di salutarvi.

Sono con tutto affetto e stima

Il vostro
Terzetti

11 Aprile

Ho riaperto la lettera per scrivervi i saluti della Signora Costa e figlia. La Signora Costa va a trovare il Sigr Costa in Sardegna.

Tanti e poi tanti saluti dalla parte del vostro devotissimo amico

G. Morandi

Ritorno d'Atene; ho visto il comune antico amico Marco Renieri, m'incaricò di farvi i suoi saluti, e mi disse che s'era ingolfato, volerlo o non volerlo, nella diplomazia e che non sapeva come finirebbe la sua missione in Costantinopoli. Gli auguro riuscita, ma per una sì bell'anima non era farina pei suoi denti. - Addio ».

Διεύθυνσις :

Signor Niccolò Tommaseo
Firenze

Εἰς τὸ ἀριστερὸν ἄκρον τοῦ καλύμματος τῆς ἐπιστολῆς ἀναγράφονται τὰ ἑξῆς : < Aperta da me - G.T. > (ἦτοι : Ἡνοίχθη παρ' ἐμοῦ. Γ. Τ[ερτσέτης]). Φαίνεται, λοιπόν, ὅτι ὁ Τερτσέτης εἶχε κλείσει τὴν ἐπιστολὴν καὶ ἡτοιμάζετο νὰ τὴν ταχυδρομήσῃ, ὅτε ἡναγκάσθη νὰ τὴν ἀνοίξῃ καὶ πάλιν, μετὰ τὸν σκοπὸν νὰ προσθέσῃ ὁ ἴδιος μὲν τοὺς χαιρετισμούς τῆς οἰκογενείας Κόστα, ὁ δὲ Μοράντι ὀλίγας γραμμάς. Ἵνα μὴ παρεξηγήσῃ δὲ ὁ Θωμαζαῖος τὸ ἀνοιγμα — τὸ ὁποῖον ἦτο καταφανὲς ἀπὸ τὴν καταστροφὴν τῆς ἄκρας τοῦ καλύμματος — ἔγραψε τὰς λέξεις ἐκείνας.

**

Ἡ ἕκτη ἐπιστολὴ ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Τερτσέτη κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον 1861, ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν του εἰς Ἀθήνας.

Ὁ ποιητὴς παρέχει πληροφορίαν πρὸς τὸν Θωμαζαῖον περὶ τοῦ θανάτου τοῦ γνωστοῦ Ἰταλοῦ πατριώτου καὶ λογοτέχνου Σ. Πέλλικο, ἐπισυμβάντος εἰς Παρισίους, καὶ ἀναγγέλλει τὴν ἀποστολὴν τοῦ φύλλου τῆς 2^{ας} Αὐγούστου 1861 τῆς ἐφ. Debats, ἐν τῷ ὁποίῳ δημοσιεύεται σχετικὸν ἄρθρον τοῦ Καρόλου Dunoyer. Ἐν συνεχείᾳ συνιστᾷ εἰς τὸν Θωμαζαῖον νὰ ἀποστείλῃ ὁ ἴδιος, ὥς καὶ γνωστοὶ αὐτοῦ, μελετήματα καὶ φιλολογικὸν ὕλικὸν περὶ τῆς ἰταλικῆς λογοτεχνίας πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ Dunoyer Ἀνατόλιον, νέον εὐρείας μορφώσεως, ὅστις θὰ φροντίσῃ διὰ τὴν δημοσίευσιν εἰς γαλλικὰ φύλλα, ὥς ἡ ἐφ. Debats, ἡ Revue des Deux Mondes κλπ.

Εἰς τὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς του ὁ Τερτσέτης γράφει, ὅτι πρὸ ὀλίγου ἐπληροφορήθη τὴν κατὰ τὴν προηγουμένην ἐσπέραν γενομένην ὑπὸ τοῦ Δοσίου ἀπόπειραν δολοφονίας τῆς βασιλίσσης Ἀμαλίας, ἐπιστρεφούσης ἐφίππου ἀπὸ τὸν περιπάτον της. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ὁ Τερτσέτης ἐκφράζει τὰ φιλοβασιλικά του αἰσθήματα καὶ ἀποδίδει τὴν πρᾶξιν εἰς διανοητικὴν ἀθήσιν τοῦ Δοσίου.

Ἴδου τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς ἐν μεταφράσει :

« 7 Σεπτεμβρίου (π.ῆ.) 1861¹

Ἀγαπητέ μου Θωμαζαῖο,

Σᾶς γράφω ἐξ Ἀθηνῶν, ὅπου ἔφθασα τὴν παρελθούσαν ἐβδομάδα ἐκ Παρισίων, Μασσαλίας, Μεσσήνης. Πιστεύω, ὅτι θὰ ἐπληροφορήθητε ἤδη τὸν θάνατον τοῦ Σ. Πέλλικο², ἐπισυμβάντα εἰς Παρισίους. Πολλάκις σᾶς εἶχον ὁμιλήσει περὶ αὐτοῦ εἰς τὴν Φλωρεντίαν. Ἡ ἀπόλειά του εἶναι θλιβερά καὶ ἀνεπανόρθωτος. Σᾶς ἔστειλα ἐκ Παρισίων ταχυδρομικῶς ἀντίτυπον τῶν Debats, τῆς 2^{ας} Αὐγούστου³, τὸ ὁποῖον ἐδημοσίευσεν ἐξαίρετον ἄρθρον τοῦ γέροντος Charles Dunoyer⁴, ἀφιερωμένον εἰς τὸν ἐκλιπόντα. Ἐπέστρε-

1. Καίτοι ἐν τῇ ἐπιστολῇ δὲν ἀναγράφεται ὁ τόπος τῆς ἀποστολῆς, ἐκ τοῦ περιεχομένου προκύπτει σαφῶς ὅτι αὕτη ἀπεστάλη ἐξ Ἀθηνῶν.

2. Ὁ Σύλβιος Πέλλικο (Silvio Pellico, 1789 - 1854) ὑπῆρξεν ἐκ τῶν πλέον διαπρεπῶν λογοτεχνῶν τῆς Ἰταλίας καὶ ἀγνὸς πατριώτης. Ἐκτὸς τῆς λοιπῆς δράσεώς του, κατέστη διεθνῶς γνωστὸς μετὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ ἔργου του « Le mie prigioni » (1833), δημοσιευθέντος μετὰ τὴν φυλάκισίν του εἰς τὸ φρούριον τοῦ Σπίλμπεργκ τῆς Μοραβίας διὰ πολιτικούς λόγους.

3. Ἡ νεκρολογία τοῦ Dunoyer διὰ τὸν Πέλλικο ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν ἐφ. Debats τῆς 2^{ας} Αὐγούστου 1861.

4. Ὁ Κάρολος Dunoyer, γνωστὸς φιλέλλην, ἦτο Γάλλος δημοσιογράφος, μετὰ

ψεν ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Παρισίους ὁ υἱὸς τοῦ κ. Καρόλου, ὁ Ἀνατόλιος Dupoyer, νέος ἔμπλεως φιλελευθέρων ἀρχῶν, ἀρκετὰ πεπαιδευμένος εἰς τὰ κλασσικὰ γράμματα κτλ. Συνεφωνήσαμεν μὲ τὸν ἐν λόγῳ κ. Ἀνατόλιον νὰ σᾶς γράψωμεν, ἵνα, ἐφ' ὅσον ἔχετε τὴν καλωσύνην, τοῦ στείλετε μελέτας σας ὡς καὶ ἄλλων διακεκριμένων Ἰταλῶν. Ἐπ' αὐτῶν οὗτος θὰ ἔγραφεν ἄρθρα, τὰ ὅποια θὰ ἐδημοσιεύοντο εἰς τὴν ἐφ. Debats ἢ εἰς τὴν Revue des Deux Mondes. Κάμετε λόγον διὰ τὴν καλὴν θέλησιν καὶ τὰς διαθέσεις τοῦ νέου τούτου καὶ πρὸς τὸν κ. Βιεσσέ¹. Ἄς στείλῃ πρὸς τὸν Dupoyer, Rue Madame, 32, Paris. Τὸ ἔργον τοῦ Dupoyer θὰ ὠφελήσῃ τὴν Ἰταλίαν. Κατὰ τὸ βραχὺ χρονικὸν διάστημα πού παρέμεινα εἰς τὴν Γαλλίαν ἀντελήφθην, ὅτι ἡ Ἰταλικὴ φιλολογία εἶναι παρημελημένη. Ἡ τοιαύτη ἀπασχόλησις θὰ εἶναι ἐπωφελὴς εἰς τὴν Γαλλίαν ὡς καὶ εἰς τὸν Dupoyer, δεδομένου δὲ ὅτι ὁ νέος οὗτος εἶναι φίλος τῆς Ἰταλίας καὶ φίλος τῆς Ἑλλάδος, εἶναι ἄξιος τῆς προσοχῆς σας. Ἐχει τὰς ἰδίας μὲ ἡμᾶς ἰδέας ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν σημερινὴν λογοτεχνίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου.

Σᾶς παρακαλῶ νὰ διαβιβάσητε τὰ σεβάσματά μου πρὸς τὴν κυρίαν σύζυγόν σας καὶ νὰ ἀσπασθῇτε τὴν κόρην καὶ τὸν υἱόν σας.

Τὴν στιγμήν ταύτην ἐπληροφορήθην, ὅτι χθὲς τὸ βράδυ περὶ τὰς δέκα, ἕνας νέος 16 ἐτῶν, υἱὸς τοῦ κ. Δοσίου², μορφωμένου ἀνδρὸς καὶ παλαιοῦ ὑπαλλήλου, πού εὐρίσκεται τῶρα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν³, ἐπυροβόλησε διὰ περιστρόφου κατὰ τῆς βασιλίσσης, ἥτις, ἔφιππος, ἐπέστρεφεν ἐκ τοῦ περιπάτου της. Ἡ θεία Πρόνοια ἠθέλησεν, ὥστε ἡ βασίλισσα νὰ παραμείνῃ ἄθικτος ἐκ τῶν σφαιρῶν⁴. Ὁ νέος συνελήφθη καὶ ὁμολόγησε τὸ ἐγκλήμα⁵ του, ἀποδώσας τὴν ἀπόπειράν του, ὅπως εἶπεν, εἰς τὴν θέλησίν του νὰ ἐλευθερώσῃ 11 ἑκατομμύρια Ἑλλήνων. Λέγεται ὅτι ὁ νέος οὗτος πάσχει διανοητικῶς. Ὑμέτερος Τερτσέτης »⁵.

τοῦ ὁποίου ὁ Τερτσέτης εἶχε συνδεθῇ κατὰ τὴν εἰς Παρισίους παραμονήν του (βλ. < Τερτσέτης : Ἀπαντα. Ἀναστώλωσε Γ. Βαλέτας >, τόμ. Α', ἐνθ' ἀν., σελ. 23).

1. Viessieux, φίλος τοῦ Θωμαζαίου, περὶ τοῦ ὁποίου ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω.

2. Ὁ νέος οὗτος ἦτο ὁ Ἀριστείδης Δόσιος (1844 - 1881), ὅστις νεαρῶτατος ἀνεμείχθη εἰς τὴν ἀντιοθωνικὴν κίνησιν τῆς ἐποχῆς. Συλληφθεὶς διὰ τὴν ἀπόπειραν κατὰ τῆς βασιλίσσης κατεδικάσθη εἰς θάνατον, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς Ὄθων μετέτρεψε τὴν ποινὴν εἰς ἰσόβια ἐσθιά. Μετὰ τὴν ἐκθρόνισιν ἔτυχεν ἀμνηστίας καὶ μετέβη εἰς Ἰταλίαν, ὅπου ἐπεδόθη εἰς οἰκονομικὰς μελέτας.

3. Πατὴρ τοῦ Ἀριστείδου ἦτο ὁ Κωνσταντῖνος Δόσιος, λόγιος καὶ πολιτικὸς (1810 - 1871), διακριθεὶς καὶ διὰ τὴν πλουσίαν συγγραφικὴν παραγωγὴν του.

4. Ἡ ἀπόπειρα κατὰ τῆς βασιλίσσης Ἀμαλίας ἐγένετο τὴν ἑσπέραν τῆς 6ης Σεπτεμβρίου, ἐνῶ αὕτη ἐπέστρεφεν ἔφιππος ἀπὸ τὸν περιπάτον της.

5.

< 7 Settembre S.V. 1861

Mio caro Tommaseo

Vi scrivo da Atene ove giunsi la scorsa settimana da Parigi, Marsiglia

* *

Ἀκολουθεῖ βραχὺ σημεῖωμα, διὰ τοῦ οὐοίου ὁ Τερτσέτης, ἀναχωρῶν ἐκ Φλωρεντίας, ὅπου εἶχε συναντηθῇ μὲ τὸν Θωμαζαῖον, τὸν πληροφορεῖ ὅτι μεταβαίνει εἰς Λιβόρνον καὶ ἔπειτα εἰς Γένουαν. Φαίνεται ὅτι ἡ ἀπόφασις τῆς ἀναχωρήσεως ἐλήφθη ἀπροόπτως, ὥστε κατέστη ἀδύνατον εἰς τὸν Τερτσέτην νὰ μεταβῇ πρὸς ἀποχαιρετισμὸν τοῦ φίλου του. Τὸ σημεῖωμα δὲν φέρει οὔτε ἡμερομηνίαν οὔτε ἔνδειξιν τοῦ τόπου ἀποστολῆς, ταῦτα ὁμως προκύπτουν ἀπὸ τὸ ὑστερόγραφον τῆς ἐπομένης ἐπιστολῆς : ἐστάλη ἐκ Φλωρεντίας τὴν 5ῃν Μαρτίου 1862, ἡμέραν Τετάρτην.

Ἴδου τὸ κείμενον τοῦ σημειώματος¹ :

Messina. È già a vostra notizia, credo, la morte di S. Pellico, avvenuta in Parigi. Sovente vi parlai di lui in Firenze; la sua perdita è amara e irreparabile. Vi mandai da Parigi per la posta un numero del Debats, due Agosto, contenente un articolo eccellente del vecchio Carlo Dunoyer per il Defunto. È di ritorno da Atene in Parigi il figlio del Sigr Carlo, Anatolio Dunoyer, giovine pieno di liberali principj, fornito di molta istruzione, classica cultura, ecc. Ci siamo intesi col detto Sigr Anatolio di scrivervi, che ove vi piaccia mandargli dei scritti vostri e di altri valenti Italiani, lui farebbe degli articoli, che si pubblicherebbero o nel Debats o nella Revue des D. Mondes. Parlate della buona volontà e disposizione del giovine anche al Sigr Viesseux; mandi al Dunoyer qualunque scritto meriti menzione; l'indirizzo è Anatole Ch. Dunoyer, Rue Madame 32, Paris. L'opera del Dunoyer sarà utile all'Italia. Per il poco tempo che restai in Francia mi parve, che la letteratura Italiana è trascurata. Tale occupazione profitterà in Francia anche al Dunoyer, ed il giovine essendo amico dell'Italia e amico della Grecia merita il vostro interesse. Egli ha le stesse nostre idee per la filologia attuale del Regno ellenico.

Vi prego di presentar i miei rispetti alla vostra Signora consorte, baciarmi figlia e figlio.

In questo punto mi vien detto, che ieri sera verso le dieci ore, un giovine di 16 anni, figlio del Sigr Dossio, uomo di lettere ed antico funzionario che si trova ora in Costantinopoli, tirò un colpo di pistola alla Regina che tornava a cavallo dalla sua passeggiata. La divina Provvidenza fece che la Regina non fu punto toccata dalle palle. Il giovine fu preso e confessò il suo delitto, attribuendo il suo attentato, come si esprime, a liberare 11 milioni di Greci. Corre opinione che quel giovine sia leso nell'intelligenza.

Il vostro Terzetti ».

1. Ὁ Τερτσέτης τῷ 1862 ἐπεχείρησε ταξίδιον εἰς Ἱταλίαν. Μετὰ παραμονὴν του εἰς Φλωρεντίαν, μετέβη εἰς Λιβόρνον καὶ Γένουαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Τουρίνον. Ἀναχωρῶν ἐκ Φλωρεντίας, καὶ ἀκριβῶς ἀπὸ τὸ ξενοδοχεῖον τοῦ σταθμοῦ, ὁ Τερτσέτης, ἀντὶ ἄλλου χαιρετισμοῦ, ἀπέστειλε πρὸς τὸν φίλον τὸ σύντομον καὶ πρόχειρον σημεῖωμά του τὴν 5ῃν Μαρτίου 1862.

« Ὡραι 6 1/2.

Ἀναχωρῶ εἰς Λιβόρνον καὶ Γένουαν. Χαῖρε.

Υμέτερος
Τερτσέτης¹.

Λοκάντα τοῦ ταχυδρομείου ».

*
* *

Ἡ ὀγδόη ἐπιστολὴ ἐστάλη μετὰ δύο ἐβδομάδας ἐκ Γενούης, ὅπου εἶχεν ἤδη φθάσει ὁ Τερτσέτης. Οὗτος παρέχει εἰδήσεις πρὸς τὸν φίλον του περὶ τῶν σταθμῶν τοῦ ταξιδίου του, καὶ περὶ τῆς συναντήσεως καὶ συνομιλίας μετὰ τῶν G.T. καὶ G.G. Ἀγνωστον διατὶ ὁ Τερτσέτης δὲν ἀναφέρει πλήρως τὰ ὀνόματα. Ἐπρόκειτο περὶ πολὺ γνωστῶν προσώπων ἢ μήπως ἐπεθύμει, διὰ λόγους πολιτικούς ἢ γενικωτέρας προφυλάξεως, νὰ μὴ γίνουν γνωστὰ τὰ ὀνόματα ταῦτα, ἔαν τυχὸν ἡ ἐπιστολὴ ἔπιπτεν εἰς χεῖρας τρίτων ; Δύσκολον νὰ δοθῇ ἀπάντησις.

Ἐν συνεχείᾳ ὁ Τερτσέτης βεβαιοῖ τὸν Θωμαζαῖον ὅτι θὰ μεταβῇ εἰς συνάντησίν του πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως ἐξ Ἰταλίας καὶ παρέχει ἄλλας τινὰς πληροφορίας σχετικῶς μὲ τὰ ἐν Ἑλλάδι πράγματα. Τέλος, γνωρίζει εἰς τὸν Θωμαζαῖον τὴν ἀποστολὴν τοῦ προηγουμένου σημειώματος ὥς καὶ τῆς πρὸς τὸν Ρενιέρην ἐπιστολῆς τοῦ τελευταίου.

Ἴδου τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς ἐν μεταφράσει :

« Ἀγαπητέ μου Θωμαζαῖο,

Κατεβρόχθισα κυριολεκτικῶς μὲ ἀπόλαυσιν τὸ ἄρθρον σας ἐκεῖνο πού ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν Alleanza τῆς 16ης Μαρτίου². Λέγει περισσότερα ἀπὸ ὅ,τι ἀποσιωπᾷ. Μοῦ τὸ ἔστειλε δὲ ἐκ Μιλάνου ὁ G.T.³.

Δὲν σᾶς ἔγραψα μέχρι τοῦδε, ἐπιφυλασσόμενος νὰ ἔλθω νὰ σᾶς εὔρω καὶ νὰ σᾶς διηγηθῶ τὰ τοῦ ταξιδίου μου, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ κάμω, Θεοῦ θέλοντος. Ἐν τῷ μεταξὺ σᾶς λέγω, ὅτι ἀνεχώρησα ἐκ Λιβόρνον τὴν Τετάρτην 5 Μαρτίου, τὸ ἀπόγευμα εἰς Γένουαν. Ἀπὸ τὴν Γένουαν τὴν 6 Μαρτίου ἀνεχώρησα ἀμέσως εἰς Τουρίνον. Εἰς τὸ Τουρίνον συνήντησα, τὴν ἰδίαν

1. Ἴδου τὸ κείμενον τοῦ ἰταλικοῦ πρωτοτύπου :

« Ore 6 1/2

Parto per Livorno e Genova. Addio.

Il vostro
Terzetti

Locanda della Posta ».

2. Ὁ Θωμαζαῖος ἐδημοσίευσεν ἄρθρον εἰς τὴν ἐφημερίδα Alleanza τῆς 16ης Μαρτίου 1862 ἐπὶ τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος, τὸ ὁποῖον εἶχεν εὐρεῖαν ἀπήχσιν.

3. G.T. Ἀγνοῶ τίνα ὁ Τερτσέτης ὑπονοεῖ ὑπὸ τὰ ἀρχικά ταῦτα.

ἡμέραν, κατὰ σύμπτωσιν, τὸν G.T. Συνωμίλησα μαζί του, τοῦ ἔδωσα τὴν συστατικὴν ἐπιστολήν σας, ἡ ὁποία τὸν ἠδυσχρίστησεν. Ἦτο ἐσπέρας, μοῦ εἶπε νὰ τὸν ἀκολουθήσω εἰς Μιλᾶνον. Ἀνεχωρήσαμεν περὶ τὰς 6 1/2 μ.μ. Τὴν Παρασκευὴν, 7 Μαρτίου, ἐπανήλθον εἰς Γένουαν¹, ἐν συνεχείᾳ δὲ εἶχον τὴν εὐχαρίστησιν νὰ ἴδω τὸν G.G.². Ὡμίλησαμεν ἐπ' ὀλίγον, ἀλλὰ συγκεκριμένως.

Πρὶν ἀναχωρήσω ἐκ τῆς Ἰταλίας, θὰ ἔλθω νὰ σᾶς ἐναγκαλισθῶ. Δὲν ἔλαβον ἀκόμη ἐπιστολὰς ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Γνωρίζω τί γράφουν αἱ χθεσιναὶ καὶ αἱ σημεριναὶ ἐφημερίδες: τὴν παράδοσιν τῆς Ἀρκας³ κτλ. κτλ. Νομίζω ὅτι τὰ πράγματα εἰσῆλθον ἤδη εἰς τὴν ἀρχικὴν τάξιν, δεδομένου ὅτι ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐνστικτωδῶς κυβερνᾶται ἀπὸ ὅλα ἐκεῖνα τὰ λογικὰ συναισθήματα, τὰ ὁποῖα διὰ τῆς ἐν τῷ ἄρθρῳ σας προβλεπτικότητος ὑπαινίσσασθε σαφῶς.

Ὑποφαίνομαι μετὰ πάσης ἀγάπης καὶ σᾶς παρακαλῶ νὰ μοῦ χαιρετίσητε τὴν Κυρίαν σας.

Γ. Τερτσέτης.

Γένουα, 20 Μαρτίου 1862.

Τὴν Τετάρτην, 5^{ην} Μαρτίου, ἀναχωρῶν ἐκ τῆς Φλωρεντίας, σᾶς ἔταχυ-δρόμησα δύο λέξεις⁴.

Τὴν ἐπιστολήν σας διὰ τὸν Ρενιέρην⁵ τὴν ἔστειλα διὰ τοῦ γαλλικοῦ ἀτμοπλοίου, τὴν 7^{ην} Μαρτίου, ἀπὸ τὴν Γένουαν⁶.

1. Ὁ Τερτσέτης περιγράφει οὕτω τὸ δρομολόγιόν του. Ἀνεχώρησεν ἐκ Φλωρεντίας τὴν 5^{ην} Μαρτίου 1862 καὶ μέσῳ Λιβόρνου ἔφθασεν εἰς Γένουαν τὴν 6^{ην} Μαρτίου. Αὐθημερόν ἀνεχώρησεν εἰς Μιλᾶνον καί, μετὰ συνάντησιν μετὰ τὸν G.T., ἐπανήλθε τὴν ἐπομένην εἰς Γένουαν.

2. G.G. Δὲν γνωρίζω τίνα ὁ Τερτσέτης ὑπονοεῖ ὑπὸ τὰ ἀρχικά ταῦτα, πολὺ πιθανῶς ὅμως πρόκειται περὶ τοῦ Giuseppe Garibaldi, μετὰ τὸν ὁποῖον εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ ποιητὴς ἦλθεν εἰς ἐπαφήν.

3. Ἀρκα, θέσις κατεχομένη ὑπὸ τῶν ἀνταρτῶν κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Ναυπλίου, καταληφθεῖσα ἐξ ἐφόδου ὑπὸ τῶν δυνάμεων τοῦ στρατηγοῦ Χάν (βλ. Π. Καρολίδου, Σύγχρονος ἱστορία τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν λοιπῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ 1821 μέχρι 1921, τόμ. Ε', ἐνθ' ἄν., σελ. 262).

4. Πρόκειται περὶ τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος σημειώματος τοῦ Τερτσέτη.

5. Περὶ τοῦ Μάρκου Ρενιέρη ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω.

6. Ἰδοὺ τὸ κείμενον τοῦ ἰταλικοῦ πρωτοτύπου τῆς ἐπιστολῆς:

« Mio caro Tommaseo

Me lo sono veramente pappato saporissimamente quel vostro articolo pubblicato nell'Alleanza, 16 Marzo. Parla più che non dice; me lo mandò da Milano il G.T.

Non vi scrissi finora riservandomi di venire a trovarvi e narrarvi il mio viaggio, il che farò, Dio volendo; Vi dico intanto che partii da Livorno Mercoledì 5 Marzo nel dopo pranzo per Genova. Da Genova 6 Marzo partii per

*
* *

Ἡ ἐνάτη ἐπιστολὴ ἐστάλη τὴν 26ην Ἀπριλίου 1862 ὑπὸ τοῦ Τερτσέτη ἐκ Γενούης, ὅπου, ὡς ἐλέχθη, οὗτος εὗρίσκετο ἀπὸ τῆς 6ης Μαρτίου 1862.

Ὁ ποιητὴς πληροφορεῖ τὸν φίλον του ὅτι πρὸ τίνος εἶχε λάβει ἐπιστολὴν ἀπὸ τὸν Μ.Ρ. (πρόκειται προφανῶς περὶ τοῦ Μάρκου Ρενιέρη), ὅστις τοῦ ἀγγέλλει τὴν λήψιν τοῦ εἰς τὴν Alleanza δημοσιευθέντος ἄρθρου τοῦ Θωμαζαίου, περὶ τοῦ ὁποίου ἐγένετο ἤδη λόγος, ταυτοχρόνως δὲ ἐκφράζει τὰς ἀνησυχίας του διὰ τὰ ἐν Ἑλλάδι διατρέξαντα τελευταῖα πολιτικὰ γεγονότα. Προσθετεῖ ὅμως ὅτι ἡ κατάστασις βαίνει σταθερῶς βελτιουμένη καὶ ὅτι ἡ ἡσυχία καὶ ἡ τάξις θὰ ἐπανέλθουν ταχέως.

Περαιτέρω ὁ Τερτσέτης πληροφορεῖ τὸν Θωμαζαῖον ὅτι τοῦ ἀπέστειλε τὸν λόγον, τὸν ὁποῖον ἐξεφώνησεν ἐν Γενούῃ τὴν 25ην Μαρτίου ἐνώπιον τῆς ἑλληνικῆς παροικίας καὶ ἐπαναλαμβάνει τὴν ἐν τῇ προηγουμένῃ ἐπιστολῇ δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν, ὅτι δὲν πρόκειται νὰ ἀναχωρήσῃ ἐξ Ἰταλίας, πρὶν ἡ μεταβῇ νὰ χαιρετίσῃ τὸν φίλον του εἰς Φλωρεντίαν.

Ἴδου τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς ἐν μεταφράσει :

« Γένουα, 26 Ἀπριλίου 1862

Ἀγαπητέ μου κ. Θωμαζαῖο,

Τελευταίως ἔλαβον ἐπιστολὴν ἐκ μέρους τοῦ ἡμετέρου Μ.Ρ.¹. Μοῦ γράφει : Ἐλαβον τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Θωμαζαίου καὶ ἓνα ὥραϊον ἄρθρον του

Torino tosto. A Torino nel di stesso trovai per caso il G.T., mi abbracciai con lui, gli diedi la vostra lettera commendatizia, gli fu grata; era sera, mi disse di seguirlo a Milano, partimmo verso le 6½ p.m. Venerdì 7 Marzo tornai a Genova, ed ebbi poi il bene di vedere il G. G. Abbiamo parlato poco, ma sostanzialmente.

Prima di partire dall'Italia verrò ad abbracciarvi. Non ho avuto ancora lettere dalla Grecia, so, quanto dicono i giornali ieri ed oggi, la resa di Arca ec. ec. Credo che le cose sono già entrate nel primo ordine, il popolo greco essendo dominato istintivamente da tutte quelle ragioni, alle quali la veggenza del vostro articolo saviamente allude.

Sono con tutto affetto, pregandovi di salutare la vostra Signora

G. Terzetti

Genova 20 Marzo 1862

Mercoledì 5 Marzo nel partir da Firenze gettai nella posta due linee per voi.

La lettera vostra per il Renieri la mandai col vapore francese del 7 Marzo da Genova ».

1. Μ.Ρ. εἶναι ἀναμφιβόλως ὁ κοινὸς φίλος τοῦ Τερτσέτη καὶ τοῦ Θωμαζαίου Μάρκος Ρενιέρης, περὶ τοῦ ὁποίου ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω.

δημοσιευθὲν εἰς τὴν Alleanza¹. Εὐθὺς ὡς τὰ καθ' ἡμᾶς ἡρεμήσουν, σκέπτομαι νὰ τοῦ γράψω.

Τὴν ἐπιστολὴν σας δι' ἐκεῖνον τὴν ἔστειλα εὐθὺς ὡς ἔφθασα ἐδῶ². Ὁ καημένος ὁ Μ. πρέπει νὰ ἐταράχθῃ πολὺ ἀπὸ τὰ τελευταῖα γεγονότα³, φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ κατάστασις εἰς τὴν Ἑλλάδα βαίνει βελτιουμένη, ἡ δὲ τάξις καὶ ἡ ἡσυχία θὰ ἐπανέλθουν ἀναμφιβόλως εἰς τὰς ψυχὰς. Περὶ τούτου μὲ διαβεβαίωσι καὶ ὁ ἡμέτερος Μ.

Σᾶς ἀποστέλλω λόγον μου, τὸν ὁποῖον ἐξεφώνησα ἐδῶ⁴ εἰς τὰς 25 Μαρτίου⁵ π.ῆ. Δὲν πρόκειται βεβαίως περὶ σπουδαίου πράγματος, ἐὰν δὲ σᾶς τὸν ἀποστέλλω, εἶναι μᾶλλον διὰ τὴν πρόποσιν, τὴν ὁποίαν ἤκουσα εἰς τὴν ἐξοχὴν τῶν Ἀθηνῶν, ὅπως θὰ ἀναγνώσετε εἰς τὸν λόγον, καὶ εἰς τὴν ὁποίαν πρόποσιν ἐκάλεσα τοὺς συμπατριώτας μου εἰς τὸ ἐθνικὸν μας συμπόσιον. Ἐφοβούμην μήπως ἐπανελαμβάνομεν τὸ Συμπόσιον τῶν Λαπιδῶν καὶ τῶν Κενταύρων καί, ἐπομένως, ἐπέδειξα μεγάλην σπουδὴν διὰ νὰ κηρύξω τὴν ὁμόνοιαν καί, μὰ τὴν ἀλήθειαν, οἱ λόγοι μου δὲν ὑπῆρξαν μάταιοι. Τὸ συμπόσιον ἤρχισε καὶ ἔληξεν εἰρηνικῶς.

Σᾶς γράφω μὲ ἑλληνικὰ καὶ μὲ ἰταλικά γράμματα τὴν πρόποσιν εἰς τὴν ὑπαιθρον :

Νὰ ζήσῃ ὁ Θεὸς καὶ νὰ πεθάνῃ ὁ Χάρος⁶.

Γνώστης τοῦ παρελθόντος καὶ δυνάμενος νὰ προβλέψητε τὸ μέλλον, ἀσφαλῶς, θὰ εὗρητε τὴν μυστηριώδη ἀρχὴν τῶν αὐστηρῶν αὐτῶν λέξεων.

Τερτσέτης.

Δὲν θ' ἀναχωρήσω εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἂν δὲν ἔλθω νὰ σᾶς χαιρετίσω⁷. Ὅταν σᾶς ἴδω, θὰ αἰσθανθῇ εὐχαρίστησιν ἡ ψυχὴ μου. Θὰ σᾶς ἀπασχο-

1. Βλ. προηγουμένην ἐπιστολὴν.

2. Βλ. καὶ προηγουμένην ἐπιστολὴν.

3. Προφανῶς πρόκειται περὶ τῆς φοβερᾶς στάσεως, ἣτις ἐξέσπασεν ἐν Ναυπλίῳ τὴν 7ην Φεβρουαρίου 1862, μὲ σκοπὸν τὴν συγκρότησιν φιλελευθέρως Κυβερνήσεως καὶ τὴν μεταρρυθμίσιν τοῦ Συντάγματος ἐπὶ τὸ δημοκρατικώτερον καὶ ἥτις, μετὰ μακρὰς διακυμάνσεις, κατέληξεν εἰς τὴν πλήρη παράδοσιν τῶν ἐπαναστατῶν τὴν 8ην Ἰουλίου 1862.

4. Πιθανώτατα πρόκειται οὐχὶ περὶ ἐντύπου, ἀλλὰ περὶ χειρογράφου λόγου, τὸν ὁποῖον ὁ Τερτσέτης, παρακληθεὶς, ἐξεφώνησεν εἰς Γένουαν, ἀπευθυνόμενος ἰδίᾳ πρὸς τοὺς συμπατριώτας του.

5. Ἐφ' ὅσον γνωρίζω, ἡ πληροφορία περὶ τῆς ὁμιλίας τοῦ Τερτσέτη ἦτο ἄγνωστος μέχρι τοῦδε. Πάντως οὐδὲν περὶ αὐτῆς ἀναφέρεται εἰς τὴν τελευταίαν ἔκδοσιν τῶν Ἀπάντων τοῦ ποιητοῦ.

6. Ἐν τῷ πρωτοτύπῳ τοῦ Τερτσέτη ἡ πρόποσις αὐτὴ εἰς ἑλληνικὴν γλῶσσαν γράφεται μὲ ἑλληνικὰ καὶ ἐν συνεχείᾳ λατινικὰ γράμματα.

7. Τὴν αὐτὴν διαβεβαίωσιν παρέχει ὁ Τερτσέτης εἰς τὸ τέλος καὶ τῆς προηγουμένης ἐπιστολῆς.

λήσω επίσης και με τὰς ἐδῶ ὑποθέσεις μου¹, τὰς ὁποίας δὲν θὰ εἶναι δι' ὑμᾶς ἀδιάφορον νὰ γνωρίσητε².

Τ. ».

*
* *

Ἡ ἐπομένη ἐπιστολὴ ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Τερτσέτη τὴν 21^{ην} Μαΐου 1864, ἥτοι μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ βασιλέως Ὁθωνος, τοῦ ὁποίου ὁ Τερτσέτης ὑπῆρξε πάντοτε ἐνθερμος ὁπαδὸς καὶ θαυμαστής.

Ὁ Τερτσέτης ἀγγέλλει εἰς τὸν φίλον του τὴν ἀποστολὴν τοῦ περιοδικοῦ « Χρυσυλλίς », δημοσιεύοντος μετάφρασιν ἐκλογῆς σερβικῶν ᾠσμάτων ὑπὸ τοῦ Θωμαζαίου, ὡς καὶ ἀντίτυπον τοῦ λόγου τοῦ ἐκφωνηθέντος τὴν 25^{ην} Μαρτίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ὑπὲρ τῶν λεπτῶν. Ἐν συνεχείᾳ, ἐκφράζει τὴν ἐλπίδα νέας ἐπισκέψεως εἰς Φλωρεντίαν, καίτοι προβλέπει ὅτι ἡ μετὰ τὴν Ἑνωσιν ἀφίξις τῶν βουλευτῶν τῆς Ἑπτανήσου εἰς τὴν Βουλὴν τῶν Ἑλλήνων θὰ ἐπιβραδύνῃ τὴν ἀναχώρησίν του.

Περαιτέρω ὁ Τερτσέτης ἀναφέρεται εἰς παλαιότερας συζητήσεις μετὰ

1. Ὁ Τερτσέτης δικαιολογεῖ τὴν μακρὰν παραμονὴν του εἰς Γένουαν καὶ ἔνεκα προσωπικῶν ὑποθέσεων.

2. Ἴδου τὸ κείμενον τοῦ ἰταλικοῦ πρωτοτύπου :

« Genova 26 Aprile 1862

Mio caro Signor Tommaseo

Ho avuto lettera ultimamente dal nostro M.R. Mi scrive (Ho ricevuto la lettera del Tommaseo e un suo bell'articolo inserito nell'Alleanza. Appena le cose nostre saranno più tranquille ho intenzione di scrivervgli).

La lettera vostra per lui io la mandai tosto, che son venuto qui. Il povero M. deve essere stato molto conturbato dagli avvenimenti corsi, pare però che le cose della Grecia vanno migliorando, e l'ordine e la calma negli animi rinasceranno senza dubbio. Così mi assicura anche il nostro M.

Vi mando un mio discorso detto qui nel 25 Marzo S.V. Non è certamente gran cosa, e se ve la mando è piuttosto per il brindisi da me udito nei prati di Atene come leggerete nel discorso, ed a cui invitai i miei compatriotti nel nostro simposio nazionale. Ero sospettoso, che non rinovassimo il Convito dei Lapiti e dei Centauri, e quindi gran furia da parte mia per predicare la concordia, e, per dir vero, la mia parola non fu vana. Il convito cominciò e terminò pacificamente.

Vi scrivo in greco e con lettere italiane il brindisi del prato :

Νά ζήσῃ ὁ Θεὸς καὶ νὰ πεθάνῃ ὁ Χάρος.

Na zissi o Theos che na pethani o Charos.

Voi veggente del passato e del futuro troverete certo l'origine misteriosa della gravi parole

G. Terzetti

Non partirò per la Grecia se non vengo a salutarvi. Vedendovi si rallegrerà l'anima mia. E trattenermi anco de'miei fatti qui, che non vi sarà indifferente di conoscere.

G.T. »

τοῦ Θωμαζαίου ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς ἐσωτερικὰς ὑποθέσεις τῆς Ἑλλάδος, ἐπαναλαμβάνει δὲ τὴν πίστιν του εἰς τὸν βασιλέα Ὁθωνα καὶ μετὰ τὴν ἔξωσιν αὐτοῦ. Πληροφορεῖ τὸν φίλον του, ὅτι παρήμενεν ἐπὶ μακρὸν εἰς Πειραιᾶ καὶ ὅτι ἐπανειλημμένως ἐπεδόθη εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ γνωστοῦ ἔργου τοῦ Θωμαζαίου « Ἡ δευτέρα ἔξορία ».

Τέλος, μετὰ τινὰς ἐκδηλώσεις ἀγάπης καὶ ἐκτιμήσεως πρὸς τὸν φίλον του, πληροφορεῖ τοῦτον ὅτι κατὰ τὴν προσεχῇ ἐπίσκεψίν του εἰς Φλωρεντίαν θὰ φέρῃ ἀντίτυπον τοῦ κρητικοῦ Ἐρωτοκρίτου, ὡς δῶρον πρὸς τὴν Ἑλληνίδα σύζυγον τοῦ Δαλματοῦ φιλολόγου καὶ ἀποστέλλει τοὺς χαιρετισμούς του πρὸς τὸν υἱὸν καὶ τὴν κόρην αὐτοῦ.

Ἄξιον νὰ ὑπογραμμισθῇ, ὅτι ἡ κατωτέρω, ὡς καὶ ἡ ὑπὸ ἡμερομηνίαν 14ης Ὀκτωβρίου 1867 ἐπιστολή, δὲν εἶναι τὰ αὐτόγραφα τοῦ ποιητοῦ, ἀλλὰ ἀντίγραφα. Ὡς ἀναγράφεται διὰ τρίτης χειρὸς, τὰ πρῶτότυπα ἐδωρήθησαν εἰς τὸν Ἀμερικανὸν Alexander, ὅστις, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἐφρόντισεν ὁ ἴδιος νὰ γραφοῦν τὰ ἀντίγραφα τῶν ἐπιστολῶν διὰ τὸ ἀρχεῖον τοῦ Θωμαζαίου :

Ἰδοὺ τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς :

« Ἀγαπητέ μου Θωμαζαῖο,

Σᾶς ἀποστέλλω δύο ἀντίτυπα ἐνὸς περιοδικοῦ¹, περιέχοντος μέρος τῶν μεταφράσεών σας τῶν σερβικῶν ἡσμάτων, καὶ ἓν ἀντίτυπον τοῦ λόγου μου, τὸν ὁποῖον ἐξεφώνησα τὴν 25ην Μαρτίου ὑπὲρ τῶν λεπρῶν². Ἐλπίζω νὰ

1. Ὁ Τερτσέτης δὲν ἀναφέρει τὸ ὄνομα τοῦ περιοδικοῦ. Πρόκειται περὶ τῆς « Χρυσασίδος », ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐδημοσιεῦθη εἰς συνεχεῖας μετάφρασις σερβικῶν ἡσμάτων, γενομένη ὑπὸ τοῦ Θωμαζαίου. (Βλ. τόμος Β', φύλλ. 33, τῆς 15ης Μαΐου 1864, σελ. 269 - 270). Τῆς μεταφράσεως προτάσσεται ἡ ἐξῆς σημείωσις τοῦ περιοδικοῦ : « Σερβικὰ ἡσματα. — Εὐχαρίστως δημοσιεύομεν τὰ ἐπόμενα ποιήματα τῆς ἀδελφῆς Σερβίας, μεταφρασθέντα ὑπ' ἀνδρὸς ἐπίσημον καὶ διακεκριμένον κατέχοντος θέσιν ἐν τῷ φιλολογικῷ καὶ πολιτικῷ κόσμῳ, τοῦ κυρίου Νικολάου Τομαζαίου. Ὁ κ. Τομαζαῖος, ὡς πληροφοροῦμεθα, πρὸ τοῦ 40οῦ ἔτους τῆς ἡλικίας του δὲν ἐγίνωσκε τὴν ἀπλοσληνικὴν γλῶσσαν· διαμείνας ἐπὶ τινὰ ἔτη ὡς ἐξόριστος ἐν Ἐπτανήσῳ ἐμελέτησε καὶ τὴν γλῶσσαν ταύτην. Μόνον λοιπὸν ἡ ἀρμονικὴ ψυχὴ καὶ ὁ φιλελληνισμὸς τοῦ ἐνδόξου Ἱταλοῦ ἐξηγοῦν τὴν χάριν τῆς μεταφράσεώς του. Εἰς τὰ ἐπόμενα φυλλάδια θέλομεν δημοσιεύσει καὶ ἕτερα, μεταφράσεις τοῦ ἰδίου Τομαζαίου ».

2. Ὁ λόγος τῆς 25ης Μαρτίου 1864 ἐδημοσιεῦθη εἰς τὸ περιοδικὸν « Χρυσασίς » (ἔτος Β', τῆς 15ης Ἀπριλίου 1864, σελ. 193 - 195) μετ' τὴν ἐξῆς σημείωσιν : « Τὴν παρελθούσαν Κυριακὴν 29 λήξαντος μηνὸς ἐξεφώνησεν ἐν τῷ Βαρβακίῳ τὸν τῆς 25 Μαρτίου λόγον του ὁ πεπαιδευμένος βιβλιοφύλαξ τῆς Συνελεύσεως κύριος Γ. Τερτσέτης. Ὡς θέμα τοῦ λόγου του ἔλαβε καὶ αὐθις τὴν σύστασιν Λεπροκομείου ἐν Ἑλλάδι, ἀφορμὴν λαβὼν ἔκ τινος προσφορᾶς φιλανθρωποῦ Ἑλληνικῆς καρδίας ἐκ 1100 λιρῶν. Καθ' ἣν ἡμέραν ἐορτάζομεν πάντες οἱ ἐπὶ τῆς ὑψηλίου Ἑλληνες τὸν ἡρωικὸν ἀγῶνα τῆς Ἑλληνικῆς παλιγγενεσίας, ὁ φιλόκαλος ποιητὴς τοῦ Πινδάρου

ἔχω καὶ ἐφέτος τὴν εὐχαρίστησιν νὰ σᾶς ἐπισκεφθῶ. Ἡ ἄφιξις ἐδῶ τῶν Ἑπανησιῶν θὰ μὲ καθυστερήσῃ¹. Δὲν σᾶς ἔγραψα μετὰ τὴν ἀναχώρησίν μου ἐντεῦθεν, διότι δὲν εἶχον ἀφορμὴν καὶ τί νὰ σᾶς ἔλεγον; Ἡ δὲ ξυδερκεῖά σας ἀντελήφθη, δυστυχῶς, ὀρθῶς². Ἐὰν λάβω τὴν εὐχαρίστησιν νὰ σᾶς ἐπανίδω, θὰ ὁμιλήσωμεν διὰ μακρῶν. Ἐπὶ τοῦ παρόντος νομίζω, ὅτι οὐδεὶς θέτει ἐν ἀμφιβόλῳ τὴν εὐλικρίνειαν τοῦ βασιλέως Ὅθωνος, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐθνικὴν ὑπόθεσιν³.

Μετὰ τὴν ἐδῶ ἀφίξίν μου, ἔμεινα κατὰ τὸ θέρος εἰς τὸν Πειραιᾶ, ὅπου διήλθον πολὺ εὐχαρίστους ἡμέρας μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν τόμων « Τῆς δευτέρας ἑξορίας »⁴. Μοῦ ἐφαίνετο, πράγματι, ὅτι εὐρισκόμεν πάντοτε μαζί σας, πιθανῶς δὲ τοῦτο ἦτο ἡ αἰτία ποὺ μὲ ἠμπόδισε καὶ νὰ σᾶς γράψω ἀκόμη. Θὰ ἦτο τρόπον τινὰ ἀντίφασις, ἐφ' ὅσον σᾶς εἶχον συνεχῶς πλησίον μου. Συνεπλήρωσε τὴν παραίσθησιν ἢ προσωπογραφία σας⁵ εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ τόμου, εἰς τὴν ὁποίαν, συνήθως, ἔστρεφον τὸ βλέμμα, ἐπιτρέπατέ μου νὰ εἴπω, πλήρες ἀγάπης.

Χαιρετίσατέ μου, παρακαλῶ, τὴν σύζυγόν σας, εἵπατέ της νὰ μοῦ φυλάξῃ τὸ βιβλίον « Ἡ Χριστιανικὴ διδασκαλία », διότι δὲν ἠδυνήθην νὰ εὗρω ἄλλο ἀντίτυπον οὔτε εἰς τὴν Σῦρον οὔτε καὶ ἐδῶ. Ὅταν, ὅπως ἐλπίζω, ἔλθω, θὰ τῆς φέρω τὸν Ἑρωτόκριτον⁶ καὶ θὰ κάμωμεν ἀνταλλαγὴν.

καὶ τῆς Κορίννης ἐνόμισε κατάλληλον, ὅπως προκαλέσῃ τὴν συμπάθειαν τῶν Ἑλληνικῶν ψυχῶν ὑπὲρ τῶν ἀτυχῶν πλασμάτων τῶν ὑπὸ τῆς δεινῆς νόσου τόσον καταμαστιζομένων ἢ χάρις καὶ ἡ ποικιλία τοῦ λόγου του συνεκίνησε τὸ ἐκλεκτὸν καὶ πολυπληθὲς ἀκροατήριόν του, ἐκ κυριῶν καὶ κυριῶν. Ἀσμένως δημοσιεύομεν τὸν λόγον τοῦτον ἐπικαλούμενοι καὶ ἡμεῖς τὴν συνδρομὴν τοῦ κοινοῦ ὑπὲρ ἐνὸς τόσον φιλανθρωπικοῦ καὶ χριστιανικοῦ ἔργου ».

1. Μετὰ τὴν ἔννοσιν τῆς Ἑπτανήσου, ἀνακηρυχθεῖσας ἐπισήμως τὴν 21ην Μαΐου 1864, ἐγένοντο ἐν Ἑπτανήσῳ ἐκλογαὶ διὰ τὴν Ἑθνικὴν Συνέλευσιν. Οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Ἑπτανήσου ἀρίθμησαν εἰς Ἀθήνας καὶ μετέσχον τὴν 20ὴν Ἰουλίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους τῆς ἐκτάκτου συνεδρίας τῆς Συνελεύσεως.

2. Ὁ Τερτσέτης ἀναφέρεται εἰς παλαιότερας πολιτικὰς συζητήσεις μετὰ τοῦ Θωμαζαίου περὶ τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων τῆς Ἑλλάδος. Φαίνεται δὲ ὅτι ὁ Δαλματὸς φιλέλλην εἶχε προῖδε τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ βασιλέως Ὅθωνος.

3. Ὁ Τερτσέτης ὑπεστήριξε πάντοτε τὰ ἀγνὰ καὶ πατριωτικὰ αἰσθήματα τοῦ βασιλέως Ὅθωνος, ὡς προκύπτει καὶ ἐκ μελέτης του, δημοσιευομένης κατωτέρω.

4. « Il secondo esilio », τὸ γνωστὸν ἔργον, τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς τὴν μακρὰν ἀναγκαστικὴν παραμονὴν τοῦ Θωμαζαίου εἰς Κέρκυραν καὶ τὸ ὁποῖον ἐδημοσιεύθη τῷ 1862.

5. Τὸ ἀνωτέρω ἔργον τοῦ Θωμαζαίου φέρει ἐν τῇ ἀρχῇ τὴν γνωστὴν προσωπογραφίαν αὐτοῦ.

6. Ὡς γνωστὸν ἡ σύζυγος τοῦ Θωμαζαίου ἦτο Ἑλληνίς, φαίνεται δὲ ὅτι ἠρέσκειτο εἰς τὴν ἀνάγνωσιν κειμένων λιάν διαδεδομένων τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ὡς ἦτο ὁ Ἑρωτόκριτος.

Φιλῶ τὸν υἱόν σας καὶ τὴν γλυκόλογον κορούλαν σας, ἐνῷ ὑποφαίνομαι μετ' ἀγάπης καὶ ἐκτιμήσεως.

Ὁ ὑμέτερος
Τερτσέτης »¹.

Ἀθῆναι, 21 Μαΐου 1864²

(Βιβλιοθηκάριος)

* *

Τὸ ἐπόμενον σημείωμα τοῦ Τερτσέτη δὲν ἀναγράφει οὔτε τόπον οὔτε ἡμερομηνίαν ἀποστολῆς, εἰμὴ μόνον τὴν ἡμέραν «Παρασκευήν». Ἀναμφιβόλως πρέπει νὰ ἐγράφη ὅτε ὁ Τερτσέτης εὗρίσκετο εἰς Φλωρεντίαν, πιθανῶς δὲ ἀπεστάλη δι' ἀνθρώπου· αὕτη περιεῖχε τὴν εἴδησιν, ὅτι ὁ κόμης Ρώμας, ἀναχωρῶν προφανῶς ἐκ Φλωρεντίας, μεταβαίνει εἰς Μιλᾶνον καὶ Μάντουαν.

Τὸ σημείωμα ἔχει οὕτω :

1. Ὡς πληροφορεῖ σημείωμα εἰς τὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς «Τὸ αὐτόγραφον ἔδωρήθη εἰς τὸν κ. Ἀλεξάντερ, Ἀμερικανόν».

2. Ἴδου τὸ ἰταλικὸν πρωτότυπον τῆς ἐπιστολῆς :

« Mio caro Tommaseo

Vi mando due copie di un giornale periodico contenente parte delle vostre traduzioni delle canzoni serbe, ed una copia del mio discorso del 25 Marzo in grazia dei leprosi. Spero di avere anche quest'anno il piacere di venire a farvi una visita. La venuta quì dei settinsulari farà che io ritardi. Non vi ho scritto dopo la mia partenza da costì, perchè non avevo motivo; e che potevo dirvi? La vostra veggenza colse pur troppo nel vero. Se avrò il piacere di rivedervi parleremo a lungo. Presentemente, credo, nissuno mette in dubbio la lealtà del Re Ottone nel concetto nazionale.

Dopo il mio arrivo quì, restai l'estate nel Pireo, ove passai giorni deliziosi colla lettura dei volumi del Secondo esilio. Mi pareva veramente d'essere sempre con voi, e questo probabilmente mi impedì anco di scrivervi. Era una contraddizione se vi avevo sempre a canto. Coronava l'illusione il vostro ritratto in fronte del volume, a cui ordinariamente davo un'occhiata, se volete, piena d'amore.

Salutatemi, vi prego, la vostra Signora, ditegli che mi salvi la Dottrina Cristiana, perchè non ho potuto trovare altra copia in Sira, nè quì. Quando, come spero, verrò, gli porterò l'Erotocrito, e faremo baratto.

Bacio il vostro figlio e l'aureo - parlante vostra fanciulla, e sono con tutto affetto e stima

Il vostro
G. Terzetti ».

Atene 21 Maggio 1864

(Bibliotecario)

Δι' ἄλλης χειρὸς ἔχει προστεθῇ:

L'autografo, donato al Sig. Alexander Americano.

« Ὁ φίλος μας κόμης Ρώμας ἀναχωρεῖ τὴν Τρίτην εἰς Μιλᾶνον καὶ Μάντουαν. Ὁ ὑμέτερος

Παρασκευή.

Τερτσέτης »¹.

* *

Ἡ ἐπομένη ἐπιστολὴ ἀπεστάλη ἐπίσης ἐξ Ἀθηνῶν τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1864. Ὁ Τερτσέτης ἀγγέλλει τὴν ἀποστολὴν τοῦ περιοδικοῦ « Χρυσαλλίς », περιέχοντος συνέχειαν τῆς μεταφράσεως σερβικῶν ἀσμάτων ὑπὸ τοῦ Θωμαζαίου, ἀκολουθῶν δὲ ὁμιλεῖ περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος κατακρίνων τοὺς ἀρχαίζοντας τῆς ἐποχῆς του.

Ἀγγέλλει ἐπίσης τὴν ἀποστολὴν τοῦ περιοδικοῦ « Ἡ Ἀνατολή », ἐν τῷ ὁποίῳ δημοσιεύεται ὁ παρ' αὐτοῦ ἐκφωνηθεὶς τὸ πρῶτον ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Βουλῇ ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ὀρκωμοσίας του λόγος, ὅτε ἐξελέγη ἀντιπρόσωπος τῆς ἰδιαιτέρας του πατρίδος Ζακύνθου, βεβαίῳ δὲ τὸν φίλον του, ὅτι ἐξελέγη παρὰ τὴν θέλησίν του καὶ ὅτι, μόνον ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ ὅπως φανῇ χρήσιμος εἰς τὴν πατρίδα του, ἀπεδέχθη τὴν ἐκλογὴν του ταύτην.

Ἴδου τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς :

« Δεκέμβριος 1864, Ἀθῆναι »².

Πολυπόθητε κ. Θωμαζαῖο,

Πρὸ καιροῦ ἔλαβον τὴν ἀγαπητὴν ἐπιστολήν σας, μακροχρόνιος ὅμως ἀσθένεια, ἐκ τῆς ὁποίας τώρα ἔχω τελείως ἀποκατασταθῇ, καὶ ἄλλαι ἀσχολίαι μὲ ἔκαμαν νὰ ἀργήσω, νὰ ἀργήσω πολὺ, νὰ ἀπαντήσω.

Ταχυδρομικῶς σᾶς στέλλω ἐν ἄλλο τεύχος τῆς « Χρυσαλλίδος », περιέχον τὴν συνέχειαν τῆς μεταφράσεώς σας τῶν σερβικῶν τραγουδιῶν³. Ἡ μετάφρασίς σας ἤρρεσεν εἰς τοὺς λογίους τῶν Ἀθηνῶν, δύναμαι δὲ νὰ σᾶς εἶπω πραγματικά, ὅτι ἐξέφραζον τὸν θαυμασμόν των, καὶ δικαίως. Τοῦτο ὅμως δὲν ἔχει σημασίαν, δεδομένου, ὅτι θὰ ἐβλεπον εὐχαρίστως νὰ διαδοθῇ ὁ τοιοῦτος τρόπος χρησιμοποίησεως τῆς δημώδους καὶ εἰς τὸν γράπτὸν λόγον, καθ' ὅσον οὗτος θὰ ἀπέβαινε μοιραῖος διὰ τὴν καθαρὰν γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν οἱ ἴδιοι δημιουργοῦν. Ἕνας Ὅμηρος δημοτικιστῆς σήμερον θὰ ἀπετέλει (ὅπως σᾶς εἶπον καὶ ἄλλοτε), κατὰ τὴν γνώμην των, καταστροφὴν. Ἀντίο μαστέλλα μὲ ὅλα τὰ πιάτα ! Πάντες θὰ ἠκολούθουν τὸν Ὅμηρον

1. Ἴδου τὸ ἰταλικὸν πρωτότυπον τοῦ σημειώματος :

« Il nostro amico Co. Roma parte Martedì per Milano e Mantova.
Venerdì
Il vostro Terzetti ».

2. Δὲν ἀναγράφεται ἡ ἡμέρα, ἀλλὰ μόνον ὁ μὴν Δεκέμβριος καὶ τὸ ἔτος 1864.

3. « Χρυσαλλίς », τόμ. Β', φύλλ. 40, τῆς 30ῆς Αὐγούστου 1864, σελ. 494-495 (βλ. ἀνωτέρω ἐπιστολὴν τῆς 21ης Μαΐου 1864). Συνέχεια τῆς μεταφράσεως τοῦ Θωμαζαίου ἐδημοσιεύθη ἐπίσης εἰς τὴν « Χρυσαλλίδα », τόμ. Γ', φύλλ. 55, τῆς 15ης Ἀπριλίου 1865, σελ. 212-213 καὶ φύλλ. 56, τῆς 30ῆς Ἀπριλίου 1865, σελ. 244.

αὐτόν, ἡ δὲ παρουσία τοῦ ἀνεπιθυμήτου τούτου θὰ ἀπετέλει τὸ σῆμα τῆς χρεωκοπίας τῆς μετὰ τόσης ἐπιμελείας καὶ σοφίας ἐξεζητημένης καὶ ἐξωραϊσμένης γλώσσης των¹. Ἡ μεταφυσικὴ ὑπερπατριωτικὴ πολιτικὴ των εὐρίσκεται εἰς σύγκρουσιν μὲ τὴν εὐθυκρισίαν, ἡ εὐθυκρισία ὅμως πρέπει νὰ ὑποχωρήσῃ πρὸ τῆς πατρίδος. Θὰ σᾶς ἔκαμνα νὰ γελάσετε, ἂν εἶχον διάθεσιν διὰ γέλωτα, ἀλλὰ δὲν ἔχω καθόλου. Τὰ πράγματα εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀριστε καὶ Θωμαζαῖο, βαίνουν κακῶς, l'avenir projette des ombres... ὧς ἐκφεύγει τῆς γραφίδος μου.

Σᾶς ἀποστέλλω ταχυδρομικῶς ἀντίτυπον τοῦ περιοδικοῦ « Ἡ Ἀνατολή »², περιέχον τὸν λόγον μου, ὅτε ὠρκίσθην εἰς τὴν Βουλὴν ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Ζακύνθου³. Ἐξελέγην τελείως παρὰ τὴν θέλησίν μου, ὅπως θὰ σᾶς ἀναπτύξω, ὅταν θὰ ἔχω τὸ μέγα ἀγαθὸν νὰ ἔλθω νὰ σᾶς χαιρετίσω κατὰ τὴν ὥραίαν ἐποχὴν, ὅπως ἐλπίζω. Εἰς τὸν λόγον μου εἶχον νοερώς ὡς βάσιν τὸ ρητὸν τοῦ Τακίτου: κοινὸς κίνδυνος, ὁμόνοια⁴. Τοῦτο ἠθέλησα νὰ ἐμπνεύσω κτλ. Χαιρετίζω μετ' ἀγάπης τὴν κ. σύζυγόν σας, τὴν κόρην καὶ τοὺς υἱούς, καὶ ὑποφαίνομαι.

Ὁ ὑμέτερος

Τερτσέτης.

Μετ' ἀγάπης σᾶς χαιρετίζει ὁ Ρενιέρης. Σᾶς συνιστῶ τὸ ἐσωκλείεσθαι⁵ ταχυδρομήσατέ το⁶.

Τερτσέτης »⁶.

1. Ὁ Τερτσέτης ἐπωφελεῖται τὴν εὐκαιρίαν, ἵνα διατυπώσῃ τὰς ὑπὲρ τῆς δημοτικῆς πεποιθήσεις του καὶ καυτηριάσῃ τοὺς ὁπαδοὺς τῆς καθαρευούσης.

2. « Ἀνατολή », ἐφημερίς πολιτικὴ καὶ φιλολογικὴ τῶν Ἀθηνῶν ἐκδιδομένη ἀπὸ τοῦ 1852 μέχρι τοῦ 1867.

3. Ὁ βουλευτικὸς λόγος τοῦ Τερτσέτη ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν Ἐπίσημον Ἐφημερίδα τῆς Συνελεύσεως (τόμ. V', 1864, σελ. 655β - 657α) καὶ εἰς τὴν ἐφημερίδα « Ἀνατολή ». Ὁ Τερτσέτης, ὅστις εἶχεν ἐκλεγῇ ὑπὸ τῶν συμπατριωτῶν του ἀντιπρόσωπος τῆς Ζακύνθου εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Βουλὴν, ἐβράδυνε νὰ δώσῃ τὸν νενομισμένον ὄρκον τοῦ βουλευτοῦ καὶ νὰ ἐκφωνήσῃ τὸν πρῶτον βουλευτικὸν λόγον του, διότι — ὡς ἀναφέρει καὶ ὁ ἴδιος — « ἄχαρις ἀσθένεια μὲ ἡμποδίσεν ἕως τῶρα νὰ ἔλθω » (ἐνώπιον τῆς Βουλῆς).

4. Βλ. Τάκιτος, Agricola, 29,3. Τὸ πλῆρες χωρίον ἔχει ὡς ἀκολούθως: « Nam Britannii nihil fracti pugnae prioris eventu et ultionem aut servitium expectantes, tandemque docti commune periculum concordia propulsandum, legationibus et foederibus omnium civitatum vires exciverant ».

5. Φαίνεται ὅτι ἐν τῇ ἐπιστολῇ του ὁ Τερτσέτης εἶχεν ἐσωκλείσει καὶ ἄλλην ἐπιστολὴν πρὸς γνωστόν του πρόσωπον εἰς Ἰταλίαν, παρακαλεῖ δὲ τὸν Θωμαζαῖον νὰ φροντίσῃ διὰ τὴν ἐπίδοσιν ταύτης.

6. Ἴδου τὸ κείμενον τοῦ ἰταλικοῦ πρωτοτύπου:

« Dicembre 1864, Atene.

Desideratissimo Sig^r Tommaseo

Ho ricevuto tempo fa la cara vostra, una lunga malattia di cui ora però sono perfettamente ristabilito, ed altre occupazioni mi resero lento, più che lento, a rispondervi.

* *

Ἡ δεκάτη τρίτη ἐπιστολή, σταλεῖσα ὑπὸ τοῦ Τερτσέτη τὴν 10^{ην} Σεπτεμβρίου — προφανῶς τοῦ ἔτους 1865 — παρουσιάζει ὅλως ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον. Ἐν αὐτῇ ὁ Τερτσέτης, μετὰ τινας πληροφορίας, ἀναγγέλλει τὴν ἀποστολὴν τοῦ τεύχους τῆς Χρυσαιίδος, ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Στέφανος Κουμανούδης, μιμούμενος τὸ παράδειγμα τοῦ Θωμαζαίου, ἐδημοσίευσεν μετάφρασιν σερβικῶν τραγουδιῶν, ἀσχολεῖται δὲ διὰ μακρῶν περὶ τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων τῆς Ἑλλάδος. Πιστὸς πάντοτε ὁπαδὸς τοῦ βασιλέως Ὁθωνος, ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν ἔξωσίν του, αἰσθάνεται μεγάλῃν πικρίαν καὶ καταδικάζει τὰς κατὰ τοῦ πρῶην βασιλέως τῆς Ἑλλάδος αὐστηρὰς κατηγορίας ἐκείνων, οἵτινες ἠθέλησαν νὰ κατακρίνουν τὴν παρ' αὐτοῦ χαραχθεῖσαν κατὰ καιροῦς πολιτικὴν, θεωροῦντες αὐτὸν οὐ μόνον ὄργανον πότε τῆς μᾶς καὶ πότε τῆς ἄλλης ξένης Δυνάμεως, ἀλλὰ καὶ προδότην τῶν ἑλληνικῶν δικαίων καὶ συμφερόντων. Ἐξωργισμένος κατὰ τῆς τοιαύτης στάσεως τῶν ἀντιοθωνικῶν εἶχε σκεφθῇ νὰ ἀναλάβῃ δημοσιογραφικὸν ἀγῶνα πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ Ὁθωνος, ἔγραψε μάλιστα καὶ πρόχειρον

Per la posta vi mando un altro fascicolo della Crissalide, contenente la continuazione della vostra traduzione delle poesie serbiche. La vostra traduzione piacque ai letterati di Atene, e posso dirvi davvero, che facevano le meraviglie, e con ragione. Questo però non importa, chè sarebbe lor grato, che quella maniera di scrivere volgare fosse in voga, perchè riuscirebbe fatale alla lingua corretta, che essi vanno creando. Un Omero v[ol]g[are] ne'tempi presenti sarebbe (come anche altre volte vi dissi), sarebbe al dir loro, una catastrofe: addio mastelle con tutti i piatti: tutti seguirebbero quell'Omero, e la presenza di questo mal venuto sarebbe il segnale della bancarotta della lingua loro studiata ed abbellita con tanta diligenza e dottrina. La loro politica trascendentale ultra patriottica è in cozzo col buon senso, ma il buon senso deve cedere alla patria. Vi farei ridere, se avessi disposizione al ridere, ma non ne ho affatto. Le cose in Grecia, ottimo Sigr Tommaseo, vanno male, *l'avenir projeté des ombres...* mi esce dalla penna.

Vi mando per la posta un numero del foglio Ἡ Ἀνατολή, contenente il mio discorso quando ho dato il giuramento nell'Assemblea come rappresentante di Zante. Fui eletto molto mio malgrado, come vi dirò quando avrò il bene di venire a salutarvi nella buona stagione, come spero. Nel mio discorso avevo mentalmente per base il detto di Tacito, *commune periculum, concordia*; questo ho voluto ispirare ec. ec.

Saluto caramente la vostra Signora consorte, figlia e figli.

Sono il vostro

G. Terzetti.

Vi saluta caramente il Renieri. Vi raccomando l'accluso; gettatelo nella posta.

Terzetti ».

σχεδιάσμα ἄρθρου. Φίλος του ὅμως, γνωρίζων καλὰ τὰ πράγματα, τὸν ἀπέτρεψεν ἀπὸ τοῦ νὰ προβῇ εἰς τὴν δημοσίευσιν, διότι ἦτο δυνατόν αὐτὴ νὰ γεννήσῃ ζητήματα καὶ νὰ προκαλέσῃ εὐρυτέραν καὶ ἐπιβλαβῇ πολεμικὴν. Διὰ τοῦτο ὁ Τερτσέτης ἀποστέλλει τὸ προσχέδιόν του πρὸς τὸν Θωμαζαῖον, ὑποδεικνύων πρὸς αὐτὸν ὅτι, ὡς ξένος, οὗτος χρησιμοποιοῦν τὸ σημεῖωμα θὰ ἦτο ὁ πλέον ἐνδεδειγμένος νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἀληθείας.

Ὅπως δὴποτε τὸ σχέδιον τοῦτο τοῦ Τερτσέτη ἀποτελεῖ σύντομον μελέτην, περιέχουσαν τὰς γενικωτέρας ἰδέας τοῦ συγγραφέως, καὶ πρέπει νὰ περιληφθῇ μεταξὺ τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ δοκιμίων.

Ἴδου τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς :

« Ἀθῆναι, 10 Σεπτεμβρίου ¹.

Ἀγαπητέ μου Θωμαζαῖο,

Ὑπελόγιζα νὰ ἔλθω εἰς Φλωρεντίαν κατὰ τὸ ἐφετεινὸν θέρος, ἵνα σὰς ἐναγκαλισθῶ ἀδελφικῶς· ἡ μεγάλη ἐνόχλησις ὅμως τῆς καραντίνας διὰ τὴν χολέραν μοῦ ἐστέρησε τὴν εὐχαρίστησιν καὶ τὸ ἀγαθὸν τοῦτο. Μετὰ τὴν παρ' ἐμοῦ ἀποστολὴν τοῦ τεύχους τῆς « Χρυσαλλίδος », τοῦ περιέχοντος τὴν μετάφρασίν σας τῶν σερβικῶν τραγουδιῶν ², ὁ διευθυντὴς τῆς « Χρυσαλλίδος » μοῦ εἶπεν, ὅτι σὰς ἔστειλε τὰ ἐπόμενα τεύχη, τὰ περιέχοντα τὰ ὑπόλοιπα τραγούδια. Τὸ παράδειγμά σας ἐνεθάρρυνε καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ³ νὰ δημοσιεύσῃ καὶ ὁ ἴδιος μετάφρασιν του σερβικῶν τραγουδιῶν, σὰς ἀποστέλλω δὲ τώρα ταχυδρομικῶς τὸ τεῦχος πρὸς τὴν δημοσιεύει ⁴. Καὶ ἄς ἔλθωμεν εἰς ἄλλα.

1. Τὸ ἔτος δὲν ἀναγράφεται σαφῶς, ἀλλ' ἐκ τῶν παρεχομένων εἰδήσεων συνάγεται ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ 1865.

2. Βλ. ἀνωτέρω, ἐπιστολὰς τῆς 21ης Μαΐου καὶ τοῦ Δεκεμβρίου 1864.

3. Ὑπονοεῖται ὁ Στέφανος Κουμανούδης (1818 - 1899), ἐπιφανὴς φιλόλογος καὶ ἀρχαιολόγος, διορισθεὶς τῷ 1854 καθηγητὴς τῆς λατινικῆς φιλολογίας. Παροιμιώδης παρέμεινεν ἡ ἀρχαιομάθειά του.

4. « Χρυσαλλίς », τόμ. Γ', φύλλ. 52, τῆς 28ης Φεβρουαρίου 1865, σελ. 109 - 110. Ἡ μετάφρασις συνοδεύεται ὑπὸ τοῦ ἑξῆς προλόγου : « Μεταφράσεις Σερβικῶν δημοτικῶν ᾠσμάτων. — Κύριοι Συντάκται τῆς Χρυσαλλίδος. — Εἰς δύο τῶν προηγουμένων τευχῶν τοῦ περιοδικοῦ σας ἐδημοσιεύσατε, καλῶς ποιοῦντες, μεταφράσεις τινὰς Σερβικῶν ᾠσμάτων, ἐκπονηθείσας παρὰ τοῦ ἀξίου ἐν Ἰταλοῖς γραμματολόγου Τωμμασέου. Ἐκ τῆς ἀναγνώσεως ἐκείνων ἔλαβα καὶ ἐγὼ τὸ ἐνδόξιμον νὰ ἐνθυμηθῶ τινὰς μου ὁμοίας μεταφράσεις, ἃς εἶχα κάμει πρὸ ἐτῶν, καὶ σήμερον σὰς τὰς στέλλω πρὸς δημοσίευσιν. Καλὸν βέβαια εἶναι ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν νὰ πλησιάζωμεν τὰς φυσικὰς πηγὰς τῆς λαογενοῦς ποιήσεως, καθ' ὅσον τὰ περίτεχνα, ἢ, μᾶλλον εἰπεῖν, τὰ κατατιξίτεχνα ποιητικὰ προϊόντα, ἐνίοτε πληθυνόμενα ὑπερμέτρως, ἀπειλοῦν τὴν τοῦ ἐν ἡμῖν φυσικοῦ αἰσθήματος ἀπάμβλυνσιν, ἂν ὄχι καὶ αὐτὴν τὴν ἀπόσβεσίν του. Περὶ δὲ τῶν ἑμῶν μεταφράσεων ἄλλοι ἂς κρίνωσιν· ἐγὼ τὸσον μόνον παρατηρῶ, ὅτι ἐπροσπάθησα νὰ μεταφράσω κατὰ λέξιν, εἰς τὰ πλεῖστα δὲ τῶν σήμερον πρὸς ὑμᾶς στελλομένων ἐτήρησα καὶ τὸν μετριχὸν ρυθμὸν τῶν πρωτοτύπων. Ἐν Ἀθῆναις, τῇ 19 Φεβρουαρίου 1865. Στέφανος Κουμανούδης ».

Εἰς τελευταίαν πολεμικὴν τῶν δημοσιογράφων τῶν Ἀθηνῶν περὶ τὰ πολιτικὰ γεγονότα τοῦ παρελθόντος, ὁ βασιλεὺς Ὁθων κατηγορεῖται, ὅτι ἐπρόδωσε τὴν ἐθνικὴν ἰδέαν διὰ τὰ εὐχαριστήσῃ τὴν Αὐστροίαν κατὰ τὸ 1854 καί, κατόπιν, ὅτι ἐπρόδωσε τὸ ἔθνος κατὰ τὸ 1862 διὰ τὰ εὐχαριστήσῃ τὴν Ἀγγλίαν. Ἡ ἀνακρίβεια, ὁ παραλογισμὸς καὶ ἡ κακοβουλία κυριαρχοῦν εἰς τὰ ἐπιχειρήματα τῶν κατηγορῶν τοῦ Ὁθωνος. Ἡθέλησα νὰ γράψω ἄρθρον κατὰ τῶν ἀδίκων κατηγοριῶν διὰ τὰ εἶμαι ἀκριβέστερος, ἐχάραξα τὸ σχέδιον ἐνὸς ἄρθρου καὶ τὸ ἔδειξα εἰς φίλον, γνωστὴν περισσότερον ἐμοῦ τῶν πραγμάτων καὶ τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος. Ὁ φίλος οὗτος μὲ ἀπέτρεψεν ἀπὸ τοῦ νὰ δημοσιεύσω τὸ ἄρθρον αὐτό, κυρίως διὰ τὸν λόγον ὅτι τοῦτο, γραμμένον εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ Ἑλλήνα, θὰ ἡδύνατο νὰ δώσῃ ἀφορμὴν εἰς ἀκαίρους συζητήσεις. Ἐνέδωκα εἰς τὴν συμβουλὴν του, στέλλω ὅμως τὸ σχέδιόν μου εἰς σᾶς, μόνον διότι, εἰς περίπτωσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡθέλετε αἰσθανθῇ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἀφιερώσῃτε κανένα ἄρθρον εἰς τὰ ἑλληνικὰ πράγματα, ὅπως καὶ κατὰ τὸ παρελθόν, ἴσως δὲν θὰ σᾶς ἦτο περιττὸν νὰ λάβῃτε ὑπ' ὄψιν τὸ προσχέδιόν μου¹.

Τὸ ἀπαισιώτατον θράσος, νὰ προδώσῃ δηλ. κανεὶς τὴν πατρίδα καὶ τοὺς πολίτας δι' ἴδιον ὄφελος, ἀσφαλῶς ὑπῆρξεν ἡ ἀπαρχὴ τῶν δεινῶν τῶν Ἀχαιῶν. Ἡ ἀτιμία δὲ αὐτὴ οὐδέποτε ἔλειψε πρὸς βλάβην τῆς Ἑλλάδος, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸν ἐπόμενον κατάλογον τῶν προδοτῶν^{α)}. Ἀκολουθεῖ ἐν τῷ κεφαλαίῳ τοῦ Πανσανίου ἡ μακρὰ σειρὰ τούτων, καὶ ἔπειτα ὁ Πανσανίας συνεχίζει: Οὗτος (Πανσανίας) οὐδέποτε ἔλειψαν εἰς τὴν Ἑλλάδα οἱ πάσχοντες ἐκ προδοσίας.

Ἀπὸ τὴν ἀσθένειαν ταύτην πάσχουν ἀσφαλῶς οἱ κατήγοροι τοῦ βασιλέως Ὁθωνος καὶ ἐκείνων ποὺ εἶχον κοινὴν μετ' αὐτοῦ τὴν ἰδέαν νὰ δράσουν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν ἐπαρχιῶν, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ὑπόδουλοι εἰς τὴν Τουρκίαν καὶ ἀνέμενον τὴν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον κατάλληλον εὐκαιρίαν. Ὅτι αἱ προθέσεις τοῦ βασιλέως Ὁθωνος ἦσαν κατ' ἐξοχὴν ἀγναὶ καὶ ἐθνικαὶ τὸ καταδεικνύει ἡ κατάληψις τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸ 1854 ὑπὸ τῶν ἀγγλο-γαλλικῶν στρατευμάτων. Τὸ ἐπικρατοῦν τότε πνεῦμα τοῦ κατατρεγμοῦ τῶν δύο κυβερνήσεων, τῆς ἀγγλικῆς καὶ τῆς γαλλικῆς, κατὰ τοῦ Ὁθωνος τὸ καταδεικνύει ἡ ἐπιστολὴ τοῦ λόρδου Russel² τὸν Αὐγούστου τοῦ 1862, ἡ

α) Πανσανίου, Ἀχαικά, κεφ. Ι'.

1. Αἱ κατωτέρω ἐκτιθέμεναι γινῶμαι δύνανται νὰ θεωρηθοῦν αὐτοτελεῆς δοκίμιον τοῦ Τερτσέτη ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ τότε ἐκπύτου βασιλέως Ὁθωνος, περιέχουν δὲ καὶ σημαντικὰς ἐιδήσεις περὶ τῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην γεγονότων, διό καὶ προσλαμβάνουν ὅλως ἐξαιρετικὸν ἐνδιαφέρον.

2. Ὁ Russel ἦτο τότε ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας. Περὶ τῆς

ἐκθρόνισις τοῦ βασιλέως Ὁθωνος μετὰ τὴν ἀπειλὴν τῆς ἐπιστολῆς, ὡς κεραυνὸς ποὺ ἀκολουθεῖ τὴν ἀστραπὴν»β). Πρὸς μεγαλότεραν διευκρίνησιν¹, πρέπει νὰ γίνῃ γνωστὸς ὁ ἀκόλουθος διάλογος μεταξὺ τοῦ Ὁθωνος καὶ μιᾶς ὑψηλῆς προσωπικότητος πιστῆς εἰς αὐτόν. Τὸ πρόσωπον αὐτὸ τοῦ ἀνέφερεν (εἶχεν ἐντολὴν πρὸς τοῦτο) ὅτι, εἰς περίπτωσιν, καθ' ἣν ἐγκατέλειπε τὴν ἐθνικὴν ἰδέαν, καὶ ἀφοῦ ἔδιδε τὸν λόγον τῆς τιμῆς του, ὅτι θὰ ἐγκατέλειπε τὴν ἰδέαν ταύτην, ἡ Ἀγγλία θὰ τοῦ προσέφερε τὴν κυριαρχίαν τῶν Ἰονίων Νήσων καὶ πᾶσαν ἄλλην φιλικὴν συνδρομήν. Ὁ βασιλεὺς τοῦ ἀπήντησεν: « Σεῖς εἴσθε Ἕλλην πολίτης, ἐγὼ βασιλεὺς' ἀπόκειται περισσότερον εἰς ἐμὲ παρὰ εἰς ἓνα πολίτην νὰ ἀνησυχῇ διὰ τὸ ἐθνικὸν συμφέρον. Σεῖς, καίτοι ὀλιγώτερον ἐμοῦ ὑπεύθυνος, θὰ ἠδύνασθε νὰ δώσητε τὸν λόγον αὐτὸν τῆς τιμῆς καὶ νὰ ὑποσχεθῇτε πρᾶγμα ἀνάξιον καὶ ἀδύνατον; » Ὁ συζητητὴς ἐσιώπησεν².

Τὸ ὅτι ἡ Ἀγγλία ἀσκεῖ ἰδίαν ἐθνικὴν πολιτικὴν δὲν εἶναι ἐκπληκτικόν,

β) Σὰς ἀντιγράφω τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Russel πρὸς τὸν Scarlett*. Σὰς στέλλω ἐπίσης ταχυδρομικῶς τὴν ἐφημερίδα « Ἡ Ἑλλάς », ποὺ τὴν δημοσιεύει. Εἶδον τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν περὶ τὰ τέλη Αὐγούστου 1862. Μοῦ τὴν ἔδειξεν ὁ Ἕλλην ὑπουργός: Londres 2/14 Αὐτ 1862.

Monsieur, j'ai reçu la lettre sous le n° 29 en date du 19/31 dernier de Mr Drummond sur l'agitation, qui règne en Grèce, et je vous incite à prévenir le gouvernement grec des conséquences graves qui seraient le résultat de toute attaque de la part de la Grèce contre la Turquie. Faites savoir particulièrement au Roi de la Grèce, qu'une guerre contre la Turquie amènerait dans un court delai sa deposition et son abdication.

Tout mouvement dans les Iles Ioniennes aidé par le gouvernement grec exposerait ce gouvernement au danger d'être appelé par le gouvernement britannique a lui rendre un compte severe.

Russel.

* Ὁ ἐν τῇ ἐπιστολῇ ἀναφερόμενος σὲρ Πέτρος Σκάρλετ (Scarlett) Campbell ἦτο διπλωμάτης Ἀγγλος, εὐγενοῦς καταγωγῆς, ὅστις ἐχρημάτισε πρεσβευτὴς τῆς Ἀγγλίας εἰς Ἀθήνας κατὰ τὰ ἔτη 1862 - 1865.

ἐναντι τῆς Ἑλλάδος ἀσκηθεῖσης παρ' αὐτοῦ πολιτικῆς βλ. Π. Καρολίδου, Σύγχρονος ἱστορία τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν λοιπῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι 1921, τόμ. Ε', ἐνθ' ἀν., σελ. 273 ἐπ.

1. Ἑλληνικὴν μετάφρασιν τῆς ἐπιστολῆς μετὰ σχετικῶν περὶ τῆς ἐπιδόσεως αὐτῆς πρὸς τὸν τότε ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος Ν. Δραγοῦμην πληροφориῶν βλ. εἰς Π. Καρολίδου, Σύγχρονος ἱστορία τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν λοιπῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι 1921, τόμ. Ε', ἐνθ' ἀν., σελ. 299 ἐπ.

2. Προφανὸς ὁ Τερτσέτης ἀναφέρεται εἰς τὴν μεταξὺ τοῦ Ὁθωνος καὶ τοῦ Ν. Δραγοῦμης συνδιάλεξιν, περὶ ἧς βλ. καὶ Π. Καρολίδου, Σύγχρονος ἱστορία τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν λοιπῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι 1921, τόμ. Ε', ἐνθ' ἀν., σελ. 301 ἐπ.

εἶναι γεγονὸς φυσικόν· ἡ ἀγγλικὴ ὁμως πολιτικὴ δύναται νὰ εἶναι καὶ πολιτικὴ τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ βασιλέως της; Ἡ ἑλληνικὴ πολιτικὴ ὑπαγορεύεται ἀπὸ τοὺς ὅρκους δλων τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὸ ἔτος 1821, ἐπεσφραγίσθη δὲ ἀπὸ τὸ Χριστιανικὸν αἷμα τόσων Ἑλλήνων καὶ Φιλελλήνων. Εἰς τὴν Ἑλλάδα οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἀντεπροσώπευσαν τριάκοντα πέντε διάφορα Ἐθνη τῆς πολιτισμένης Εὐρώπης, ὅπως δύναται τις νὰ ἴδῃ ἐπὶ τοῦ μνημείου τῶν Φιλελλήνων τοῦ συνταγματάρχου Thouret¹.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι εἰς τὴν πραγματοποιήσιν τῶν ιδεῶν τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἦτο προσηλωμένος ὁ βασιλεὺς Ὁθων, δυνατόν νὰ ἀντέκειτο ἡ ἠσχομιότης τῆς στιγμῆς· ὁποία ὑπῆρξεν ὁμως ἡ δρασὶς του; Παρεσκεύαζε τὰ μέσα διὰ τὴν κατάλληλον στιγμὴν, ἐπομένως ὅπλα, πολεμοφόδια, συμμαχίας· ἀκολούθως, συνειργάζετο διὰ τὴν ἐπιτυχίαν εἰς κατάλληλον στιγμὴν, ὅπως ἐκεῖνος καὶ οἱ προσκείμενοι εἰς αὐτὸν ἐσκέπτοντο, ὁ πολιτισμὸς τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου καὶ τῆς θείας συγκαταβάσεως. Ὁθεν εἶναι προδόται ὅλοι ἐκεῖνοι, οἵτινες, κατὰ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλον τρόπον, ἐκ δολιότητος, φθόνου, δουλικότητος εἰς ξένην πολιτικὴν, ἐσυκοφάντησαν, παρενέβαλον ἐμπόδια, ἀνεκοίνωσαν εἰς τὸν ξένον τὴν ἐθνικὴν ἰδέαν τοῦ Ὁθωνος καὶ τόσων Ἑλλήνων πολιτῶν. Ἐπομένως, εἶναι δίκαιον, ὅπως, εἰς νέαν ἔκδοσιν τοῦ Πανσανίου, προστεθοῦν τὰ ὀνόματα τῶν νεωτέρων προδοτῶν τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὰ ἥδη ὑπὸ τοῦ περιλάμπρου Πανσανίου καταστάνατα ἀπαίσια.

Σημειώσατε :

Μία ἑλληνικὴ προσωπικότης ὑπεδείκνυε πρὸς τὸν βασιλέα καὶ τὴν βασίλισσαν τοὺς κινδύνους, τοὺς ὁποίους διέτρεχον κατὰ τὴν ἐπιδιώξιν τοῦ ἐθνικοῦ των σχεδίου. Συνεκρούοντο ἐπιχειρήματα ὑπὲρ καὶ κατὰ. Τέλος, ὁ βασιλεὺς καὶ ἡ βασίλισσα, εἰς στιγμὴν ἐξάψεως, τοῦ εἶπον : « Δὲν εἴσθε Χριστιανός ; »

Σὰς στέλλω ταχυδρομικῶς τὸ φύλλον ὑπὸ τὸν τίτλον : « Ἐθνικὴ Φρουρά », ὅπου ὁ Ὁθων κατηγορεῖται διὰ διπλὴν προδοσίαν· δὲν ἠδυνήθηεν νὰ ὑπερνηκίσω τὴν ἀνίαν νὰ τὸ μεταφράσω εἰς τὴν ἰταλικήν. Μεταξὺ τῶν ἀποδείξεων τῆς προδοσίας ἀναφέρεται καὶ ἡ ἔχθρα τῶν Ἰταλῶν κατὰ τοῦ Ὁθωνος καὶ ὅτι ὁ κ. Λομβάρδος τὸν κατηγορήσεν ὡς προδοτὴν εἰς ἄρθρον του². Οὐδέποτε ὁ Λομβάρδος, οὔτε κατ' ὄναρ, ὅπως μὲ διεβεβαίωσεν, ἐξέφρασε

1. Ὁ συνταγματάρχης Παρίων Τουρὲ (Thouret) ἦτο Γάλλος φιλέλλην (1797 - 1857), μετασχὼν εἰς πολλὰς μάχας κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν. Μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων ἐπέστρεψεν εἰς Γαλλίαν, ὅπου ἠσχολήθη εἰς τὴν σύνταξιν καταλόγου τῶν ἐθελοντῶν εἰς τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα. Ἀπέθανεν εἰς Πειραιᾶ, καθ' ἣν στιγμὴν ἠγκυροβόλει τὸ ἀτμόπλοιον, δι' οὗ ἐπέστρεφεν εἰς Ἑλλάδα.

2. Περὶ τῆς ἐν γένει στάσεως τοῦ Κ. Λομβάρδου, βλ. Π. Καρολίδου, Σύγχρονος ἱστορία τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν λοιπῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι 1921, τόμ. Ε', ἐνθ' ἀν., σελ. 283 ἐπ.

παρομοίαν κατηγορίαν κατὰ τοῦ Ὁθωνος, ὁποίας δὲ ἀξίας εἶναι ἡ ἔχθρα μερικῶν Ἰταλῶν, εἰσθε εἰς θέσιν νὰ τὸ κρίνῃτε σεῖς καλύτερον ἐμοῦ. Ἀπὸ τὰ ὀλίγα αὐτὰ πού σᾶς λέγω δύνασθε νὰ ἐννοήσῃτε ὁλόκληρον τὸ περιεχόμενον τοῦ ἄρθρου.

Ὁ Ὁθων δὲν ἐπενέβαινε εἰς τὸ ζήτημα τῶν Ἰονίων Νήσων ὑπὸ τινων μάλιστα ὑποστηρίζεται, ὅτι ἐκεῖνος εἶπεν ὅτι αἱ Ἰόνιοι Νῆσοι ὑπόκεινται ὑπὸ χριστιανικὴν κυριαρχίαν, αἱ δὲ ἡμετέροι βλέψεις πρέπει νὰ τείνουν εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν Ἑπαρχιῶν, ὑποκειμένων ὑπὸ μὴ χριστιανικὴν κυριαρχίαν.

Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας ἐξακολοθεῖ νὰ εἶναι ὠργισμένος κατὰ τοῦ Ὁθωνος διὰ τὴν ἐκ μέρους του ἀναγνώρισιν τοῦ Ἰταλικοῦ Βασιλείου. Καθ' ἃ ἀκούω, περὶ τούτου ὑπάρχει βεβαιότης.

Ὑποφαίνομαι μετὰ πάσης ἀγάτης
ὑμέτερος

Γ. Τερτσέτης.

Ὁ Ρενιέρης σᾶς χαιρετίζει μετ' ἀγάτης· με παρεκάλεσε νὰ σᾶς τὸ γράψω. Ἐὰν ἔχητε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἴδῃτε τὸν στρατηγὸν Türr¹, σᾶς παρακαλῶ νὰ τοῦ διαβιβάσῃτε τὰ σέβη μου καὶ ἀνακοινώσῃτε τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Russel.

Λέγουν ὅτι, εὗρισκόμενος ὁ Ὁθων εἰς τὴν Βιέννην πρὸ τοῦ 1854, ἐνεθαρρύνθη εἰς τὰ σχέδιά του ἐκ μέρους τῆς ἀρχιδουκίσσης Σοφίας καὶ ὑπὸ τοῦ γεωργιάτου τότε αὐτοκράτορος, ἀργότερον ὅμως, μετὰ τὰς διαταραχὰς τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτικοῦ ὀρίζοντος, ἐγκατελείφθη εἰς τὰ χεῖρά του λουτροῦ. Τοῦτο ὅμως εἶναι βέβαιον, ὅτι ὁ βασιλεὺς Ὁθων, κατὰ τὸ 1854, δὲν ἐπέσπευδε τὴν κίνησιν, ἐπειδὴ ἤθελε νὰ σχηματίσῃ σαφεστέραν ἰδέαν καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς διαθέσεις τῆς γενικῆς πολιτικῆς· ἡ κίνησις ὅμως ἐπραγματοποιήθη, ὑποδαυλισθεῖσα ὑπ' ἄλλων περισσότερον ἀνυπομόνων.

Τὰ ὅσα σᾶς γράφω, σκεφθῇτε τα, διότι ἐγὼ δὲν ἔγραψα ἓνα ἄρθρον, ἀλλ' ἀπλῶς σημειώσεις, αἱ ὁποῖαι θὰ μοῦ ἦσαν, ἴσως ὅμως καὶ ὄχι, χρήσιμοι διὰ τὴν σύνταξιν ἐνὸς ἄρθρου »².

1. Ὁ Stefano Türr (1825 - 1908) ἦτο ἐνθερμος πατριώτης Οὐγγρος, ὅστις, μὴ ἀνεχόμενος τὴν αὐστριακὴν κυριαρχίαν, ἀπέδρασε τῷ 1848 ἀπὸ τὸν αὐστριακὸν στρατὸν καί, μεταβάς εἰς Πεδεμόντιον, ἀπέκτισε βραδύτερον τὴν ἰταλικὴν ἰθαγένειαν. Διωρίσθη λοχαγὸς τοῦ στρατοῦ τῆς Σαρδηνίας, ἔλαβε μέρος εἰς πολλὰς στρατιωτικὰς ἐπιχειρήσεις καί, μετὰ περιπετειώδη βίον, ἔφθασε μέχρι τοῦ βαθμοῦ τοῦ στρατηγοῦ. Κατέλαβε καὶ ἄλλας σημαντικὰς θέσεις. Οὗτος ἐπρόκειτο νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῇ τῆς στρατιωτικῆς ἀποστολῆς ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ὑποθέσεως (Π. Καραολίδου, Σύγχρονος ἱστορία τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν λοιπῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι 1921, τόμ. Ε', ἐνθ' ἀν., σελ. 284).

2. Ἴδου τὸ κείμενον τοῦ ἰταλικοῦ πρωτοτύπου:

Ἐπὶ τῆς ἐπιστολῆς ὑπάρχει ἡ ἐξῆς διεύθυνσις :

Κύριον Νικόλαον Θωμαζαίου
Φλωρεντίαν

< Atene 10 Settembre 1865

Mio caro Tommaseo,

Contavo venire a Firenze quest' estate darvi un abbraccio fraterno, ma il gran fastidio della quarantena atteso la malattia della colera mi contese questo piacere e vantaggio. Dopo che vi mandai il fascicolo della Crissalide contenente la vostra traduzione dei canti servici, il Direttore della Crissalide mi disse avervi mandato i susseguenti fascicoli contenenti il rimanente dei canti. Il vostro esempio fece ardito un professore dell'Università d'Atene pubblicare lui pure la sua traduzione di canti servici, e che ora per la posta vi mando il fascicolo che li contiene. Passiamo ad altro.

In una recente polemica dei giornalisti di Atene rispetto agli avvenimenti politici del passato, il Re Ottone viene accusato di avere tradito l'idea nazionale per piacere all'Austria nel 1854, e poi avere tradito la nazione nel 1862 per piacere all'Inghilterra. L'inesattezza, la sciocchezza, e la malvagità sono dominanti negli argomenti degli accusatori di Ottone. Ho voluto fare un articolo contro le ingiuste accuse, per dir meglio ho esteso lo schizzo d'un articolo e lo mostrai ad un amico più avanzato di me nelle cose del passato e del presente; quest'amico mi dissuase dal fare questo articolo principalmente per la ragione, che, scritto in Grecia da Greco, potrebbe dare pretesto a inopportune discussioni; mi arresi al suo consiglio, ma vi mando il mio schizzo per il solo caso nel quale, essendo voi in vena di scrivere qualche articolo per la cose greche come per lo passato, forse non vi sarà inutile prendere in considerazione il mio abbozzo.

La scelleratissima fra le audacie tradire la patria ed i cittadini per i propri vantaggi, doveva pure dare principio ai mali degli Achei; questa scelleraggine mai venne a mancare *a danno* della Grecia, come è manifesto dalla seguente serie dei traditori ^{a)}. Segue nel capitolo di Pausania la lunga lista di essi; Pausania poi continua: In questo modo (Pausania) mai mancarono alla Grecia gli infermi di tradimento.

Di questa malattia sono certamente infermi gli accusatori del Re Ottone, e di coloro, che avevano con lui comune l'idea di agire in favore della libertà delle province soggette alla Turchia, e stavano spiando opportunità acconcia. Che le intenzioni del Re Ottone fossero eminentemente pure e nazionali ne è prova l'occupazione di Grecia nel 1854 dalle truppe anglo-francesi. Lo spirito di persecuzione allora dei due gabinetti inglese e francese contro Ottone ne è prova la lettera di Lord Russel nell'Agosto 1862, la caduta del Re Ottone dal trono dopo la minaccia della lettera, *qual fulmine che tiene dietro al baleno* ^{β)}. È necessario in grazia di maggiore evidenza far noto il seguente dialogo tra Ottone e persona eminente a lui devota. Questa persona gli significò

a) Pausania, Acaje. Cap. X.

β) Vi trascrivo la lettera di L. Russel a Scarlett. Vi mando anco il giornale la Grèce per la posta, che la pubblica. Ho veduto questa lettera verso la fine dell'Agosto 1862 mostratami dal nistro Greco.

(Ἀκολουθεῖ τὸ καίμενον τῆς ἀνωτέρω παρατιθεμένης ἐπιστολῆς τοῦ Russel).

**

Τὸ ἐπόμενον χειρόγραφον εἶναι τὸ πρόχειρον ἐπιστολῆς, τὴν ὁποίαν ἀπέστειλε πρὸς τὸν Τερτσέτην ὁ Θωμαζαῖος, εἰς ἀπάντησιν τῆς παρ' αὐτοῦ ἀποστολαίσεως τὴν 10^{ην} Σεπτεμβρίου 1865.

Ὁ Θωμαζαῖος ὑπεραμύνεται καὶ αὐτὸς τῆς πολιτικῆς τοῦ Ὁθωνος,

(aveva missione a ciò fare) che ove desistesse dalla idea nazionale, dopo la sua parola d'onore che metterebbe da parte questa idea, l'Inghilterra gli avrebbe concesso il dominio delle Isole Ionie e qualunque altro concorso amichevole. Il Re gli rispose: Voi siete cittadino di Grecia, io Re, a me incombe più che a un cittadino preoccuparsi dell'interesse nazionale; voi meno responsabile quindi di me, potreste voi dare questa parola d'onore e promettere cosa indegna e impossibile? L'interlocutore ammutì.

Che l'Inghilterra abbia una politica propria nazionale non è da meravigliarsi, è nell'ordine delle cose; ma la politica Inglese può essere la politica della Grecia e del suo Re? La politica Greca è dettata di giuramenti di tutti gli Elleni nell'anno 1821, sancita dal sangue Cristiano di tanti Elleni e Filellen. In Grecia questi ultimi rappresentarono trentacinque nazioni differenti della colta Europa, come può vedersi nel monumento dei Filellen del colonnello Thouret.

È vero che all'esecuzione delle idee di libertà ellenica di cui era ligio il Re Ottone può opporsi l'opportunità dell'ora, ma quale era l'operato suo? Preparava i mezzi per l'ora opportuna, quindi armi, munizioni di guerra, alleanze; cospirava poi al successo nell'ora opportuna come pensava lui e i suoi aderenti la civiltà del Mondo Cristiano e la clemenza divina. Sono quindi traditori tutti coloro che in una maniera od in altra per perfidia, invidia, servilità a straniera politica calunniarono, attraversarono, comunicarono allo straniero l'idea nazionale di Ottone e di tanti cittadini Elleni. È quindi giusto che in una nuova edizione di Pausania si aggiungano i nomi dei traditori recenti di Grecia ai nomi già resi infami dall'illustre Pausania.

Notate:

Un personaggio di Grecia indicava al Re e alla Regina i pericoli in cui correvano nel loro progetto nazionale. Lottavano di argomenti pro e contro. Finalmente il Re e la Regina in un accesso d'impazienza gli dissero: Non siete Cristiano?

Vi mando per la posta il foglio che porta nome: Guardia Nazionale, ove Ottone è accusato del doppio tradimento; non ho potuto superare la noia di tradurlo in Italiano. Fra le prove del tradimento vi è l'inimicizia degli Italiani contro Ottone, e che il Sr Lombardo lo accusò come tale in un suo articolo. Mai il Lombardo, neppure per sogno, come mi assicurò, asserì tale accusa contro Ottone, e di che valore sia l'inimicizia di qualche Italiano siete in caso di giudicarlo meglio di me. Da queste poche cose che vi dico conoscete tutto il contesto dell'articolo.

Ottone non s'ingeriva nella quistione delle Isole Ionie, anzi da qualche-

κατηγορεῖ δὲ τοὺς ἀντιοθωνικοὺς καὶ κυρίως τὴν Ἀγγλίαν, τὴν ὁποίαν θεωρεῖ αἰτίαν πολλῶν κακῶν καὶ ἀσκοῦσαν δολίαν πολιτικὴν. Εἰς τὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς κρίνει αὐστηρῶς τὴν ὑπὸ τοῦ Κουμανοῦδῃ ἐπιχειρηθεῖσαν μετὰ φρασιν τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν τῆς Σερβίας.

Ἴδου τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς :

« Γ. Τ[ερτσέτην]

Γ. Τερτσέτην
Βιβλιοθηκάριον Ἀθηνῶν
14 Δεκεμβρίου 1865¹

Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ κ. Russel ἀποτελεῖ τεκμήριον τοῦ γεγονότος, τὸ ὁποῖον ἤδη ἐκ τῶν πραγμάτων σαφῶς διαφαίνεται, ὅτι δηλαδὴ ἡ Ἀγγλία, φοβουμένη τὴν Ρωσίαν καὶ εἰς τὰς Ἰνδίας καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, γίνεται προστάτις τῶν Τούρκων ἐναντίον τῶν Χριστιανῶν καὶ ὅτι ἀπὸ τὰς

duno viene asserito aver egli detto, che le Isole Ionie sono addette a dominio cristiano, le nostre mire devono tendere alla liberazione di Provincie soggette a dominio non cristiano.

L'Imperatore d'Austria è sempre adirato contro Ottone per il riconoscimento che fece del Regno Italiano.

Di ciò si ha certezza a quanto sento.

Sono con tutto affetto

Il vostro

G. Terzetti

Renieri vi saluta caramente ; mi raccomandò di scrivervelo.

Avendo occasione di vedere il General Türr vi prego di dirgli i miei ossequj, e fategli nota la lettera del Russel.

Dicono che Ottone, essendo in Vienna prima del 1854, fu incoraggiato ai suoi progetti dall'arciduchessa Sofia e dall'Imperatore giovanissimo allora, ma poi conturbandosi l'orizzonte politico Europeo fu lasciato ai freschi. Questo però è certo, che Re Ottone nel 54 non affrettava il movimento, volendo chiarirsi meglio delle intenzioni della politica generale ; ma il movimento ebbe luogo eccitato da altri più impazienti.

Quanto vi scrivo, pesatelo, perchè io non ho fatto un articolo ma annotazioni, che mi avrebbero potuto servire, o non servire per farne un articolo ».

Ἐπὶ τῆς ἐπιστολῆς διεύθυνσις :

Signor Nicolò Tommaseo

Firenze

1. Τὸ κείμενον εἶναι τὸ πρόχειρον ἐπιστολῆς, τὴν ὁποίαν ὁ Θωμαζαῖος ἀπέστειλε πρὸς τὸν Τερτσέτην ὀλίγον μετὰ τὴν λήψιν τῆς τελευταίας ἐπιστολῆς του. Δέον νὰ ὑπογραμμισθῇ, ὅτι μετὰ τῶν καταλοίπων τοῦ Θωμαζαίου εὐρέθησαν τὰ πρόχειρα δύο μόνον ἐπιστολῶν, ἀναφερομένων εἰς ζητήματα μεγαλυτέρας σημασίας, ὥς τὸ τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Ἑλλάδος καὶ κατωτέρω τῆς συγκλήσεως οἰκουμενικῆς συνόδου. Φαίνεται λοιπόν, ὅτι μόνον εἰς τοιαύτας περιπτώσεις ὁ Δαλματικός φιλόλογος συνήθιζε νὰ συντάσῃ πρόχειρα, ἐνῶ κατὰ τὰς λοιπὰς περιπτώσεις ἔγραφεν ἀπ' εὐθείας καὶ ἀπέστειλε τὰς ἐπιστολάς του, ἄνευ προχείρου ἢ ἀντιγράφου.

Ἀθήνας μέχρι τῆς Καλκούττας διατρέχει ἐν ἡλεκτρικὸν καλῶδιον φόβων καὶ παγίδων. Οἱ Ἕλληνες τοῦ Φαναρίου μεταφέρουν εἰς Ἀθήνας τὴν Τουρκίαν μᾶλλον παρὰ τὸ Βυζάντιον· ὁ δὲ Ὅθων, ὁ Γερμανός, ἦτο περισσότερον ἐκείνων Ἕλλην. Ὁ βασιλεὺς Ὅθων, κατηγορηθεὶς εὐρύτατα ἐκ μέρους τῶν φιλελευθέρων ὡς τύραννος καὶ ὀπισθοδρομικός, ἐτιμωρήθη ὡς ἐπαναστάτης κατὰ τῆς δῆθεν φιλελευθέρας ἐκείνης τυραννίδος, ἣτις χρησιμοποιεῖ τὴν εἰρήνην ὡς ὄπλον διὰ πόλεμον καί, μὲ τὸ αἷμα τὸ χυθὲν εἰς τὸν πόλεμον, γράφει ἐπαισχύντους συνθήκας εἰρήνης.

Ἡ Ἑλλάς, εἰσακουσθέντων τῶν τολμηρῶν αὐτῆς πόθων, ἐτιμωρήθη, λαμβάνουσα ὡς δῶρον ἓνα νέον βασιλεῖα καὶ τὰς Ἰονίους Νήσους, ἐπαπλοῦν κόμβον, ὁ ὁποῖος περιπλέκεται μὲ τοὺς παλαιοὺς κόμβους, καὶ τὸν ὁποῖον ἡ σπάθη δὲν δύναται νὰ λύσῃ. Ἡ Ἑλλάς ἐτάφη ὅχι τόσον ὑπὸ τὰ ἴδια ἀρχαῖα αὐτῆς ἐρείπια, ὅσον ὑπὸ τὰ νέα, τὰ ὁποῖα ἐπ' αὐτῆς ἐγείρει ὁ ψευδὴς πολιτισμός. Ἡ πραγματικὴ Ἑλλάς εὐρίσκεται μέσα εἰς τὸν λαόν. Ὅ,τι σήμερον βλέπομεν εἰς τὰς Ἀθήνας δὲν εἶναι παρὰ ὑπολείμματα ἢ ἀποκόμματα ἢ δείγματα τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Γερμανίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ρωσίας. Τὸ ἰταλικὸν στοιχεῖον θὰ ἦτο τὸ ὀλιγώτερον διαβρωτικόν, ὅμως τοῦτο ἔχει τώρα μικροτέραν παρουσίαν ἐξ ὅλων. Ἡ μετάφρασις ἡ γενομένη ὑπὸ τοῦ Ἑλλήνος ἐκείνου τῶν σερβικῶν τραγουδιῶν μοῦ φαίνεται πολὺ ὀλιγώτερον σερβικὴ καὶ πολὺ ὀλιγώτερον ἑλληνικὴ, ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ταπεινὴν ἰδικήν μου προσπάθειαν¹.

Σὰς ἀναμένομεν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Τοὺς πολλοὺς μου χαιρετισμοὺς εἰς τὸν Ρενιέρην. Ἀγαπᾶτε τὸν εὐπειθέστατον

ῥΥμέτερον

Τ »².

1. Ὁ Θωμαζαῖος ἀναφέρεται εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Κουμανούδη μετάφρασιν σερβικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, περὶ τῆς ὁποίας ἐγένετο ἤδη λόγος ἀνωτέρω.

2. Παραθέτομεν τὸ κεῖμενον τοῦ ἰταλικοῦ πρωτοτύπου :

• G. T[erzetti].

Giorgio Terzetti
Bibliotecario d'Atene

14 dic. 65

La lettera del Signor Russel è documento di quel ch'è già chiaramente appariva da' fatti, cioè che Inghilterra, temendo la Russia e nelle Indie e in Costantinopoli, si fa protettrice de' Turchi contro i cristiani, e che da Atene a Calicut corre un filo elettrico di paure e di tranelli. I Greci del Fanari portano in Atene, più che Bisanzio, la Turchia ; e Ottone il Tedesco era più Greco di loro. Re Ottone, spacciato per tiranno e retrogrado da' liberali, fu punito come ribelle a quella tirannide liberalesca che fa della pace arma di guerra, e che col sangue sparso in guerra scrive trattati di pace vituperosi.

La Grecia fu punita coll'esaudire le incaute sue brame, col regalarle un nuovo Re e le isole Ionie, settemplice nodo che co' vecchi nodi s'avvolge, nè può la spada reciderlo. La Grecia è sepolta non tanto sotto le proprie rovine

* *

Ἡ δεκάτη πέμπτη ἐπιστολὴ ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Τερτσέτη ἐκ Ρώμης, τὴν 29ην Ἰανουαρίου 1867.

Ὁ Τερτσέτης ἀγγέλλει εἰς τὸν φίλον του, ὅτι εὐρίσκεται εἰς Ἰταλίαν, ἵνα ἐργασθῇ ὑπὲρ τῆς κρητικῆς ὑποθέσεως καὶ ζητεῖ συστατικὴν ἐπιστολὴν διὰ λόγιον ἱερωμένον, τοῦ ὁποῖου τὴν γνωριμίαν καὶ βοήθειαν ἐθεώρει χρήσιμον εἰς τὴν ἀποστολὴν του.

«Ρώμη, 29 Ἰανουαρίου 1867

Ἀγαπητὲ Θωμαζαῖο,

Εὐρίσκομαι εἰς Ρώμην καὶ κινεῖμαι ὅσον δύναμαι διὰ νὰ προωθήσω ἐπωφελῶς τὴν ὑπόθεσιν τῶν Κρητῶν¹.

Διὰ λόγους, τοὺς ὁποῖους θὰ σᾶς ἀναπτύξω, ὅταν θὰ ἔχω τὴν εὐτυχίαν νὰ σᾶς ἴδω, ἔχω ἀνάγκην μιᾶς ἐπιστολῆς ἀπλῆς συστάσεως διὰ τὸν πατέρα Curzi, λόγιον ἱεροκήρυκα εἰς Ρώμην². Ἐὰν σᾶς εἶναι εὐκολον νὰ μοῦ προμηθεύσετε τὴν σύστασιν ταύτην θὰ μὲ ὑποχρεώσετε πολὺ, ἐὰν ὅμως σᾶς δημιουργῇ τυχὸν ἐνόχλησιν ἢ βάρος ἢ παράκλησίς μου, μὴ ἀσχοληθῇτε μὲ αὐτήν, ὥς νὰ μὴ σᾶς εἶχον γράφει τίποτε.

Μέσω τοῦ νέου Πελεκάση ἐγνώρισα ἐδῶ τὸν ἄριστον ἱερέα Devit, φίλον σας. Διαβιάσατε τοὺς ἐγκαρδίους χαιρετισμούς μου εἰς τὴν οἰκογένειάν σας. Διατελῶ

Ἐμέτερος

Γ. Τερτσέτης »³.

antiche, quanto sotto le nuove che la civiltà falsa ammonta su lei. La Grecia vera è nel popolo; quel ch'ora si vede in Atene non è che anzi o ritagli o saggi di Turchia e di Germania, di Francia e di Russia. L'elemento Italiano sarebbe il men discrepante; e quello ora men di tutti ci ha parte. La versione da quel Greco fatta de'canti Serbici mi pare men Serbica e men Greca della povera mia.

V'aspettiamo in Italia. Salutatemi tanto il Renieri; e amate il vostro

Dev.

T. »

1. Ὁ Τερτσέτης εἶχε μεταβῇ εἰς Ρώμην τῷ 1866 καὶ παρέμεινε μέχρι τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1867, ἐλπίζων νὰ ἐπιτύχῃ τὴν συμπράξασιν τοῦ πάπα ὑπὲρ τῆς κρητικῆς ὑποθέσεως· αἱ ἐλπίδες του ὅμως διεψεύσθησαν ἐξ ὀλοκλήρου.

2. Σημαίνων λόγιος καὶ ἱερωμένος, διὰ τοῦ ὁποῖου, φαίνεται, ὅτι ὁ Θωμαζαῖος ἤλπιζε νὰ ἐπηρεάσῃ τὴν Ἀγίαν Ἐδραν.

3. Ἰδοὺ τὸ κείμενον τοῦ ἰταλικοῦ πρωτοτύπου :

« Roma 29 Gennaio 1867

Caro Tomaseo

Sono in Roma, e mi agito quanto posso per giovare alla causa dei Cre-tensi.

Per motivi che vi spiegherò, quando avrò il bene di vedervi avrei biso-

*
* *

Ἡ δεκάτη ἔκτη ἐπιστολὴ ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Τερτσέτη ἐκ Πίζης, τῇ 6ῃ Ὀκτωβρίου 1867, μετὰ τὸν γάμον του μετὰ τὴν Γαλλίδα Ἀδελαΐδα Ζερμέν.

Ὁ ποιητὴς πληροφορεῖ τὸν φίλον του, ὅτι ἀποστέλλει μεταφράσεις τινὰς ποιημάτων του, τὰς ὁποίας εἶχε κάμει ἡ λογία σύζυγός του καὶ τὸν παρακαλεῖ νὰ κρίνῃ μετ' ἐπιεικείας καὶ εὐμενείας τὰ ἔργα του, ἀφιερώνων εἰς αὐτά, ἂν τὸ κρίνῃ σκόπιμον, βραχεῖαν κριτικὴν εἰς ἐφημερίδα ἢ περιοδικὸν τῆς Φλωρεντίας.

Ἴδου τὸ κεῖμενον τῆς ἐλληνικῆς μεταφράσεως τῆς ἐπιστολῆς :

« Φίλτατέ μου κ. Θωμαζαῖο,

Ἡ κυρία Ἀδελαΐς¹ μοῦ συνιστᾷ θερμῶς νὰ στείλω ἀντίγραφον τῆς μεταφράσεώς της μερικῶν ποιημάτων μου εἰς σᾶς πρῶτα ἀπὸ οἰονδήποτε ἄλλον, καὶ ἐγὼ πολὺ εὐχαρίστως τὴν ὑπακούω. Αὕτη δὲν δύναται νὰ μοῦ παράσχῃ μεγαλυτέραν εὐχαρίστησιν ἀπὸ τὰ αἰσθηματά της αὐτὰ ἐκτιμήσεως καὶ σεβασμοῦ πρὸς σᾶς καί, δύναμαι νὰ σᾶς εἴπω, ἐν ταύτῳ καὶ εὐγνωμοσύνης, διὰ τὰ τόσα δείγματα καλωσύνης ποῦ μοῦ προσέφερεν ἡ φιλία σας. Τὰ προλεγόμενά σας εἰς τὸ δράμα τοῦ Σωκράτους² καὶ τὸ δράμα τὸ ἴδιον ἀπετέλεσαν μετὰ τὸ ὑπογεγραμμένου στοργικωτάτου φίλου σας καὶ τῆς μεταφραστρίας μου τὸν δεσμὸν τῆς ἱερᾶς καὶ ζωηρᾶς φιλίας μας.

Εἰς τὰ συνθέματά μου φοβοῦμαι, ὅτι θὰ ἔχητε νὰ προβάλητε πολλὰς ἀντιρροήσεις· θὰ μοῦ ἀποδώσετε ὅμως δικαιοσύνην, διαβλέποντες τὰς προσπαθείας μου νὰ ἐπανεέλθω εἰς τὴν φύσιν κλπ. κλπ.

Ἐὰν τυχὸν διαθέτετε ὀλίγας ὥρας σχολῆς καὶ ἐὰν ἡ ἐργασία μου καὶ

gno di una lettera di semplice raccomandazione per il padre Curzi, dotto predicatore di Roma. Se vi è facile di procurarmi questa raccomandazione mi farete cosa grata, ma se per avventura vi dà noia, o molestia la mia domanda non vi occupate, come se niente vi avessi scritto.

Ho fatto qui conoscenza per mezzo del giovane Pelecassi, dell'ottimo sacerdote Devit, vostro amico.

Salutatemi distintamente la vostra famiglia e sono

Il vostro
G. Terzetti ».

1. Πρόκειται περὶ τῆς Adélaïde Germain, Γαλλίδος λογίας, τὴν ὁποίαν ὁ Τερτσέτης ἐνυμφεύθη εἰς ἡλικίαν 67 ἐτῶν τὴν 17^{ην} Φεβρουαρίου 1867. Τῷ 1869 τὸ ζεύγος ἀπέκτησε τέκνον, τὸν Στυρίδωνα.

2. Πρόκειται περὶ τοῦ εἰς ἰταλικὴν γλῶσσαν γραφέντος δράματος τοῦ Τερτσέτη « Ὁ θάνατος τοῦ Σωκράτους » (La morte di Socrate), τὸ ὁποῖον ἐδημοσιεύθη, συνοδευόμενον μετὰ προλεγόμενα τοῦ Θωμαζαίου, τῷ 1866 (βλ. ἀνωτέρω).

ἢ μετάφρασις τὸ ἀξίζουσιν, χύσατε ὑπὲρ αὐτῶν κάποιαν σταγόνα ἐκ τῆς ἀδεκά-
στου μελάνης σας εἰς κάποιαν ἐφημερίδα¹ κλπ. κλπ. κλπ.

Ἀσπάζομαι μετ' ἀγάπης τὸν κ. Τυπάλδον² καὶ ὑποβάλλω τὰ σεβάσματά
μου εἰς τὴν οἰκογένειάν σας. Μετ' εὐγνωμοσύνης ὑποφαινοίμαι.

Ὑμέτερος
Γ. Τερτσέτης³.

Πῖζα 6 Ὀκτωβρίου
Πλατεῖα Ἀγ. Αἰκατερίνης ».

Καὶ ἡ ἐπομένη ἐπιστολὴ ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Τερτσέτη ἐκ Πίζης, ὀλίγας
ἡμέρας μετὰ τὴν ἀποστολὴν τῆς προηγουμένης καὶ ἀφοῦ ἐν τῷ μεταξύ εἶχε
λάβει ἀπάντησιν τοῦ Θωμαζαίου.

Ὁ Τερτσέτης ἀγγέλλει τὴν ἀποστολὴν βιβλίων ὥς καὶ ἄλλων δημοσιευ-
μάτων του μετὰ μεταφράσεως, παρέχει δὲ πληροφορίας δι' ἄλλα τινὰ ἔργα
του, διὰ τὰ ὅποια φαίνεται, ὅτι εἶχε ζητήσῃ εἰδήσεις ὁ Θωμαζαῖος. Ἐπα-
ναλαμβάνει ὅτι τὴν πρωτοβουλίαν τῆς μεταφράσεως εἰς τὴν γαλλικὴν εἶχεν

1. Ὁ Τερτσέτης ἐκφράζει πρὸς τὸν Θωμαζαῖον τὴν παράκλησιν νὰ δημοσιεύσῃ
κριτικὴν περὶ τῆς ὑπὸ τῆς συζύγου του Ἀδελαιδὸς μεταφράσεως εἰς γαλλικὴν τῶν
ποιημάτων του. Ὁ Δαλματὸς φίλος, ὥς θὰ ἴδωμεν, εἰσέηκουσε τὰς παρακλήσεις του.

2. Δηλ. τὸν Ἰούλιον Τυπάλδον, ὅστις, ὥς γνωστόν, διὰ λόγους ὑγείας, μετέβη
τῷ 1867 εἰς Ἰταλίαν, κατ' ἀρχάς μὲν εἰς Νεάπολιν, βραδύτερον δὲ εἰς Φλωρεντίαν,
ὅπου παρέμεινε μέχρι τοῦ 1881.

3. Ἰδοὺ τὸ κείμενον τοῦ ἰταλικοῦ πρωτοτύπου :
« Mio carissimo Signor Tomaseo

La Signora Adele mi raccomanda caldamente di mandarvi una copia
della sua traduzione di alcune mie poesie a voi prima di tutti, ed io molto
volentieri le obbedisco. Non può essa farmi cosa più grata di questo suo sen-
timento di stima e divozione per voi, posso dirvi eziandio di riconoscenza per
le tante prove di bontà offertemi dall'amicizia vostra. I vostri prolegomeni al
dramma di Socrate, e il dramma stesso furono tra il vostro affezionatissimo
qui sottoscritto e la mia *traduttrice* il nodo della nostra santa e viva amicizia.

Ne' miei componimenti troverete più cose a ridire, temo, ma almeno mi
renderete giustizia scorgendo i miei sforzi di far ritorno alla natura ec. ec. ec.

Se per caso vi avanzasse qualche ora oziosa e se pure il lavoro mio,
e la traduzione lo meritano versate su di essi qualche goccia del vostro
unguento incorruttibile in qualche giornale ec. ec. ec. ec.

Saluto caramente il Sr Tipaldo, e riverisco la vostra famiglia, e sono
il vostro riconoscente

G. Terzetti

Pisa 6 ottobre
25 Piazza Sta Caterina ».

ἡ σύζυγός του Ἀδελαΐς, ἣτις θὰ ἐθεώρει τιμὴν της, ἂν προσωπικότης τῆς ἀξίας καὶ φήμης τοῦ Θωμαζαίου ἀπεφάσιζε νὰ κάμῃ μνεῖαν τοῦ ὀνόματός της.

Ἴδου τὸ κείμενον τῆς ἑλληνικῆς μεταφράσεως τῆς ἐπιστολῆς :

« (Τὸ αὐτόγραφον ἐδωρήθη. Αὐτὸ εἶναι ἀντίγραφον).

Προσφιλέστατέ μου κ. Θωμαζαῖο,

Ἐλαβον τὴν ἀγαπητὴν ἐπιστολήν σας τῆς 13ης, καὶ σᾶς ἀποστέλλω δύο βιβλία, ἕκ τῶν ὁποίων τὸ ἓν περιέχει τὸ ἑλληνικὸν πρωτότυπον τῆς Κορίννης καὶ τοῦ Πινδάρου καὶ τοὺς Γάμους τοῦ Ἀλεξάνδρου¹, τὸ δὲ ἄλλο, ὑπὸ τὸν τίτλον ἡ Ἀπλὴ γλῶσσα², τὰ ἑλληνικὰ ποιήματα, μετὰ τῶν ὁποίων εὐρίσκονται τὰ μεταφρασθέντα ὑπὸ τῆς κ. Ἀδελαΐδος εἰς τὰς σελ. 9. 13. 15. 19. 25. 28. 29. 43. Τὰ ποιήματα τῶν σελίδων 7. 8. 31. 32. 33. 41. 59 δὲν εἶναι ἰδικά μου. Σᾶς ἐσωκλείω ἐπίσης δύο ἄλλα ποιήματα δημοσιευθέντα ὑπὸ τῆς Χρυσᾶλλιδος κατὰ τὸ 1865³, περιοδικοῦ, τὸ ὁποῖον δὲν ἐκδίδεται πλέον. Εἰς τὸ ἑλληνικὸν κείμενον τῆς Κορίννης καὶ τοῦ Πινδάρου ὑπάρχουν πολλὰ σχόλια ληφθέντα ἀπὸ ἀρχαίους συγγραφεῖς. Εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλιαρίου εὐρίσκονται ἐπίσης παρατηρήσεις τινὲς ἀναφερόμεναι εἰς τὸν δεκαπεντασύλλαβον στίχον. Τὴν ᾠδὴν εἰς τὸν Σίνα διὰ τὴν ἴδρυσιν τῆς Ἀκαδημίας δὲν τὴν ἔχω⁴. Τὴν ἐδημοσίευσα τότε εἰς λυτὰ φύλλα· εἶπον εἰς τὴν κ. Ἀδελαΐδα τὸ περιεχόμενον, καὶ ἐκείνη τὴν μετέφρασεν εἰς τὴν γαλλικὴν. Τὸ ἑλληνικὸν πρωτότυπον εἶναι εἰς σαπφικὸν μέτρον. Τὸ ἴδιον σᾶς

1. Ἀμφότερα τὰ ποιήματα ταῦτα τοῦ Τερτσέτη ἐτυπώθησαν εἰς φυλλάδιον, περιέχον καὶ ἄλλα ἔργα τοῦ ποιητοῦ, ὑπὸ τὸν τίτλον : « Λόγος τῆς 25ης Μαρτίου 1955. — Οἱ γάμοι τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. — Κορίννα καὶ Πίνδαρος. — Ἐκδίδονται ὑπὸ Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφῶς. Ἐν Ἀθήναις. Τύποις Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφῶς, 1856 », σχ. 8ον, σελ. 104.

2. « Ἀπλὴ Γλῶσσα. — Συλλογὴ ποιημάτων καὶ διηγήσεων. Ἐν Ἀθήναις. Τύποις Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφῶς, 1847 », σχ. 32ον, σελ. 5' + 103. Ὁ τόμος περιέχει ποιήματα καὶ πεζὰ τοῦ Τερτσέτη, ὡς καὶ ἐκλογὴν ἔργων ἄλλων συγγραφέων. Ἡ ἐκδοσις εἶναι ἀνώνυμος καὶ μόνον εἰς τὸ τέλος ἀναγράφονται τὰ ἀρχικά Γ. Τ.

3. Βλ. Χρυσᾶλλίς, τόμ. Γ', φύλλ. 49 τῆς 15ης Ἰανουαρίου 1865, σελ. 17 - 18 (δημοσιεύεται τὸ ποίημα Ὀνειρον) καὶ Χρυσᾶλλίς, τόμ. Γ', φύλλ. 50, τῆς 30ης Ἰανουαρίου 1865, σελ. 51 - 52 (δημοσιεύεται τὸ ποίημα Ἡ καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν (κατὰ μίμησιν τῶν τοῦ Τυρταίου) μὲ μόνον τὰ ἀρχικά Γ. Τ.).

4. Ἡ « Ὁδὴ εἰς τὴν Ἀκαδημίαν » ἐτυπώθη εἰς χωριστὸν φύλλον μετὰ γαλλικῆς ἐν πεζῷ μεταφράσεως, ὑπὸ τὸν τίτλον « Ὁδὴ εἰς τὴν πανήγυριν τῆς θεμελιώσεως τῆς Ἀκαδημίας τῆς ἀνεγειρομένης ἐν Ἀθήναις παρὰ τοῦ φιλογενοῦς κυρίου Σ. Σίνα. — Ode pour la ceremonie de la pose de fondements de l'Academie établie par M. le baron de Sina. A Athènes le 14 Août 1859. — Εἰς τὸ τέλος : Ἐν Ἀθήναις 2 Αὐγούστου 1859. Γ. Τερτσέτης, Ἀρχαιοφύλαξ τῆς Βουλῆς. — Ἐν τῇ ᾧ ὑπάρχει ἡ σημείωσις : « Τὸ μέτρον κατὰ τὸν ρυθμὸν τῆς ᾠδῆς « Ποικιλόθρον' ἀθάνατ' Ἀφροδίτα' » ».

λέγω καὶ διὰ τὸ ἄσμα « Ἡ πλήμυρα τοῦ Ἀλφειοῦ ». Δὲν ἐνδυμοῦμαι τοὺς στίχους. Ὁφείλω νὰ σᾶς εἶπω ὅτι ἡ μεταφράστρια μετέφρασεν ὀρισμένα σημεῖα ἑλευθέτως, καὶ τοῦτο, ἵνα προσαρμοσθῇ καλύτερον πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς γαλλικῆς γλώσσης.

Σᾶς παρακαλῶ, ὅταν τὰ βιβλία τὰ αὐτὰ δὲν θὰ σᾶς εἶναι πλέον χρήσιμα, νὰ μοῦ τὰ ἐπιστρέψετε. Ἡ κ. Ἀδελαῖς θεωρεῖ ὡς τὸν καλύτερον οἰωνὸν διὰ τὴν λογοτεχνικὴν τῆς ζωὴν (ἡ ζωὴ αὕτη ἀποτελεῖ τὸ ἰδεῶδες τῆς), ἂν τὸ ὄνομά τῆς θεωρηθῇ ἄξιον νὰ ἀναφερθῇ ἐκ μέρους ἀνδρὸς τοσαύτης φήμης καὶ ὡς πρὸς τὴν σοφίαν καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀρετὴν¹.

Διατελῶ μετὰ πάσης ἀγάπης

Ὑμέτερος

Τερτσέτης².

Πίζα, 14 Ὀκτωβρίου 1867

1. Ὁ Θωμαζαῖος ἐδημοσίευσε σχετικὸν ἄρθρον, ὡς ὁ ἴδιος μᾶς πληροφορεῖ εἰς τὴν ἐπιστολὴν του τῆς 13ης Ἰανουαρίου 1868.

2. Ἰδοὺ τὸ κείμενον τοῦ ἰταλικοῦ πρωτοτύπου :

« (Donato l'autografo :
questa è la copia)

Mio carissimo Sig. Tommaseo

Ho ricevuto la cara vostra del 13, e vi mando due libretti, l'uno contenente l'originale greco di Corinna e Pindaro, e le Nozze d'Alessandro, l'altro intitolato Ἡ ἀπλὴ γλῶσσα, le canzoni greche, tra le quali sono le tradotte dalla Sig. Adelaide pag. 9. 13. 15. 19. 25. 28. 29. 43. Le canzoni pag. 7. 8. 31. 32. 33. 41. 59 non sono mie. V'includo anche due altre canzoni pubblicate dalla Crissalide del 1865, giornale periodico che non si pubblica più. Nel greco di Corinna e Pindaro sono più note, tolte da scrittori antichi. Alla fine del libretto sono pure alcune considerazioni sul verso di quindici sillabe. L'ode a Sina per la fondazione dell'Accademia, non l'ho ; la stampai allora in fogli volanti ; dissi alla Sig. Adele il senso, e la fece in francese. L'originale greco è in metro Saffico. Lo stesso vi dico della Canzone *Lo straripamento dell'Alfeo*. Non mi ricordo dei versi. Devo dirvi che la traduttrice prese alcune libertà traducendo per conformarsi meglio allo spirito della lingua francese.

Vi prego quando questi libretti non vi serviranno più, di rimandarmeli. La Sig. Adele considera come il più felice augurio della sua vita letteraria (questa vita è il suo ideale), se il suo nome può meritare di essere menzionato da un uomo di fama così insigne per sapienza e per virtù. Sono con tutto affetto

Pisa 14 8bre 1867

C[opi]a Il vostro Terzetti ».

Ἀκολουθεῖ τὸ κατωτέρω σύντομον βιογραφικὸν σημείωμα περὶ τοῦ ποιητοῦ :

« Giorgio Terzetti, di Zante, scolaro di Giuseppe Barbieri in Padova, Segretario del General Church nella guerra di Grecia, familiare di parecchi tra i più illustri de' Greci combattenti, uomo mite, giudice coraggioso, autore di versi e di prose nella lingua greca vivente, non senza sentore degli spiriti antichi ; autore d'un dramma italiano : La morte di Socrate. Una pia Sa-

Τὸ πρωτότυπον τῆς ἀνωτέρω ἐπιστολῆς ἐδωρήθη ὑπὸ τοῦ Θωμαζαίου, τὸ δὲ σφῳζόμενον χειρόγραφον, ὡς μᾶς πληροφοροεῖ σχετικὸν σημεῖωμα, εἶναι ἀντίγραφον.

Ἐπὶ τοῦ χειρογράφου ὁ Θωμαζαῖος προσέθηκεν, εἰς ἰταλικήν, σύντομον βιογραφικὸν σημεῖωμα, τοῦ ὁποῦ παραθέτομεν ἑλληνικὴν μετάφρασιν :

«Ὁ Γεώργιος Τερτσέτης, ἐκ Ζακύνθου, μαθητὴς τοῦ Giuseppe Barbieri εἰς Πάδουαν, γραμματεὺς τοῦ στρατηγοῦ Church κατὰ τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα, φίλος πολλῶν διακεκριμένων Ἑλλήνων ἀγωνιστῶν, ἀνὴρ ἤρεμος, θαρραλέος δικαστὴς, συγγραφεὺς ποιημάτων καὶ πεζογραφημάτων εἰς δημῶδη ἑλληνικήν, μὴ ἐστερημένος ἐπιδράσεως τῶν ἀρχαίων· συγγραφεὺς τοῦ ἰταλικοῦ δράματος «Ὁ θάνατος τοῦ Σωκράτους». Μία εὐλαβὴς γυνὴ ἐκ Σαβοΐας, ἣτις τὸν εἶχε γνωρίσει εἰς Ἀθήνας, τὸν ὑπανδρεύθη εἰς Ρώμην, γέροντα πλέον, ἐκτιμῶσα τὸ πνεῦμά του. Ἡ παροῦσα ἐπιστολὴ ἐστάλη ἐκ Πίζης »¹.

*
*
*

Καὶ ἡ ἐπομένη ἐπιστολὴ ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Τερτσέτη ἐκ Πίζης, μετὰ τὴν λῆψιν ἀπολεσθείσης ἐπιστολῆς τοῦ Θωμαζαίου, ὅστις, ὡς φαίνεται, εἶχε κάμει ὀρισμένας παρατηρήσεις διὰ τὰ ἔργα, τὰ ὅποια τοῦ εἶχεν ἀποστείλει ὁ ποιητής.

Ὁ Τερτσέτης ἐκφράζει τὴν εὐγνωμοσύνην του διὰ τὰς παρατηρήσεις ταύτας, προσθέτων ὅτι αὐταὶ θὰ εἶναι πάντοτε εὐπρόσδεκτοι, ἀνεξαρτήτως τοῦ ἂν ἀποτελοῦν ἐπαίνους ἢ κατακρίσεις. Ἐν συνεχείᾳ, ἀπαντῶν προφανῶς εἰς σχετικὴν ἐρώτησιν τοῦ Θωμαζαίου, τὸν πληροφοροεῖ ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ μεγάλου πυρπολητοῦ Κανάρη ἦτο Κωνσταντῖνος, ἐνῶ Γεώργιος ἦτο τὸ ὄνομα τοῦ ἀδελφοῦ του.

Ἴδου τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς ἐν μεταφράσει :

« Προσφιλέστατε κ. Θωμαζαῖο,

Ἀνέγγων. Οἱ λόγοί σας, εἴτε ἦσαν κατηγορία εἴτε ἔπαινος, θὰ ἦσαν ἐξ ἴσου εὐπρόσδεκτοι· τὸ χέρι σας, καὶ πληττον ἀκόμη, θὰ ὠφελοῦσεν. Ἐν τῇ πραγματικότητι ὅμως οἱ λόγοι εἶναι τοιοῦτοι, ὥστε νὰ ἐμπνέουν εἰς ἐμὲ καὶ εἰς τὴν κ. Ἀδελαΐδα τὴν βαθυτέραν εὐγνωμοσύνην. Αὕτη σᾶς εὐχαριστεῖ καὶ σᾶς ἐκφράζει τὸν ἐγκάρδιον σεβασμὸν της.

Τὰ ἰδιωτικὰ πράγματα, ὅπως ἀναφέρονται, ἔχουν καλῶς.

voiarda, che lo conobbe in Atene, si sposò in Roma a lui vecchio per riverenza all'ingegno: questa lettera è data da Pisa ».

1. Ἀνάλογον σημεῖωμα περὶ τοῦ Τερτσέτη ὁ Θωμαζαῖος εἶχε δημοσιεύσει ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ εἰς τὸ Il Mondo Illustrato δημοσιευθέντος ἀρθροῦ του τὴν 16^{ην} Μαρτίου 1861 (βλ. ἀνωτέρω).

Τὸ κατ' ἐμὲ σᾶς εἶμαι ἀκόμη περισσότερον εὐγνώμων, διότι συνηνώ-
σατε τὸ ὄνομά μου μὲ ἐκεῖνο τοῦ κ. Ἰουλίου¹, ὑπηρεταὶ ὅπως εἶμεθα τοῦ
αὐτοῦ Ναοῦ.

Μετ' ἀγάπης
Ὁ ὑμέτερος
Τερτσέτης.

Πῖζα 11 Νοεμβρίου

Σημ. Τὸ βαπτιστικὸν ὄνομα τοῦ Κανάρη εἶναι Κωνσταντῖνος. Γεώρ-
γιος ἦτο ὁ ἀδελφός του.

Ἡ κ. Ἀδελαῖς ἐπιθυμεῖ νὰ σᾶς γράψῃ ἰδιοχείρως² δύο γραμμάς »³.

* * *

Ἀκολουθεῖ τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς τῆς Ἀδελαῖδος, ἣτις ἐκφράζει
τὰς εὐχαριστίας της διὰ τὰς ἀφορώσας εἰς τὰς μεταφράσεις της εὐμενεῖς
κρίσεις τοῦ Θωμαζαίου.

Ἴδου τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς ἐν τῷ γαλλικῷ πρωτοτύπῳ:

« Monsieur,

Je ne saurais vous exprimer la joie, que j'éprouve du jugement
favorable que vous daignez porter sur moi et sur ma traduction. Quoi
de plus désirable que la bonne opinion d'un homme, qui joint à la vertu
la plus pure le goût le plus exquis!

Si ce petit travail a dû me coûter quelque peine, comme il vous
plaît de l'observer vous même, j'ai me récompense au delà de tout ce
que j'aurai osé espérer, dans les bonnes paroles dont vous voulez bien
m'honorer.

1. Δηλ. τοῦ Ἰουλίου Τυπάλδου.

2. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν ἔχει συναφθῇ καὶ ἐπιστολὴ τῆς Ἀδελαῖδος, εἰς γαλλικὴν,
τὴν ὅποιαν δημοσιεύομεν κατωτέρω.

3. Παραθέτομεν τὸ ἰταλικὸν πρωτότυπον:

« Carissimo Signor Tomaseo

Ho letto. Le vostre parole fossero biasimo o lode sarebbero ugualmente
accette, la vostra mano percorrendo sanerebbe, ma in vero sono tali da ispi-
rare a me ed alla Signora Adelaide la più profonda riconoscenza; essa vi
ringrazia e vi è devota di cuore.

Le cose private come sono riferite, va bene.

Io viemaggiormente vi sono grato per aver unito il mio nome a quello
del Signor Giulio sacristani come siamo della stessa Chiesa.

Con affetto

Il vostro Terzetti

Pisa 11 Novembre 67

N. B. Il nome battesimale di Canaris è Costantino; Giorgio era suo fratello.
La Signora Adelaide vuole scrivervi due linee essa stessa ».

En me recommandant toujours à votre bienveillance, je suis
Monsieur avec le plus profond respect.

Votre très humble servante
Adélaïde Terzetti

Pise 11 9bre 1867 ».

*
*
*

Ἡ ἐπομένη ἐπιστολὴ εἶναι ἡ τελευταία, τὴν ὁποίαν ὁ Τερτσέτης ἀπε-
στείλε πρὸς τὸν φίλον του ἐκ Πίζης, ἐνῷ προητοιμάζετο νὰ ἀναχωρήσῃ
δι' Ἀθήνας, μέσῳ Βολωνίας καὶ Ἀγκῶνος.

Ἀγγέλλει τὴν ἀποστολὴν τοῦ λόγου του « Περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς »,
παρακαλεῖ δὲ τὸν εἰς Φλωρεντίαν εὐρισκόμενον Ἰούλιον Τυπάλδον νὰ ἀνα-
γνώσῃ εἰς τὸν φίλον του, ὅστις εἶχε πλέον ἀπολέσει σχεδὸν τὴν ὄρασίν του,
τὰ κυριώτερα σημεῖα. Ἐπαναλαμβάνει τέλος τὴν διαβεβαίωσιν τοῦ σεβασμοῦ
τῆς συζύγου του πρὸς τὸν μέγαν Δαλματὸν φιλέλληνα.

Ἰδοὺ τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς ἐν μεταφράσει :

« Προσφιλέστατε κ. Θωμαζαῖο,

Ἀναχωρῶ ἀπόψε εἰς Βολωνίαν, Ἀγκῶνα καὶ Ἀθήνας. Σᾶς στέλλω
ταχυδρομικῶς τὸν λόγον μου « Περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς »¹, τὸν ὁποῖον
παρακαλῶ τὸν κ. Τυπάλδον² νὰ σᾶς διαβάσῃ εἰς ὥρας σχολῆς. Ἐλπίζω νὰ
εἶμαι πάντοτε ἄξιος τῆς φιλίας σας.

Πρὸ ἡμερῶν σᾶς ἐπέστρεψα τὸ εὐνοϊκὸν χειρόγραφόν σας.

Ἡ κ. Ἀδελαῖς σᾶς ἐκφράζει ἐν σεβασμὸν της.

Ὑποφαίνομαι μετὰ πάσης ἀγάπης

Πίζα, 25 Νοεμβρίου 1867

Ὁ ὑμέτερος

Γ. Τερτσέτης »³.

1. Τὸ ἔργον ἐξεδόθη ὑπὸ τὸν τίτλον : « Λόγος περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, ἐκφω-
νηθεὶς τῇ 19ῃ Δεκεμβρίου 1865 ἐν τῷ Βαρβακίῳ ὑπὸ Γ. Τερτσέτη. Ἀθήνησι. Ἐκ
τοῦ τυπογραφείου τῆς Χρυσολίδος, 1865 », σχ. 8^{ον}, σελ. 16.

2. Ἐννοεῖται ὁ Ἰούλιος Τυπάλδος.

3. Παραθέτομεν τὸ ἰταλικὸν πρωτότυπον :

« Carissimo Signor Tommaseo

Parto questa sera per Bologna - Ancona, e Atene. Vi mando per la posta
il mio discorso dell'Immortalità dell'anima, che in qualche vostra ora di ozio,
prego il Sr Tipaldo di leggermi. Confido di meritarmi sempre la vostra amicizia.

Vi rimandai giorni fa il vostro benevolo manoscritto.

La Signora Adelaide vi riverisce.

Io sono con tutto affetto.

Pisa 25 novembre 1867.

Il vostro
G. Terzetti ».

*
*
*

Ἡ ἐπομένη ἐπιστολὴ ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Τερτσέτη τὴν 20ὴν Δεκεμβρίου 1867, μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν του εἰς τὰς Ἀθήνας.

Ὁ ποιητὴς ἀποστέλλει πρὸς τὸν Θωμαζαῖον ἄρθρον τοῦ φίλου του Ν. Νάζου, ὅστις ὑπεστήριξεν ἐν αὐτῷ τὴν ἀνάγκην νὰ λυθῇ τὸ ζήτημα τῆς χριστιανικῆς διαιρέσεως. Πρὸς τοῦτο ἐπρότεινεν, ὅπως συγκληθῇ οἰκουμενικὴ σύνοδος πασῶν τῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν, ἡ ὁποία νὰ προβῇ εἰς τὴν ἑνωσιν καὶ ὁρίσῃ ὡς ἀνωτάτην ἔδραν, οὐχὶ πλέον τὸ Βατικανόν, ἀλλὰ τὴν ἱερὰν πόλιν τῆς Ἱερουσαλὴμ. Ὁ ἀρθρογράφος ἐφρόνει ὅτι τοιαύτη λύσις θὰ ἦτο εὐπρόσδεκτος ἀπὸ τοὺς καθολικούς, διότι οὕτω θὰ ἐτίθετο τέρμα εἰς τὰς μεταξὺ Βατικανοῦ καὶ Ἰταλικοῦ Κράτους διενέξεις, αἵτινες, ὡς γνωστόν, κατέληξαν βραδύτερον εἰς τὴν κατάληψιν τῆς Ρώμης ὑπὸ τοῦ Γαριβάλδη. Ὁ Τερτσέτης σπεύδει νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἐνδιάμεσον πρόσωπον καὶ νὰ ἀποστείλῃ τὸ ἄρθρον εἰς τὸν Θωμαζαῖον κατὰ παράκλησιν τοῦ Νάζου.

Ἡ ἐπιστολή, ἐν μεταφράσει, ἔχει ὡς ἑξῆς :

« Προσφιλέστατε κ. Θωμαζαῖο,

Ὁ κ. Ν. Νάζος, Τήνιος, ἄνθρωπος σπανίας καλωσύνης, ἔγραψεν ἄρθρον, τὸ ὁποῖον ἐπιθυμεῖ νὰ σᾶς ἀποσταλῇ. Τὸ περιεχόμενον μαρτυρεῖ περὶ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀγαθοῦ Τηνίου. Τὸ αἷμα ποὺ ἐχύθη εἰς Monte Rotondo¹ λυπεῖ, καταπιέζει τὴν εὐαισθησίαν του. Ὅθεν ἐπιθυμεῖ νὰ εὔρῃ κάποιαν λύσιν τοῦ ἰταλο-ρωμαϊκοῦ θέματος. Ἐλπίζει, πιστεύει νὰ τὴν εὔρῃ εἰς τὴν σύγκλησιν οἰκουμενικῆς συνόδου ὅλων τῶν χριστιανικῶν κοινοτήτων. Ἡ σύνοδος αὕτη θὰ ὥριζεν ὡς ὑπάτην ἔδραν τῆς ὑπάτης ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας τὴν ἁγίαν πόλιν τῆς Ἱερουσαλὴμ, κοινὴν καὶ ἀδιάρητον πατρίδα τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὁ Ἅγιος Πέτρος θὰ ἄφινεν εὐχαρίστως τὰ λαμπρὰ μέγαλα τῆς Ρώμης διὰ τοὺς πτωχοὺς τόπους, τοὺς ἐμποτισθέντας μὲ τὸ αἷμα τοῦ θείου Διδασκάλου. Ἡ Ρώμη² θὰ καθίστατο ἡ πρωτεύουσα τοῦ Ἰταλικοῦ Βασιλείου, ἡ θρησκευτικὴ δὲ καὶ ἡ πολιτικὴ ὁμόνοια θὰ ἐκυριάρχει μεταξὺ τῶν χριστιανικῶν ἐθνῶν τοῦ κόσμου. Ὁ κ. Νάζος εἶναι φίλτατός μου. Θέλει τὸ ἄρθρον του νὰ φθάσῃ εἰς χεῖράς σας μέσῳ ἐμοῦ ἐγὼ δὲ προσφέρομαι εὐχαρίστως νὰ χρησιμεύσω ὡς σύνδεσμος.

1. Ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐν ἔτει 1867 παρὰ τὴν τοποθεσίαν ταύτην μάχην τῶν παπικῶν δυνάμεων καὶ τῶν ἐθελοντῶν τοῦ Γαριβάλδη, οἵτινες ἀπέβλεπον εἰς τὴν κατάληψιν τῆς Ρώμης καὶ τὴν κατάλυσιν τοῦ παπικοῦ κράτους. Ἡ σύγκρουσις, καί-τοι ἐσπερείτο ἐνυπέρτατος στρατιωτικῆς σημασίας, ἔσχε τεραστίαν πολιτικὴν ἀπήχησιν.

2. Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ἀναγράφεται Italia προφανῶς ἐξ ἁβλεψίας ἀντὶ Roma.

Ἡ κ. Ἀδελαῖς σᾶς ἐκφράζει τὸν σεβασμὸν τῆς. Εὐχόμενος εὐτυχὲς τὸ νέον ἔτος, διατελῶ.

Ἀθῆναι, 20 Δεκεμβρίου (π.ῆ.) 1867

Ὁ ὑμέτερος
Τερτσέτης »¹.

* *

Τὸ ἐπόμενον χειρόγραφον εἶναι τὸ πρόχειρον ἐπιστολῆς τοῦ Θωμαζαίου πρὸς τὸν Τερτσέτην, ὀλίγον μετὰ τὴν λήψιν τῆς προηγουμένης ἐπιστολῆς αὐτοῦ.

Ὁ Θωμαζαῖος, τοῦ ὁποίου ἦτο γνωστὴ ἡ θεοσέβεια καὶ ἡ πλήρης ἀφοσίωσις πρὸς τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸν πάπαν, εἰς ὕψος μᾶλλον αὐστηρόν, κατακρίνει ἐν πρώτοις τὴν ἐφημερίδα, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε δημοσιευθῇ τὸ ἄρθρον τοῦ Νάζου δι' ἀντικαθολικά αἰσθήματα καὶ ἀπρεπῆ ἀρθρογραφίαν κατὰ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ρώμης. Ἐν συνεχείᾳ ἀντικρούει τὴν πρότασιν περὶ συγκλήσεως οἰκουμενικῆς συνόδου καὶ μεταφορᾶς τοῦ κέντρου τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς Ἱερουσαλὴμ, διότι ὑποθάλλει κίνητρα καθαρῶς πολιτικά, φρονεῖ δὲ ὅτι ἡ πολιτικὴ, ἰδίᾳ τῆς Ρωσίας, ζητεῖ ὑπόυλως καὶ δολίως νὰ ὑποσκάψῃ τὸν καθολικισμὸν καὶ τὸ παπικὸν γόητρον.

Πληροφορεῖ ἐπίσης τὸν Τερτσέτην, ὅτι τὸ περὶ τῆς μεταφράσεως τῆς κ. Ἀδελαιῖδος ἄρθρον του θὰ δημοσιευθῇ προσεχῶς.

Τὸ δοκίμιον τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Θωμαζαίου ἔχει ἐν μεταφράσει ὡς ἐξῆς :

1. Ἰδοὺ τὸ ἰταλικὸν πρωτότυπον τῆς ἐπιστολῆς :

« Carissimo Signor Tomaseo

Il Signor N. Nasos di Tino, persona di rara bontà di cuore, è autore di un articolo, che ama vi sia spedito. Il contenuto fa fede dell'animo del benevolo Tinioto. Il sangue sparso a Monte Rotondo afflige, offende la di lui sensibilità, aspira quindi a trovare una soluzione al tema Italo - Romano ; spera, crede trovarla nella convocazione di un concilio ecumenico di tutte le comunità Cristiane. Questo concilio decreterebbe qual sede suprema del supremo potere ecclesiastico la Santa Città di Gerusalemme, patria comune, indivisa del Cristianesimo. S. Pietro lascierebbe volentieri i splendidi palagi di Roma per i poveri luoghi inaffiati del sangue del suo divino Maestro. Italia sarebbe la capitale del Regno Italico, e la concordia religiosa e civica regnerebbe tra le nazioni Cristiane del mondo. Il Signor Naso è mio amicissimo ; vuole che il suo articolo vi pervenga per mezzo mio ed io volentieri mi offro a servirgli qual *trait d'union*.

La Signora Adelaide vi riverisce distintamente. Augurandovi felice l'anno nuovo sono

Il vostro Terzetti

Atene 20 Decembre S.V. 1867 ».

Πρὸς τὸν Γεώργιον Τερτσέτην¹

13. '68

« Γ. Τ[ερτσέτην]

‘Ο κ. Νάξος (ἐφ’ ὅσον σεῖς τὸν θεωρεῖτε ἄξιον) πρέπει νὰ εἶναι τίμιος ἄνθρωπος, ἐγὼ δὲ πιστεύω εὐλικρινῇ καὶ σοβαρὰν τὴν πρότασίν του. Ἡ ἐφημερίς ὅμως, εἰς τὴν ὁποίαν τὴν δημοσιεύει, παρέχει ἀμέσως σκληρὰν διάψευσιν, μὲ τὸ νὰ ἐπιτρέπη τὴν δημοσίευσιν εἰς τὸ ἴδιον φύλλον τῆς ὕβρεων κατὰ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης, ὕβρεων, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν μίμησιν οὐχὶ ἀρκετὰ εὐγενῶν γαλλικῶν εἰρωνειῶν, μίμησιν οὐχὶ πολὺ ἀττικῇν. Ὅπως κατὰ τὸ 1847 ὁ στρατηγὸς Duranto ἤθελε νὰ δωρήσῃ εἰς τὸν πᾶπαν τὴν κυριαρχίαν ἐπὶ πολλῶν ἰταλικῶν νήσων, οὕτω μερικοὶ σκέπτονται τώρα νὰ ἐξορίσουν αὐτὸν τὸν ἴδιον πᾶπαν εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ διὰ νὰ ἀπαλλάξουν τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τὴν παρουσίαν του, πιστεύοντες ὅτι οὕτω θὰ ἀπομακρύνουν ὁλόκληρον τὴν καθολικὴν κοινωνίαν. Ἡ καθολικὴ ὅμως κοινωνία εἶναι περισσότερον σοβαρὰ παρ’ ὅ,τι νομίζουν μερικοί. Καὶ ἀφ’ ὅτου τὴν ἀποκαλοῦν μεγαλοφῶνως νεκράν, αὕτη εἶχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἴδῃ πίπτοντας νεκροὺς ὅχι ὀλίγους ἐκ τῶν φονέων τῆς. Ἀποτελοῦν ἐξ ἄλλου ὁμολογίαν σοβαροῦ φόβου αἱ ὕβρεις, τὰς ὁποίας κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ταύτης ἐπιρρίπτουν μετὰ προσποιητῆς περιφρονήσεως Ἀγγλοὶ καὶ Ρῶσοι, κατὰ δυστυχίαν σύμφωνοι μόνον εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο. Νομίζετε ὅμως ὅτι ἡ Ρωσία θὰ ἀπεδέχτο τὴν συμβουλὴν τοῦ κ. Νάξου, παρακαθημένη εἰς οἰκουμένην σύνδοκον μὲ διαθέσεις σεβασμοῦ πρὸς τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν; Λέγω ἡ Ρωσία, ἡ ὁποία ἐκ φόβου καὶ ἐκ μίσους πρὸς τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν (τὸ μῖσος εἶναι φόβος) θέλει μετὰ βαρβαρικῆς ἀμαθείας νὰ ἴδῃ ἀφαιρούμενον ἐκ τῆς Πολωνίας τὸ Γρηγοριανὸν ἡμερολόγιον καί, διὰ νὰ πλήξῃ τὸν πᾶπαν, τὰ βάζει μὲ τὸν ἥλιον καί, ὅπως οἱ ἄγριοι ἐκεῖνοι, τοῦ ἐξαπολύει βέλη; Ἡ οἰκουμένη συνδὸς δὲν θὰ ἦτο παρὰ πολιτικὸν συνέδριον, μᾶλλον ἀνόσιον καὶ μᾶλλον ἀνίσχυρον τῶν ὀχλοκρατικῶν συνεδρίων τῶν ὀχλοκρατῶν ἡγεμόνων, δεδομένου ὅτι δὲν εἶναι ὀλιγώτερον ὀχλοκρατικόν, διότι τάχα εἶναι ὀλίγοι οἱ ἡγεμόνες. Οὗτοι ζοῦν μὲ ὑπονοίας, τὴν δὲ ἀσθένειαν τῆς ὑπονοίας ἀποκαλοῦν δόγμα τῆς ἰσορροπίας· εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην αἱ συνήθεις ὑπόνοιαι θὰ ἐπεβάρυνον μὲ ὑπερβολικὸν καὶ οὐχὶ ἀδικαιολόγητον φόβον, διότι, προκειμένου περὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ περὶ τῶν καθολικῶν τῶν διεσπαρμένων εἰς τὰς πέντε Ἠπείρους τοῦ κόσμου, ἡ ἰσορροπία δὲν θὰ ἦτο πλέον εὐρωπαϊκὴ, ἀλλ’ ἀσιατικὴ καὶ λιβυκὴ καὶ μεξικανικὴ καὶ αὐστραλιανή, μαζὶ δὲ μὲ τὴν Αὐστραλίαν καὶ μὲ τὴν Αὐστρίαν θὰ ἔπρεπε νὰ ἀντεπροσωπεύοντο εἰς τὴν σύνδοκον καὶ αἱ φυλαὶ τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Κίνας. Ἐπειδὴ ὅμως ὅλα τὰ πράγματα τοῦ κόσμου προχωροῦν βαθμιαίως, ἐγὼ θὰ ἠὲχαριστοῦμην ἐπὶ τοῦ

1. Τὸ πρόχειρον τοῦτο ἔχει γραφῇ ἐπὶ φύλλον ἐπιστολῆς, ἀποσταλείσης πρὸς τὸν Θωμαζαῖον. Ἐν αὐτῷ ἀναγράφεται ἡ ἡμερομηνία 13 - '68, ἥτοι 13 Ἰανουαρίου 1868.

παρόντος, ἡ εὐρωπαϊκὴ ἰσορροπία νὰ καθίστατο ἀσιατικὴ, ὅπως καὶ ἡ Ρωσία, ἥτις, μ' ὅλον ὅτι εἶναι κατὰ κυριαρχίαν περισσότερον ἀσιατικὴ, προσπαθεῖ νὰ καταστῇ ὑπερβολικῶς εὐρωπαϊκὴ. Δὲν γνωρίζω, πράγματι, ἂν εἶναι ὑπερβολὴ ἡ εἰρωνεία τὸ ρητορικὸν σχῆμα, δυνάμει τοῦ ὁποίου ὁ Ἀλέξανδρος τῶν Ρωσιῶν, ὁ εὐλαβὴς παιδαγωγὸς τοῦ πολωνικοῦ ἔθνους, φωνάζει ἐναντίον τῆς βασιλείας τῶν παπῶν, ὡς δῆθεν βλαβερᾶς διὰ τὴν ἐλευθερίαν καὶ διὰ τὴν ἔνωσιν τοῦ ἰταλικοῦ ἔθνους. Δύναται ἴσως ἕνας πραγματικὸς καθολικὸς νὰ ἐπιθυμῇ, ὅπως οἱ πάπαι καταλύσουν τὴν βασιλείαν διὰ νὰ ὀρθωθοῦν μᾶλλον ὡς ποντίφηκες, ὁ ποντίφηξ ὅμως, ὅχι πλέον βασιλεὺς, δύναται νὰ παραμείνῃ καλῶς τόσον εἰς τὴν Ἰταλίαν ὅσον καὶ εἰς ἄλλην χώραν, ἡ δὲ Ἰταλία ἐκδικώουσα ἢ ἀφίνουσα αὐτὸν νὰ ἀναχωρήσῃ δὲν θὰ ἀπέκτα οὔτε δόξαν οὔτε εἰρήνην, ἂν δὲν ἡδύνατο δι' ἄλλων φαρμάκων νὰ θεραπεύσῃ τὰς ἐκουσίας αὐτῆς πληγὰς καὶ νὰ δικαιώσῃ τὰ ὀφέλη της. Μέχρις ὅτου αὕτη θὰ συμπολεμῇ μετὰ τῆς Αὐλῆς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης ἢ θὰ ἐπιτρέπῃ εἰς τοὺς ἀγροίκους καὶ εἰς τοὺς φαύλους, οἱ ὁποῖοι αὐτοκαλοῦνται ἐκδικηταὶ τῆς ἰταλικῆς τιμῆς, νὰ συγγέουν τὰ δύο πράγματα, θὰ αὐξάνῃ εἰς βάρος της τὴν αἰσχύνην καὶ τὰς θεομηνίας, οἱ δὲ ἰσχυροὶ καὶ τὰ ἔθνη, τὰ ὁποῖα πραγματικῶς ἢ ὑποκριτικῶς θὰ τὴν εὐνοήσουν, δὲν θὰ πράξουν ἄλλο, εἰμὴ νὰ αἰτιμάσουν αὐτὰ ἑαυτά. Ἡ μανία ὅμως αὐτῆς τῆς ὕλικῆς ἐνώσεως, ἥτις δὲν ἔχει παρασκευασθῇ ἀπὸ τὰς ἡθικὰς διαθέσεις καὶ ἥτις ἐξωθεῖ μερικὸς λαὸς τῆς Εὐρώπης νὰ συνενωθοῦν πολιτικῶς διὰ νὰ διαχωρισθοῦν ἴσως ὕστερον κατὰ τρόπον περισσότερον ἀγέρωχον καὶ νὰ ἐξοντωθοῦν κατὰ τρόπον σκληρότερον ἢ μανία αὐτῆ, ἡ ὁποία καταλαμβάνει τὸν κόμιτα Βίσμαρκ νὰ εἰσβάλῃ εἰς δουκᾶτα καὶ βασιλεία καὶ δημοκρατίας, ἐν ᾧ χρόνῳ ἡ πείνα, συνοδευομένη ἀπὸ τὴν ἀπελπισίαν καὶ τὸν θάνατον, εἰσβάλλει εἰς τὴν γηραιάν του Πρωσσίαν, ὥσει καλὸς οἰωνὸς τῆς εὐτυχίας, ἥτις ἀναμένει τὴν νέαν Πρωσσίαν ἢ μανία αὐτῆ ἀποτελεῖ ἐπίσης ἀπόδειξιν τῆς ἀκατανίκητου ἀνάγκης, ἵνα αἱ ἀνθρώπιναι ψυχαὶ αἰσθανθοῦν τὴν ἐσωτέραν καὶ πραγματικὴν, τὴν θρησκευτικὴν δηλαδὴ ἐνότητα. Οὐχὶ ἡνωμένη, ἀλλὰ πιεζομένη ἀπὸ τὴν τουρκικὴν τυραννίδα καὶ τὴν μακραίωνα ἄγνοιαν, ἡ Ἑλλάς, ἀργὰ ἢ σύντομα, θὰ αἰσθανθῇ τὴν σωτηρίαν ταύτην ἀνάγκην, χειραφετουμένη δὲ ἐκ τῆς σχολαστικότητος τῆς ἀπομιμήσεως τῶν ἀρχαίων καὶ ἐκ τῆς δουλικότητος τῶν νεωτέρων ἀπομιμήσεων, θὰ ἀποκτήσῃ ἀποστολὴν ἀξίαν τῆς ἀρχαίας αὐτῆς δόξης, ἐμπνεομένην ἀπὸ τὸ φῶς τῆς θεολογικῆς καὶ πεπολιτισμένης σοφίας, καὶ ἀπὸ τὴν θέρμην τῆς κοινωνικῆς καὶ καθολικῆς ἀγάπης.

Οἱ ἐκδότης τῆς ἐφημερίδος, ἡ ὁποία θὰ δημοσιεύσῃ τὸ μικρὸν ἄρθρον μου ἐπὶ τῆς μεταφράσεως τῆς κυρίας Ἀδελαΐδος¹, εὐρίσκονται τῶρα εἰς Παρι-

1. Πράγματι ἐν τῇ ἐπομένῃ ἐπιστολῇ ὁ Τερτσέτης πληροφορεῖ τὸν φίλον του, ὅτι ἔλαβε τὸ τεύχος τῆς ἐφημερίδος, ἐν τῷ ᾧ ὁποῖα καταχωρίζεται τὸ σχετικὸν ἄρθρον.

σίους, ἔξ οὗ ἡ ἀργοπορία. Τὸν Φεβρουάριον ὅμως θὰ δημοσιευθῇ καὶ θὰ τὸ λάβητε. Εὐχὰς δι' ἐκείνην καὶ διὰ σᾶς»¹.

* *

Ἡ εἰκοστὴ δευτέρα ἐπιστολὴ ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Τερτσέτη ἐξ Ἀθηνῶν, ὀλίγον μετὰ τὴν λήψιν τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Θωμαζαίου.

Ἀφοῦ πρῶτον ἐκφράσῃ τὰς εὐχαριστίας του διὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ μνημονευθέντος ἄρθρου τοῦ φίλου του περὶ τῶν κατ' ἐκλογὴν μεταφράσεων ὑπὸ τῆς Ἀδελαΐδος ποιημάτων αὐτοῦ, ὁ Τερτσέτης ἀναφέρεται εἰς τὰς ἀντιθέσεις καὶ τοὺς κομματικούς ἀνταγωνισμοὺς τῶν συμπατριωτῶν Ζακυνθίων κατὰ τὰς προσεχεῖς πολιτικὰς ἐκλογάς. Ἐν συνεχείᾳ, ἐπανερχόμενος εἰς τὸ ζήτημα τῆς συγκλήσεως οἰκουμενικῆς συνόδου, ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ τὰς ἀγνὰς καὶ εἰλικρινεῖς προθέσεις τοῦ Νάζου, ἀπαλλάσσαν αὐτὸν τῆς κατηγορίας δι' ἄσκησιν ἀντιπαδικῆς πολιτικῆς καὶ ὑστεροβούλους διαθέσεις.

1. Τὸ ἰταλικὸν κείμενον ἔχει ὡς ἑξῆς:

< A Giorgio Terzetti

13 - 68

G[iorgio] T[erzetti]

Deve il Signor Nasos essere (giacchè voi lo pregiate) uomo onesto; e io credo sincera e seria la proposta di lui: ma il giornale dov'egli la stampa, le da subito una dura mentita, lasciandosi nel medesimo foglio andare a scherni contro la Chiesa di Roma, scherni che sono una imitazione di non assai fini facezie francesi, imitazione non attica molto. Siccome nel 1847 il generale Durando voleva donare al papa il regno di parecchie isole italiane, così taluni intendono confinare esso papa in Gerusalemme per liberarne l'Europa, credendo così di trattar via la società cattolica tutta quanta. Ma la società cattolica è cosa alquanto seria che a certuni non paia; e da quando la gridano morta, ella ha avuto l'agio di veder cascare morti non pochi de'suoi uccisori. Sono altresì confessione di paura seria gli scherni che contro questa chiesa gettano con affettato disprezzo Inglesi e Russi, disgraziatamente concordi in quest'unica cosa. Ma credete voi che la Russia ubbidirebbe al consiglio del Signor Nasos, sedendo nel concilio ecumenico con intenzioni riverenti alla chiesa cattolica; la Russia, dico, che per paura e per odio della chiesa cattolica (l'odio è paura) vuole con barbarica ignoranza schiantato della Polonia il calendario gregoriano, e, per ferire il papa, se la piglia col sole, e, come que' selvaggi facevano, gli avventa saette? Il concilio ecumenico non sarebbe che un congresso politico, più profano e più impotente che i volgari congressi de' re volgari; giacchè non sono men volgo, per essere pochi i re. Costoro che campano di sospetto, e la malattia del sospetto chiamano dottrina dell'equilibrio, in questo caso gli ordinarii sospetti aggraverebbero con una straordinaria paura e non illegittima; giacchè trattandosi di Gerusalemme e de' cattolici sparsi per le cinque parti del mondo, l'equilibrio già più non sarebbe Europeo, ma Asiatico e Libico e Messicano ed Australico; e insieme coll'Australia e coll'Austria dovrebbero essere nel concilio

Ἡ ἐπιστολὴ ἔχει ὥς ἐξῆς, ἐν μεταφράσει :

2 Μαρτίου 1868 (ν.ῆ.)

« Προσφιλέστατέ μου Θωμαζαῖο,

Ἐλαβον τὸ τεῦχος μὲ τὸ ἄρθρον, τόσον δὲ ἐγὼ ὅσον καὶ ἡ κ. Ἀδελαῖς σὰς εἴμεθα βαθύτατα εὐγνώμονες¹.

Ἡ ἀγωνία, τὴν ὁποίαν μοῦ ἐγέννα ἡ σκέψις, ὅτι εἰς τὴν Ζάκυνθον θὰ ἐφρονεύοντο κατὰ τὰς προσεχεῖς ἐκλογάς, μοι ἐνέπνευσε τὴν ἐπιστολήν, τὴν ὁποίαν σὰς ἐσωκλείω, ἀφιερωμένην ὁλόκληρον εἰς τοὺς Ζακυνθίους καὶ μὲ θέματα Ζακύνθια. Ἐθεώρησα ἐπίσης, ὅτι μία φωνὴ χωρὶς κομματικὸν πνεῦμα θὰ ἠδύνατο κάπως νὰ ἀσκήσῃ εὐμενῇ ἐπίδρασιν.

rappresentate le tribù Africane e la China. Ma giacchè tutte le cose mondane vanno per gradi, io mi contenterei che per ora l'equilibrio Europeo diventi Asiatico, così come la Russia, di potentato ch'ella è più che Asiatico, tende a diventare iperbolicamente Europeo. Non so, invero, se sia iperbole o ironia la figura rettorica in virtù della quale Alessandro delle Russie, l'educatore pio della nazione Polacca, declama contro il regno de' papi siccome molesto alla libertà e all'unità della nazione Italiana. Può bene un cattolico schietto desiderare che i papi si disfacciano del regno per meglio edificarsi in pontefice, ma il pontefice non più re tanto bene può stare in Italia quanto in altro paese, e l'Italia dal cacciarlo o dal lasciarlo andar via non avrebbe nè gloria nè pace se non sapesse con altri rimedii sanare le volontarie sue piaghe e onestare i suoi vanti. Finch'essa combatterà con la corte insieme la chiesa di Roma, o permetterà agli ignoranti e a' mascalzoni che si gridano vendici dell'onore italiano confondere le due cose, moltiplicherà a se vergogne e calamità; e i potentati e le nazioni che davvero o per finta favoriranno lei, non faranno che disonorare sè stessi. Ma questa smania d'unità materiale, non preparata dalle morali disposizioni, che spinge alcuni popoli d'Europa a politicamente confondersi, per poi forse respingersi più fieramente e più crudelmente straziarsi; questa smania che invade il Conte di Bismarck a invadere ducati e regni e repubbliche, intanto che la fame traendo dietro a se la disperazione e la morte invade la sua vecchia Prussia felice augurio delle beatitudini che aspettano la Prussia novella; questa smania è una prova anch'essa dell'invitto bisogno che le anime umane sentono dell'intima e vera, cioè della religiosa unità. Non unita, ma compressa dalla tirannide Turca e dalla secolare ignoranza, la Grecia sentirà tosto o tardi questo salutare bisogno, e, emancipandosi dalla pedanteria dell'imitazione antica e dalla servilità delle imitazioni moderne, avrà un sacerdozio erede degno delle antiche sue glorie, con luce di teologica e civile sapienza, con fervore di sociale e cattolica carità.

Gli editori del giornale che deve stampare il mio scrittarello sulla versione della Signora Adélaide, stanno ora a Parigi, quindi il ritardo. Ma nel Febbraio uscirà, e voi l'avrete. Auguri a lei insieme e a voi ».

1. Ὁ Τερτσέτης ἀναφέρεται εἰς τὴν δημοσίευσιν ἐγκωμαστικῶ ἁρθροῦ τοῦ Θωμαζαίου περὶ μεταφράσεων τῆς σύζυγος του, τὴν ὁποίαν ὁ τελευταῖος εἶχεν ἀναγγεῖλει εἰς τὸ τέλος τῆς προηγουμένης ἐπιστολῆς του.

Ταχυδρομικῶς σᾶς στέλλω τὸ φύλλον, τὸ περιέχον τὸ παλαιὸν ἄρθρον τοῦ κ. Νάξου. Σᾶς τὸ στέλλω διὰ νὰ ἴδῃτε, ὅτι κατ' οὐδένα τρόπον εἰς τὸ φύλλον αὐτὸ γίνεται λόγος διὰ τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν καὶ διὰ νὰ ἀπαλλάξω τῆς κατηγορίας τὸν καημένον Νάξον. Ἴσως εἰς ἄλλο τι φύλλον τῆς ἐφημερίδος ὑπάρχουν οἱ ἀστεῖσμοι τοῦ ἀνοήτου συντάκτου.

Ὑποφαίνομαι μετὰ πάσης ἀγάπης

Ὑμέτερος
Τερτσέτης »¹.

* *

Ἡ ἐπομένη ἐπιστολὴ ἐγγράφη δύο μόνον ἡμέρας μετὰ τὴν ἀνωτέρω ἐπιστολὴν ὑπὸ τῆς Ἀδελφίδος Τερτσέτη, εἰς γαλλικὴν.

Ἡ νεαρὰ σύζυγος τοῦ Ζακυνθίου ποιητοῦ, ἀφοῦ ἐκφράσῃ μὲ τὴν σειρὰν τῆς τὴν εὐγνωμοσύνης τῆς διὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ ἁρθρου τοῦ Θωμαζαίου περὶ τῆς μεταφράσεως ποιημάτων τοῦ Τερτσέτη², περιγράφει τὴν εὐμενὴ ὑποδοχὴν, μὲ τὴν ὁποίαν ἐγένετο δεκτὴ εἰς Ἀθήνας, καὶ βεβαίῳ τὸν μεγάλον φιλέλληνα, ὅτι μοναδικὴ αἰτία τοῦ γάμου τῆς εἶναι ὁ θαυμασμὸς πρὸς τὸ ἔργον τοῦ συζύγου τῆς καὶ ἡ ἔνθερος ἐπιθυμία νὰ φανῇ χρήσιμος πρὸς ἄνδρα, τοῦ ὁποίου βαθύτατα ἐκτιμᾷ τὰς ἀρετὰς καὶ τὴν εὐρείαν μόρφωσιν. Τοιοῦτοτρόπως, ἔχομεν τώρα καὶ τὴν ἄμεσον μαρτυρίαν περὶ τῆς ἐλίκρινου ἐκτιμῆσεως καὶ ἀφοσιώσεως, τὴν ὁποίαν ἡ Ἀδελαῖς ἠσθάνετο

1. Παραθέτομεν τὸ ἰταλικὸν κείμενον :

« Atene 2 Marzo 1868 S.N.

Mio carissimo Tomaseo

Ho ricevuto il fascicolo coll'articolo, e tanto io che la Signora Adele vi siamo gratissimi.

L'ansia, che mi dava il sospetto che in Zante si ammazzassero nelle venture elezioni, mi ispirò la lettera che vi includo tutta all'indirizzo dei Zantiotti, e con argomenti Zacintj. Ho creduto pure, che una voce spoglia di spirito di parte poteva avere qualche influenza in bene.

Per la posta vi mando il foglio contenente l'articolo antico del Signor Naso; ve lo mando affinché vediate che in nessuna maniera si parla in quel foglio della Chiesa Cattolica, e per discolpare il povero Naso. Forse in qualche altro numero del giornale esistono le facezie dello stupido redattore.

Son con tutto affetto

Il vostro
Terzetti ».

2. Φαίνεται ὅτι ἡ Ἀδελαῖς ἐξηκολούθησε καὶ βραδύτερον νὰ ἀποστέλλῃ τὰ δημοσιεύματά τῆς πρὸς τὸν Θωμαζαῖον. Οὕτω ἐν τοῖς καταλοίποις τοῦ τελευταίου σφίγεται τεῦχος ὑπὸ τὸν τίτλον « Necrologie - Denis Beretta, Athènes, Imprimerie J. Cassandrás, 1869 », ἐν τῷ ὁποίῳ δημοσιεύεται νεκρολογία ὑπὸ τῆς Adélaïde Terzetti (σελ. 3 - 6).

πρὸς τὸν σύντροφον τῆς ζωῆς, καὶ περὶ τῆς ὁποίας μέχρι τοῦδε ὑπῆρχον μόνον ἔμμεσοι εἰδήσεις.

Ἡ ἐπιστολὴ ἔχει ὡς ἑξῆς :

« Monsieur,

J'ai reçu votre aimable lettre et le journal contenant l'article dont vous avez bien voulu m'honorer.

Je suis infiniment heureuse de votre bienveillance, Monsieur, à laquelle je ne cesserai pas de me recommander. Nous avons reçu un excellent accueil des Athéniens et bien que tout le monde ait su dès le lendemain de notre arrivé notre mariage à Rome, personne n'y a fait la moindre observation et tous les enfants baptisés par Mr Terzetti me reconnaissent avec plaisir pour leur marraine.

Ma petite traduction relauscée par l'article que vous avez eu la bonté d'écrire fait connaître le but de notre mariage. Je suis heureuse de pouvoir m'occuper uniquement d'études avec un homme dont l'instruction et les vertus maintiennent dans mon coeur une estime profonde et une amitié sans burnes.

Daigner agréer, Monsieur, l'hommage de mon respect et de ma reconnaissance, j'espère qu'un jour j'aurai le bonheur de vous exprimer de vive voix mes sentiments pour vous. Votre très humble servante.

Adélaïde Terzetti

Athènes le 20 Février - 4 Mars 1868 »¹.

*
*
*

Ἡ ἐπομένη ἐπιστολὴ ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Τερτσέτη ἐκ Ζακύνθου, τὴν 4^{ην} Αὐγούστου 1869.

Ὁ ποιητὴς ἐπωφελεῖται τὴν μετάβασιν τοῦ Π. Χιώτου εἰς Ἰταλίαν, ἵνα ἀποστείλῃ τοὺς χαιρετισμούς του εἰς τὸν παλαιὸν φίλον. Τὰ ἔτη ἔχουν παρέλθει καὶ ἀμφότεροι πλησιάζουν τὸ ἑβδομηκοστὸν ἔτος, διὰ τοῦτο ὁ Τερτσέτης εὐχεται νὰ τοὺς δοθῇ ἡ εὐκαιρία νὰ ἐπανιδωθοῦν εἰς αὐτὸν τὸν κόσμον, ἀκόμη δὲ καλύτερα ἂν καὶ εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὸν ἄλλον.

Ἐν συνεχείᾳ ἀναγγέλλει τὴν γέννησιν τοῦ υἱοῦ του — πρὸ δύο περιῶπου ἑβδομάδων — ὀνομασθέντος Σπυρίδωνος.

Ἴδου τὸ κεῖμενον :

« Ζάκυνθος 4 Αὐγούστου 1869

Σεβαστέ μου Θωμαζαῖο,

Ἐπωφελοῦμαι τὴν εὐκαιρίαν τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ καθηγητοῦ Χιώ-

1. Ἡ Ἀδελαῖς ἀναγράφει τὴν παλαιὰν καὶ νέαν ἡμερομηνίαν.

του¹, ἵνα σᾶς ἀποστείλω τὰς γραμμὰς ταύτας καὶ σᾶς διαβεβαιώσω ὅτι κατέ-
χομαι ὑπὸ ἰσχυροτάτης ἐπιθυμίας νὰ σᾶς ἐπανίδω πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς
μας ἀπὸ τὸν κόσμον τοῦτον. Ἐν ἑκῇ ὁ Θεὸς θέλῃ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν
κόσμον καὶ εἰς τὸν ἄλλον, τόσον τὸ καλύτερον.

Ἡ κυρία Ἀδελαῖς σᾶς χαιρετίζει μετ' εὐλαβείας· ἀπὸ δέκα ἑπτὰ ἡμε-
ρῶν εἶναι μήτηρ τέκνου, τὸ ὁποῖον ὠνομάσαμεν Σπυρίδωνα². Χαιρετίζω
μὲ ἀγάπην τὴν οἰκογένειάν σας καὶ εἶμαι

ὁ ἀφωσιωμένος

Χαιρετίζω τὸν Κον καὶ τὴν Καν Τυπάλδου³.

Γ. Τερτσέτης »⁴.

* *

Ἡ ἐπομένη ἐπιστολὴ ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Τερτσέτη ἐπίσης ἐκ Ζακύνθου,
μετὰ παρέλευσιν διετίας περίπου.

Ὁ Τερτσέτης βεβαιῶν ἐν πρώτοις τὸν φίλον του, ὅτι ἡ μακρὰ σιωπὴ
του δὲν ὀφείλεται εἰς λησμοσύνην· ἀντιθέτως ἡ σκέψις του στρέφεται ἐπα-
νεληγμένως πρὸς αὐτόν, ἐπωφελεῖται δὲ τὴν νέαν μετάβασιν τοῦ Π. Χιώτου
εἰς Ἱταλίαν, ἵνα ἀποστείλῃ τοὺς φιλικὸς χαιρετισμούς του. Ἀπαντῶν προ-
φανῶς εἰς ἐπιστολὴν τοῦ Θωμαζαίου, ὅπως καὶ ἡ Ἑλλὰς συμμετάσχη εἰς τὴν
ἀνέγειρσιν ἀνδριάντος πρὸς τιμὴν τοῦ Σαβαναρόλα, ὁ Τερτσέτης, κατόπιν
συνεννοήσεως καὶ μετὰ τοῦ Ρενιέρη, παρατηρεῖ ὅτι, κατὰ τὴν γνώμην του, δὲν
θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῇ τι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐν Ἀθήναις. Τέλος

1. Παναγιώτης Χιώτης (1814 - 1896) ὁ γνωστὸς ἱστορικὸς συγγραφεὺς, δικαίως
θεωρούμενος ὡς ὁ κατ' ἐξοχὴν ἱστοριογράφος τῆς Ἑπτανήσου. Διετέλεσε καθηγητὴς
τοῦ Λυκείου Ζακύνθου καὶ βραδύτερον ἐλληνοδιδάσκαλος καὶ ἑφορος τῆς δημοσίας
βιβλιοθήκης τῆς νήσου ταύτης. Κατὰ καιροὺς περιώδευσε τὴν Ἱταλίαν δι' ἐπιστη-
μονικοὺς σκοποὺς.

2. Ὁ Σπυρίδων Τερτσέτης, βραδύτερον προξενικὸς ὑπάλληλος, ἡγάγησε τὸ ἔργον
τοῦ πατρὸς του, τοῦ ὁποῦ ἐπεδίωξε νὰ ἐκδώσῃ τὰ Ἄπαντα, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ τὸ
ἐπιτύχῃ.

3. Ὑπονοεῖται ὁ Ἰούλιος Τυπάλδος καὶ ἡ σύζυγός του.

4. Παραθέτομεν τὸ ἰταλικὸν κείμενον τῆς ἐπιστολῆς:

« Zante 4 Agosto 1869

Mio rispettabilile Tomaseo

Profitto della partenza del Professor Sciotti per mandarvi queste linee
e dirvi che fortissimo è il mio desiderio di rivedervi prima della nostra par-
tita da questo mondo noto. Se poi in questo mondo e nell'altro Dio voglia !
meglio.

La Signora Adele distintamente vi riverisce e sono già diciassette giorni
che è madre di un bambino a cui abbiamo dato il nome di Spiridione. Saluto
caramente la vostra famiglia e sono vostro

devotissimo

Saluto il Sre e Sra Tipaldo.

G. Terzetti ».

πληροφορεῖ τὸν Θωμαζαῖον ὅτι ἡ σύζυγός του τὸν βοηθεῖ πάντοτε εἰς τὰς ἐργασίας του καὶ καθιστᾷ εὐχάριστον τὴν ζωὴν, ὅτι κάμνουν πολλά σχέδια διὰ τὸν μικρὸν Σπυρίδωνα καὶ ὅτι θὰ ἐθεώρουν μεγάλην εὐτυχίαν νὰ τὸν οδηγήσουν μίαν ἡμέραν εἰς Φλωρεντίαν, ἵνα ἀσπασθῇ τὴν χεῖρα τοῦ μεγάλου φίλου.

Γράφει ὁ Τερτσέτης :

« Μὴ νομίζετε, ἀγαπητέ μου Θωμαζαῖο, ὅτι ὀφείλεται εἰς ἀμέλειαν ἢ λησμοσύνην, ἂν δὲν σᾶς ἔγραψα ἀπὸ μακροῦ. Ἀντιθέτως, δύναμαι νὰ σᾶς βεβαιώσω, ὅτι ὀλίγαι εἶναι αἱ ἡμέραι, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ σκέψις μου δὲν στρέφεται πρὸς σᾶς μὲ ἀφοσίωσιν καὶ εὐγνώμονα ἀνάμνησιν. Ἄν δὲν σᾶς ἔγραψα, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν ἑλλειψιν ἀμέσου ἀφορμῆς. Τώρα ἐπωφελοῦμαι τὴν εὐκαιρίαν τοῦ φίλου καθηγητοῦ κυρίου Χιώτου¹ διὰ νὰ σᾶς γράψω τὰς γραμμὰς αὐτὰς πρὸς φιλικὸν χαιρετισμὸν ὑμῶν καὶ τῆς καλῆς οἰκογενείας σας.

Τὴν ἐπιστολὴν διὰ τὸ μνημεῖον τοῦ Σαβαναρόλα² τὴν ἔλαβον ἔν καὶ ἡμῖς ἔτος μετὰ τὴν ἡμερομηνίαν της, διότι, ἐν ἀγνοίᾳ μου, παρέμεινεν εἰς τὸ γραφεῖον ἀκτοπλοίας. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ θέμα τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ἐξήτησα τὴν γνώμην τοῦ Ρενιέρη³ καὶ ἐσκέφθημεν ὅτι οὐδὲν δυνάμεθα νὰ ἐπιτύχωμεν εἰς Ἀθήνας ἐπὶ τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ.

Ὁ φίλος Χιώτης θὰ σᾶς δώσῃ νέα μου, ἀλλὰ συνοψίζων ὅλα εἰς ἓνα, νομίζω ὅτι θὰ σᾶς εὐχαριστήσῃ νὰ σᾶς εἴπω, ὅτι ὅσα νῆχθήτε εἰς τὸ εὐνοϊκὸν ἄρθρον σας ἐπληθήτευσαν : ἡ σύντροφός μου καθιστᾷ εὐτυχῇ τὴν ὑπαρξίν μου, ἀπεκτήσαμεν τέκνον, ὀνόματι Σπυρίδων, κάμνομεν πολλά σχέδια διὰ τὴν μόρφωσίν του, τὸ δὲ προσφιλέστερον διὰ τὴν μητέρα του εἶναι νὰ τὸν οδηγήσῃ εἰς Φλωρεντίαν, νὰ σᾶς τὸ παρουσιάσῃ καὶ νὰ ἀσπασθῇ τὴν χεῖρά σας.

Διατελῶ μεθ' ὅλης τῆς ἀφοσιώσεώς μου.

Ὑμέτερος

Γ. Τερτσέτης⁴.

Ζάκυνθος 31 Ἰουλίου 1871 ».

1. Πρόκειται περὶ τοῦ Παναγιώτου Χιώτου, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ Τερτσέτης ἀπέστειλε καὶ τὴν προηγουμένην ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Θωμαζαῖον.

2. Ὁ Ἱερώνυμος Σαβοναρόλας (Savonarola, 1452 - 1498) ὑπῆρξε διάσημος ἱερωμένος καὶ ἱεροκλήρῳ ἐν Φλωρεντίᾳ, ὅστις, διὰ τὴν εὐρείαν αὐτοῦ μόρφωσιν καὶ τὸ αὐστηρὸν ἥθος, ἥσκησε τοιαύτην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν συγχρόνων του, ὥστε νὰ θεωρηθῇ « προφήτης ». Ταχθεὶς κατὰ τῆς διαφθορᾶς τῆς πολιτείας καὶ τῆς ἐκκλησίας, ἐπεχείρησε νὰ ἰδρύσῃ θεοκρατικὴν δημοκρατίαν. Διαβλήθεις ὑπὸ τῶν φραγκισκανῶν μοναχῶν ὡς αἰρετικός, ἀφωρίσθη ὑπὸ τοῦ πάπα, βραδύτερον δὲ κατεδικάσθη εἰς θάνατον, τὸν ὁποῖον ὑπέστη ἀπαγχονισθεὶς καὶ ριφθεὶς κατόπιν ἐπὶ τῆς πυρᾶς.

3. Ὑπονοεῖται ὁ Μάρκος Ρενιέρης, περὶ τοῦ ὁποίου ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω.

4. Ἰδοὺ τὸ ἰταλικὸν κείμενον :

« Non crediate, mio caro Tomaseo, che sia negligenza od oblio se non vi ho scritto da lungo tempo. Vi posso anzi assicurare, che rari sono i giorni

* *

Ἡ ἐπομένη ἐπιστολὴ ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Τερτσέτη ἐξ Ἀθηνῶν, κατὰ Μαῖον τοῦ 1872.

Ὁ Τερτσέτης πληροφορεῖ τὸν φίλον του ὅτι, ἅμα τῇ ἐπιστροφῇ του εἰς Ἀθήνας, εὐρέθη ἠναγκασμένος νὰ ἐτοιμάσῃ λόγον διὰ τὸ Πανεπιστήμιον, τοῦ ὁποίου θέλει ἀποστείλει ἀντίτυπον, εὐθὺς ὡς δημοσιευθῇ. Περαιτέρω εὐχαριστεῖ διὰ τὴν ἀποστολὴν τοῦ φύλλου τῆς « Σκηνῆς » τῆς Τεργέστης, περιέχοντος εὐμενέστατον ἄρθρον ὑπὲρ τοῦ δράματός του « Ὁ θάνατος τοῦ Σωκράτους ».

Ἴδου τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς :

« Ἀθῆναι, 26 Μαΐου 1872

Φίλτατε καὶ ἀγαπητότατε κ. Θωμαζαῖο,

Εὐθὺς ὡς ἔφθασα ἐδῶ, ἠναγκάσθην νὰ ἀσχοληθῶ, ἵνα παρασκευάσω δμυλίαν μου διὰ τὸ Πανεπιστήμιον, τὴν ὁποίαν ἀνέγνωσα τὴν παρελθοῦσαν Κυριακὴν, καί, ἂν δημοσιευθῇ, θὰ θεωρήσω τιμὴν μου νὰ σᾶς τὴν ἀποστείλω μὲ τὴν εὐχὴν νὰ τύχῃ τῆς ἐπιδοκίμασias σας.

Ἔλαβα τὸ φύλλον μιᾶς ἐφημερίδος τῆς Τεργέστης, τῆς « Scena », περιέχον εὐνοϊκώτατον ἄρθρον περὶ τοῦ δράματός μου¹· τὸ ὀνομά σας² μοῦ

ne' quali il mio pensiero non ricorra a voi con senso di affettuosa e riconoscenza rimembranza. Proviene la mia mancanza di scrivervi dal non avere determinata causa a ciò fare. Profitto ora dell'occasione dell'amico Signor Professor Chiotti onde scrivervi queste linee di caro saluto inverso voi e la vostra buona famiglia.

La lettera per il monumento Savonarola l'ho avuta un'anno e mezzo dopo la sua data; restò nell'ufficio della navigazione ellenica a mia insaputa. Circa l'oggetto di quella lettera mi sono consultato con Renieri, e abbiamo considerato nulla potersi ottenere in Atene per lo scopo desiderato.

L'amico Chiotti vi darà mie notizie, ma inchiudendo tutto in uno, credo farvi piacere col dirvi che quanto avete preconizzato nel vostro benevolo articolo si è avverato, la mia compagna mi rende cara l'esistenza, abbiamo già un figlio di nome Spiridione, facciamo più progetti per la sua educazione, il più favorito di sua madre è di condurlo in Firenze, presentarlo e baciarsi la mano.

Sono con tutto affetto

Zante 31 Luglio 1871.

Il vostro
G. Terzetti ».

1. Πρόκειται περὶ τοῦ δράματος τοῦ Τερτσέτη « Ὁ θάνατος τοῦ Σωκράτους ».

2. Ὡς γνωστόν, ὁ Θωμαζαῖος ἐδημοσίευσε προλεγόμενα εἰς τὸ δράμα τοῦ Τερτσέτη, γεγονός τὸ ὁποῖον συνετέλεσεν, ὥστε τὸ ἔργον νὰ κινήσῃ τὴν προσοχὴν τῶν συγχερόνων.

φέρει τύχην καὶ τιμὴν, καὶ σᾶς εὐχαριστῶ. Δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι ἡ ἐφημερίς μου ἐστάλη ἀπὸ σᾶς.

Ἔλαβα ἐπιστολὴν καὶ ἀπὸ τὸν Κον Καντού¹, εἰς τὸν ὁποῖον θὰ ἀπαντήσω.

Ἐποβάλλω τὰ σέβη μου πρὸς τὴν Καν σύζυγόν σας, φιλῶ τὰ προσφιλεῖ τέκνα σας, χαιρετίζω τὸν Κον Δομένικον καὶ διατελῶ μετ' ἀφοσιώσεως.

Ἐμέτερος
Τερτσέτης »².

*
* *

Ἡ τελευταία σφζομένη ἐπιστολὴ ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Τερτσέτη ἐξ Ἀθηνῶν, κατὰ μῆνα Νοέμβριον τοῦ 1873, ὅτε ἐπληροφορήθη τὸν θάνατον³ τῆς πιστῆς συζύγου καὶ προσφιλεστάτης συντροφου τῆς ζωῆς τοῦ Θωμαζαίου, τῆς Διαμάντως Παβέλλο - Ἀρτάλε⁴. Εἶναι γνωστὸν πόσον ἡ ταπεινῆς καταγωγῆς καὶ σχεδὸν ἀγράμματος χήρα ἐβοήθησε τὸν πολυπαθὴ Δαλματὸν φιλέλληνα κατ' ἀρχὰς μὲν ὡς οἰκοκυρὰ εἰς Κέρκυραν καὶ βραδύτερον ὡς σύζυγος, ἰδίᾳ ὅτε ὁ Θωμαζαῖος ἐστερήθη τῆς δόρασεως. Ὁ θάνατός της ὑπῆρξεν ἔνεκα τούτου βαρὺ πλῆγμα διὰ τὸν γηραιὸν πλέον καὶ τυφλὸν μεταφραστὴν τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν μας, ὅστις ἠθέλησε νὰ τιμήσῃ τὴν μνήμην της διὰ τῆς ἐκδόσεως εἰς τόμον, ὑπὸ τὸν τίτλον « Διαμάντω, σύζυγος καὶ μητέρα »⁵, οὐ μόνον ἰδίων αὐτοῦ σκέψεων, ἀλλὰ καὶ ἐκλογῆς ἐξ συλλυπητηρίων

1. Περὶ τοῦ Καίσαρος Καντοῦ βλ. ἀνωτέρω. Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης πληροφοροῦμεθα ὅτι ὁ Τερτσέτης εἶχεν ἀλληλογραφίαν μὲ τὸν μεγάλον ἐκείνον πολιτικὸν καὶ ἱστορικὸν τῆς Ἰταλίας.

2. Παραθέτομεν τὸ ἰταλικὸν κείμενον :

« Atene 26 Maggio 1872

Carissimo ed amatissimo Sor Tommaseo

Tosto che giunsi qui ho dovuto occuparmi a fare un discorso per l'Ateneo, che ho letto domenica scorsa, e se lo pubblicherò mi farò un pregio di mandarvelo, e possa meritare la vostra approvazione.

Ho ricevuto il numero d'un giornale Triestino, la Scena, contenente un'articolo favorevolissimo al Dramma ; il vostro nome mi porta fortuna ed onore, e vi ringrazio. Il detto giornale non dubito mi fu inviato da voi.

Ho ricevuto una lettera anche dal Sor Cantù, a cui risponderò.

Riverisco distintamente la vostra Sra Consorte, bacio i cari vostri figliuoli, saluto il Sr Domenico e sono con tutto affetto

Il vostro Terzetti ».

3. Ἡ Διαμάντω Παβέλλο - Ἀρτάλε, σύζυγος τοῦ Θωμαζαίου, ἀπέθανε τὸ 1873, ὀλίγους δὲ μῆνας βραδύτερον ἠκολούθησεν αὐτὴν εἰς τὸν τάφον καὶ ὁ σύζυγός της.

4. Περὶ τοῦ γάμου βλ. Γ. Θ. Ζώρ α, Ἑπτανησιακὰ Μελετήματα, τόμ. Β', Ἀθῆναι 1959, σελ. 344 - 345.

5. Ὁ τίτλος τοῦ ἔργου, τὸ ὁποῖον ὁμως δὲν ἐτέθη εἰς κυκλοφορίαν, ἔνεκα τοῦ ἐπισυμβάντος θανάτου τοῦ Θωμαζαίου, εἶναι « Diamante, moglie e madre ». Ἀντίτυπα τούτου σφζονται ἐν τῇ Ἑθνικῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Φλωρεντίας.

γραμμάτων και νεκρολογιῶν φίλων του, οἵτινες κατὰ καιροῦς εἶχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ γνωρίσουν ἐκ τοῦ σύνεγγυς καὶ νὰ ἐκτιμήσουν τὴν Διαμάντω.

Ὁ Τερτσέτης, ὅστις, ὡς ἀναφέρει, ἐπληροφορήθη τὸν θάνατον ἀπὸ τὸν Ρενιέρην, ἐκφράζει τὴν θλίψιν του διὰ τὴν σκληρὰν ἀπώλειαν, καὶ ἀποστέλλει πρὸς τὸν Θωμαζαῖον δύο ποιήματά του, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι ταῦτα θὰ δυνηθοῦν, ἔστω καὶ ἐπ' ὀλίγον, νὰ παρηγορήσουν τὸν τεθλιμμένον φίλον κατὰ τὰς τραγικὰς ἐκείνας στιγμὰς.

Πιθανώτατα ἡ συλλυπητήριος αὕτη ἐπιστολὴ ὑπῆρξε καὶ ἡ τελευταία. Μετ' ὀλίγους μῆνας, τὴν 15^{ην} Ἀπριλίου 1874, ὁ Ζακύνθιος ποιητὴς ἔκλειε διὰ παντὸς τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ μετὰ δύο μόλις ἑβδομάδας τὸν ἠκολούθει εἰς τὸν τάφον καὶ ὁ Θωμαζαῖος.

Γράφει ὁ Τερτσέτης :

« Ἀγαπητέ μου Θωμαζαῖο,

Ἀναλογιζόμενος τὴν προσφιλῇ καὶ εὐνώμονα ἀνάμνησιν, τὴν ὁποίαν τρέφω διὰ σᾶς, δύνασθε νὰ κατανοήσητε τὸν πόνον μου ἐνεκα τῆς ἀπωλείας τῆς καλῆς συντροφου σας καὶ τῆς θλίψεως, τὴν ὁποίαν τὸ γεγονός τοῦτο σᾶς ἐπροξένησε. Δὲν ἀμφιβάλλω ὅμως ὅτι θὰ ὑποφέρετε τὸ θλιβερὸν γεγονός μὲ τὴν διακρίνουσαν ὑμᾶς μεγαλοψυχίαν.

Δὲν ἤξεύρω ἂν ἀπατώμαι, ἐνόμισα ὅμως ὅτι δύναμαι νὰ σᾶς παρηγορήσω ἐπ' ὀλίγας στιγμὰς ἀποστέλλων ταχυδρομικῶς δύο ποιήματά μου.

Χαιρετίζω πατρικῶς τὰ ἀγαπητὰ τέκνα σας. Ἡ σύζυγός μου ἐνώνει τὰ συλλυπητήριά της μὲ τὰ ἰδικά μου καὶ ἐπιθυμεῖ πολὺ νὰ ἔλθῃ κάποτε νὰ σᾶς ἐπισκεφθῇ καὶ νὰ εὐλογήσῃτε τὸν υἱὸν της Σπυρίδωνα.

Ἐπληροφορήθην τὸ θλιβερὸν γεγονός ἀπὸ τὸν ἡμέτερον Ρενιέρην.

Ἀθῆναι 18 Νοεμβρίου 1873 ν.ῆ.

Διατελῶ μεθ' ὅλης τῆς ἀφοσιώσεως.

Ὑμέτερος Γεώργιος Τερτσέτης ¹.

1. Τὸ ἰταλικὸν πρωτότυπον τῆς ἐπιστολῆς ἔχει οὕτω :

« Mio caro Tomaseo

Dal caro e riconoscente ricordo che ho di voi, potete argomentare il mio dolore della perdita della vostra buona compagna e della pena che questo avvenimento vi cagionò. Non dubito però che abbiate sopportato il tristo caso colla magnanimità che vi distingue.

Non so se m'illudo, ma mi parve che posso distrarvi per alcuni minuti coll'invio che vi fo per la posta di due miei componimenti.

Saluto paternamente i vostri cari figli. La mia consorte mescola le sue condoglianze alle mie e desidera grandemente di venire un giorno a visitarvi e benedire il suo figlio Spiridione.

Seppi il doloroso avvenimento dal nostro Renieri.

Sono con tutto affetto

Atene 10 Novembre 1873 S.N.

Il vostro Giorgio Terzetti ».

* *

Αὐταὶ εἶναι αἱ διασωθεῖσαι ἐπιστολαὶ τοῦ Τερτσέτη καὶ τῆς συζύγου του Ἀδελαΐδος ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ Θωμαζαίου ἀφ' ἑτέρου, διὰ τῶν ὁποίων παρέχονται οὐ μόνον σημαντικαὶ πληροφορίαι περὶ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου τοῦ ποιητοῦ τῆς Κορίννης καὶ τοῦ Πινδάρου, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν γενικωτέρων πνευματικῶν καὶ πολιτικῶν πραγμάτων τῆς ἐποχῆς του. Ἡ ἀξία δὲ αὐτῶν καθίσταται ἔτι μᾶλλον μεγαλυτέρα, ἂν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν ὅτι δὲν ἔχουν διασωθῇ πολλαὶ ἐπιστολαὶ τοῦ Τερτσέτη καὶ ὅτι αἱ ὑπὸ ἑκδοσιν ἀναφέρονται εἰς χρονικὴν περιόδον τριάκοντα πέντε περιποῦ ἐτῶν.

Πλὴν ὅμως τῶν ἐπιστολῶν τούτων, ὡς ἤδη ἐλέγχθη, μεταξὺ τοῦ ποιητοῦ μας καὶ τοῦ Δαλματοῦ φιλέλληνος ἀντηλλάγησαν καὶ ἄλλαι ἀκόμη ἐπιστολαί, τινῶν τῶν ὁποίων γίνεται μνεῖα ἀνωτέρω. Ἡ τυχὸν ἀνέυρεσις καὶ δημοσίευσις αὐτῶν θὰ συνεπλήρωνε τὴν ἐκδιδομένην ἐν τῷ παρόντι ἀλληλογραφίαν καὶ θὰ παρεῖχε, πιθανῶς, νέας πολυτίμους εἰδήσεις περὶ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Θ. ΖΩΡΑΣ